

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΩΣ ΕΝΑ ΝΕΟ
ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΗΣ ΣΥΝΟΧΗΣ - ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ**

**ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ Σ.
ΚΑΤΣΙΒΕΛΗΣ**

Επιβλέπουσα
Αναστασία Στρατηγέα
Καθηγήτρια Ε.Μ.Π.

Αθήνα
Μάρτιος 2021

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους βοήθησαν στην εκπόνηση αυτής της διπλωματικής εργασίας. Τις θερμές μου ευχαριστίες απευθύνω στην επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Αναστασία Στρατηγέα, για την υπομονή, την πολύτιμη βοήθειά της και τη σωστή καθοδήγηση που επέδειξε καθ' όλη τη διάρκεια της παρούσας εργασίας.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον Γιώργο Βελεγράκη, μέλος της Common Space, για τις πολύτιμες συμβουλές του και τις απόψεις του σχετικά με το αστικό τοπίο της Κοινωνικής Οικονομίας. Τέλος, τους εργαζόμενους και εκπροσώπους της ΒΙΟ.ΜΕ. που συντονίστηκαν και συγκεντρώθηκαν για να απαντήσουν στις ερωτήσεις μου ώστε να έχω μία πιο εμπειριστατωμένη εικόνα, των συνθηκών στις οποίες οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις λειτουργούν.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου Σταύρο και Μαρία, για την υπομονή και τη στήριξή τους καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας, τον αδερφό μου Παύλο, την Εμμανουέλα για την αμέριστη συμπαράστασή της και τον φίλο και συνάδελφο Παναγιώτη, που βρέθηκαν πλάι μου σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Αθήνα, Μάρτιος 2021

Στάθης Κατσιβέλης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στον **Τομέα Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού της Σχολής Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου**. Το αντικείμενό της είναι η **Κοινωνική Οικονομία και Επιχειρηματικότητα και η καταγραφή της ελληνικής και ευρωπαϊκής εμπειρίας**, κατανοώντας τη νέα αυτή μορφή επιχειρηματικής δράσης ως ένα νέο πλαίσιο για την επιδίωξη στόχων κοινωνικής, οικονομικής και χωρικής συνοχής.

Η Κοινωνική Οικονομία αποτελεί, διαχρονικά, έναν μηχανισμό τον οποίο κοινότητες ή κοινωνίες ανθρώπων ενεργοποιούν προκειμένου να βοηθήσουν, συλλογικά, τις ομάδες εκείνες της κοινωνίας που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση. Εμφανίζεται και παρατηρείται, ιστορικά, σε διάφορες μορφές και δομές και συνδυαστικά με την κάλυψη και την πλήρωση των **πολιτικών και ηθικών κριτηρίων** που θέτει η κοινωνία, παρέχει τις συνθήκες στις αδύναμες ομάδες του πληθυσμού για μία καλύτερη ζωή. Από την αρχαία Ελλάδα μέχρι και σήμερα, οι άνθρωποι **συντονίζονται σε οργανώσεις**, προκειμένου να χρησιμοποιήσουν τη **συνδυασμένη εργατική δύναμή** τους για την εξασφάλιση των απαιτούμενων πόρων για την ευημερία της κοινωνίας και τη θεσμοθέτηση **προνοιακών πολιτικών**, την ανάγκη για τις οποίες η ίδια η κοινωνία έχει εκφράσει.

Στην **Ευρώπη**, η κοινωνική οικονομία εμφανίζεται στα μέσα του εικοστού αιώνα, μέσω Συνεταιρισμών και εταιρειών αλληλοβοήθειας, σε ένα ταραχώδες κοινωνικά και οικονομικά τοπίο που είχε αφήσει ο Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος. Οι εμπλεκόμενοι τονίζουν τη σημασία θέσπισης ενός ιδεολογικού πλαισίου που ορίζει τη συμπεριφορά και τη δράση του μέλους σε αυτήν, με αναδεικνυόμενες αξίες τη **δημοκρατία**, τον **εθελοντισμό**, την **αυτονομία**, τη **συνεργασία** και τη **φροντίδα του κοινωνικού περίγυρου**. Η θέσπισή της ως επίσημου οικονομικού όρου στη βιβλιογραφία οριοθετεί μία εναλλακτική οικονομική κατεύθυνση, διαθέσιμη για την κοινωνία προς υιοθέτηση.

Αυτό το νέο εναλλακτικό πρότυπο διαχείρισης της οικονομίας βρίσκει πίστη στις αρχές και στο ιδεολογικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που της προσφέρει **θεσμική υπόσταση, νομικό πλαίσιο** και την ευκαιρία να συμμετέχει στην αγορά δυναμικά, έχοντας προοπτικές κερδοφορίας, με παράλληλη φροντίδα των αναγκών των ευαίσθητων ομάδων. Η Κοινωνική Οικονομία αποδεικνύει τη δύναμή της σε περιόδους κρίσης και υιοθετείται ως αρωγός της κοινωνικής ευημερίας σε μελλοντικές πολιτικές.

Στην Ελλάδα η κοινωνική οικονομία εμφανίζεται στις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα μαζί με άλλες προοδευτικές πρακτικές, όπως η αποσαφήνιση των ευαίσθητων ομάδων της κοινωνίας και των αναγκών τους, νομοθετείται και θεσπίζονται οι κανόνες της και το πλαίσιο δράσης της. Οι δύο νόμοι **4019/2011** και **4430/2016** περιγράφουν τη **μορφή** της κοινωνικής επιχείρησης, τα **δικαιώματα** και τις **υποχρεώσεις** του κοινωνικού επιχειρηματία και τα **χαρακτηριστικά** των ευαίσθητων ομάδων τις οποίες, παράλληλα με την οικονομική τους δράση, οι κοινωνικές επιχειρήσεις βούλονται να βοηθήσουν. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η έμφαση στη χάραξη πολιτικής που στοχεύει στην

καταπολέμηση των διακρίσεων, στην αποτελεσματικότερη ένταξη στο κοινωνικό σύνολο, σε ένα μακροχρόνιο και βιώσιμο πλάνο με πολυφωνία συμμετεχόντων.

Στην παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρείται να εξεταστεί και να αναλυθεί ο τρόπος με τον οποίο η κοινωνική επιχειρηματικότητα έχει διαμορφωθεί και εξελιχθεί διαχρονικά, από την εμφάνιση του όρου και της σχετικής ιδέας έως σήμερα, επηρεαζόμενη από τη **δυναμική του χώρου** και το πρότυπο που αυτός της έχει δώσει στα διάφορα επίπεδα γειτονιάς, πόλης, χώρας. Ακόμη, διερευνάται ο τρόπος κατά τον οποίο διαμορφώθηκε από την κοινωνία ή τις κατευθύνσεις πολιτικής που την επηρέασαν. Για τον σκοπό αυτό, αναλύονται τα **οράματα**, οι **στόχοι** και το πώς αυτά διαφοροποιούνται από επιχείρηση σε επιχείρηση, τις ομάδες ατόμων που εμπλέκονται και τα κριτήρια για τη σύνθεση των κοινωνικών επιχειρήσεων. Αναφορά γίνεται επίσης, στις **πολιτικές** που υποστηρίζουν και περιβάλλουν το εγχείρημα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, τόσο σε Ευρωπαϊκό, όσο και σε εθνικό επίπεδο. Καταγράφεται η ευρωπαϊκή και η ελληνική εμπειρία, με γνώμονα το πώς **χωρικά** διαφοροποιείται η μία επιχείρηση από την άλλη. Αναλύεται επίσης το πώς οι κοινωνικές επιχειρήσεις συμμετέχουν στην **επιδίωξη του σχεδιαστικού στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης**, ενσωματώνουν **καινοτόμες τεχνολογίες** και αξιοποιούν **ευκαιρίες** του περιβάλλοντος, καθώς και το πώς διαμορφώνονται οι προοπτικές τους για το μέλλον.

Για την αποτελεσματικότερη ανάλυση των παραπάνω στόχων των κοινωνικών επιχειρήσεων που βρίσκονται στην Ελλάδα, αντλήθηκαν οι **απόψεις των ίδιων των επιχειρήσεων**, μέσω έρευνας **ερωτηματολογίου** και **δια ζώσης αποτύπωσης** των απόψεων των εκπροσώπων των επιχειρήσεων. Επισημαίνονται και αναδεικνύονται τα **προβλήματα**, οι **ευκαιρίες**, οι **περιορισμοί** και τα **κίνητρα** των κοινωνικών επιχειρήσεων, ενώ γίνεται και μία εις βάθος έρευνα για τη χωρική τους διάσταση και τον τρόπο με τον οποίο αυτή τις επηρεάζει. Αναλύεται ο αντίκτυπος του αστικού τοπίου και τρόπου ζωής πάνω τους, οι πολιτικές κατευθύνσεις και η προσαρμογή στις νέες μεθόδους, που συνδυάζουν εμπορική κερδοφορία και κοινωνική ευημερία.

Λέξεις-κλειδιά: Κοινωνική Οικονομία, Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, ΚοινΣΕπ, Κοινωνικά Ευαίσθητες ομάδες πληθυσμού, Επανεπένδυση κερδών.

ABSTRACT

The present diploma thesis was carried out at the **Department of Geography and Regional Planning, School of Rural and Surveying Engineering, National Technical University of Athens**. It offers a view of **Social Economy and Entrepreneurship** as a means for framing **social, economic and rural cohesion**, while it also attempts to explore both the **European and Greek experience** on the subject.

Social Economy has always been a mechanism, which is activated by people's communities or societies, in order to collectively help those **parts of society that are in a disadvantageous spot**. Historically, it appears through a variety of forms and structures, and is combined with meeting the political and ethical criteria that society sets; while providing the conditions for a better life to the most vulnerable population parts. Since the ancient Greece era, people come together into organization, in order to use their combined work force, so that they ensure the possession of the resources needed for the society's prosperity and the institutionalization of provisional policies, the need of which society itself has expressed.

In Europe, Social Economy appears in the mid-20th century **through cooperatives and mutual societies**, in both an economically and socially turbulent scene being created by World War II. Those involved, have stressed the importance of establishing an **ideological frame that dictates behavior, actions and rules in the field of Social Economy**; while highlighting values such as **democracy, volunteerism, personal autonomy, cooperation** and **caring of the social environment**.

This new alternative norm of financial management finds faith in the principles and the ideological frame of the **European Union**, which provides it with institutional status, purview, and the ability to be a reckonable part of the market, having **profit making potential**; while it also provides **care to the socially vulnerable**. Social Economy proves its value in times of crisis, and it is used as an aid to social prosperity in future plannings.

In Greece, Social Economy appears in the beginning of the 21st century, alongside other progressive practices, such as the clarification of what constitutes a socially vulnerable group and what their needs are; gets legislated and has its rules and actions framework enacted. The two relative laws **4019/2011** and **4430/2016** describe the form of the social enterprise, the rights and obligations of the social entrepreneur, and the features of the vulnerable groups, which the social enterprises aim to help, alongside their financial acts. It is of great interest the emphasis on **anti-discrimination policy making**, a more effective **integration** of the person in the society and a **long-term viable plan**, with **pluralism** in those involved.

The present diploma thesis attempts to examine and analyze the **way social entrepreneurship has been formed and evolved through time**, since the appearance of the term and the relative concept until today, the way that the rural space has affected it and the attributes it obtains on a neighborhood, city and country level. Furthermore, what

is also researched is the way society and political differences have affected social entrepreneurship. In order to do so, the thesis analyzes the **visions and goals of the social enterprises** in Greece and how they differ from one another, the **types of groups that get involved** and the **criteria for the composition of the social enterprise**. Political guidelines that support and surround the project are mentioned as well, on a national and European level. The thesis records both the European and the Greek experience, with a view to the way one enterprise spatially differs from another. It analyzes the way the enterprises take part in the pursuit of the planning goal of **sustainable development**, how they **incorporate innovative technologies** and make use of the presented chances in their environment, while also, the way their future potentials are being created.

In order to most effectively analyze the goals of social enterprises activating in Greece, the writer draws the opinions of the enterprises themselves, through the delivery of both a questionnaire research and a direct interview by contacting representatives of the enterprises. The **problems** a social enterprise has to deal with, the **chances**, the **limitations** and the **motives** are brought out and highlighted, while the way their spatial dimension affects them is also researched. The writer also analyzes the **impact** of the urban landscape and lifestyle on social enterprises, as well as the political directions and adjustment of these enterprises to new methods, which combine both commercial profit making and social prosperity.

Keywords: Social Economy, Social Entrepreneurship, Vulnerable societal groups, Re-investment of profits.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η εμβάθυνση στον τομέα της **κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας** ως ενός «εργαλείου» **άσκησης πολιτικής για την κοινωνική, οικονομική και χωρική ανάπτυξη και συνοχή**. Στο πλαίσιο αυτό, η εργασία επιχειρεί κατ' αρχάς μία διερεύνηση της ιστορικής διαδρομής της έννοιας της κοινωνικής οικονομίας στον Ευρωπαϊκό χώρο. Στη συνέχεια μελετά την εξέλιξη της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας στην ελληνική πραγματικότητα, επιχειρώντας – με βάση τα διαθέσιμα ποιοτικά και ποσοτικά δεδομένα – να αποσαφηνίσει το **είδος των επιχειρήσεων** που εντάσσονται στον εν λόγω τομέα της οικονομίας, αλλά και τη **χωρική τους διάρθρωση** στις διάφορες περιφέρειες της χώρας. Μία περαιτέρω εμβάθυνση στα προβλήματα και τις αδυναμίες των ασκούμενων πολιτικών για την άνθιση της κοινωνικής οικονομίας στη χώρα μας επιχειρείται μέσα από μία **έρευνα ερωτηματολογίου**, όπου αναδεικνύονται παράγοντες που συνιστούν **εμπόδια ή φραγμούς** στην εξέλιξη της κοινωνικής οικονομίας, όπως αυτοί διατυπώνονται από τους ίδιους τους εμπλεκόμενους σε αυτή· και συνδέονται με τη χωρική, την οικονομική, αλλά και την κοινωνική διάσταση. Μέσα από την έρευνα αυτή επιχειρείται η διερεύνηση του πώς ο χώρος επηρεάζει τις ανθρώπινες ομάδες και δραστηριότητες του κοινωνικού τομέα να αναπτυχθούν και εάν διαμορφώνεται κάποιο πρότυπο. Με βάση τη μελέτη της διαχρονικής εξέλιξης της Κοινωνικής Οικονομίας στον Ευρωπαϊκό και ελληνικό χώρο, αλλά και την αξιοποίηση της εμπειρικής γνώσης από την κοινωνική επιχειρηματικότητα στην ελληνική πραγματικότητα, όπως αυτή προκύπτει από την έρευνα ερωτηματολογίου, επιχειρείται η **εξαγωγή συμπερασμάτων και η σκιαγράφηση παρεμβάσεων με κοινωνικό, οικονομικό ή χωρικό πρόσημο** που μπορούν να έχουν ένα θετικό αποτύπωμα στην εξέλιξη της Κοινωνικής Οικονομίας, προωθώντας περαιτέρω τη δράση των κοινωνικών επιχειρήσεων και αξιοποιώντας τον ρόλο τους αφενός στην κοινωνική και οικονομική ενσωμάτωση ευάλωτων και ευαίσθητων ομάδων και αφετέρου στην παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών με θετικό αποτύπωμα στην κοινωνία.

Η **δομή** της διπλωματικής εργασίας έχει ως ακολούθως:

Στο **πρώτο κεφάλαιο** παρατίθενται προσεγγίσεις σχετικές με τον **ορισμό** των εννοιών **κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα**. Η διατύπωση του ορισμού για την κοινωνική οικονομία βασίζεται κυρίως σε αναλύσεις που αφορούσαν την ανάληψη του έργου της κοινωνικής πρόνοιας από διάφορους φορείς και τους ποικίλους τρόπους που αυτή έγινε. Ακολουθεί μία ιστορική αναδρομή που αποτυπώνει παραδείγματα από την Αμερική και την Ευρωπαϊκή ήπειρο, ενώ φεύγοντας από το γενικό και συγκεχυμένο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας, βαρύτητα δίνεται ολοένα και περισσότερο στον τρόπο με τον οποίο οι φορείς αυτοί θα πετύχαιναν τους στόχους που εντάσσονταν στον κοινωνικό χαρακτήρα του έργου τους. Προσεγγίζεται λοιπόν έτσι η έννοια της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και αποκρυσταλλώνονται οι **βασικοί πυλώνες** που συνθέτουν την κοινωνική επιχείρηση: διάρθρωση της επιχείρησης και σκοπός της λειτουργίας της. Γίνεται αναφορά στις εμπλεκόμενες ομάδες και τίθενται τα κριτήρια για τη σύνθεσή της. Επιπλέον αναλύονται οι στόχοι και τα οράματα των επιχειρήσεων και το πώς μπορεί

χωρικά να επηρεάστηκαν ή να επηρέασαν άλλες κοινωνικές επιχειρήσεις ή το κοινωνικό τοπίο γύρω τους.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** εξετάζεται το **θεσμικό και νομικό πλαίσιο** που περικλείει τη σύγχρονη κοινωνική επιχειρηματικότητα και τις πολιτικές υπό τις οποίες αυτή καθοδηγείται, τόσο σε εθνικό όσο και σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Γίνεται καταγραφή της **Ευρωπαϊκής εμπειρίας** με χαρακτηριστικά ιστορικά παραδείγματα από επιχειρήσεις που χαρακτηρίστηκαν κοινωνικές, ενώ γίνεται και καταγραφή της **ελληνικής εμπειρίας** και ένας σχολιασμός στον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνικές επιχειρήσεις διαφοροποιούνται χωρικά.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** γίνεται αναφορά στον τρόπο με τον οποίο η κοινωνική επιχείρηση συμβάλει στη **βιώσιμη ανάπτυξη** και **συνθέτει τη σύγχρονη πόλη**. Αναλύονται τα χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων που δημιουργούν κέντρα με χωρική διάσταση, πόλους εξυπηρέτησης του κοινού, και ο τρόπος με τον οποίο προστίθεται η **καινοτομία** και η **τεχνολογία** στην προαγωγή του κοινωνικού τους έργου.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο** παρουσιάζεται η έρευνα ερωτηματολογίου που υλοποιήθηκε στην παρούσα εργασία, επιχειρώντας μία καλύτερη αντίληψη των κοινωνικών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην ελληνική πραγματικότητα. Το ερωτηματολόγιο συγκροτήθηκε με γνώμονα την κατανόηση των στοιχείων που συγκροτούν την ελληνική κοινωνική επιχείρηση και στόχο να εξαχθούν ποιοτικά συμπεράσματα σχετικά με το πώς η επιλογή θέσης επηρεάζει την κοινωνική επιχείρηση αλλά και την κοινωνική οικονομία, ενώ παράλληλα, πώς παράγοντες εξωτερικοί (νεολαία, κονδύλια, κ.λπ.) θα μπορούσαν να αποτελέσουν κριτήρια για την επιλογή θέσης μίας επιτυχημένης κοινωνικής επιχείρησης ή ενός δικτύου αυτών.

Τέλος στο **πέμπτο κεφάλαιο** παρατίθενται τα **συμπεράσματα** της εργασίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ΑΠΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	15
1.1. Η Κοινωνική Οικονομία.....	15
1.1.1. Ιστορική αναδρομή.....	15
1.1.2. Πρώιμες εκφράσεις της κοινωνικής οικονομίας.....	15
1.1.3. Οράματα - Στόχοι - Κατευθύνσεις.....	16
1.1.4. Χαρακτηριστικά παραδείγματα οργανισμών κοινωνικής οικονομίας.....	19
1.2. Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα.....	23
1.2.1. Προσέγγιση του ορισμού.....	23
1.2.2. Σύνθεση της κοινωνικής επιχείρησης.....	24
2. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	26
2.1 Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ευρώπη.....	26
2.1.1 Μεταπολεμική κατάσταση.....	26
2.1.2. Κοινωνική οικονομία της αγοράς.....	27
2.1.3. Η συγκρότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	28
2.1.4. Η θεσμική καθιέρωση της κοινωνικής οικονομίας.....	29
2.1.5 Χρηματοπιστωτική κρίση 2007-2008.....	31
2.1.6 Ευρώπη 2020	32
2.1.7 Πρόγραμμα EQUAL.....	34
2.1.8 Σχολιασμός.....	35
2.2 Η Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα.....	36
2.2.1 Ο Νόμος 4019/2011.....	36
2.2.2 Ο Νόμος 4430/2016.....	39
2.2.3. Σχολιασμός.....	41
3. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΑ - ΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΡΑΣΗΣ.....	43
3.1 Η Εικόνα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα.....	43
3.1.1 Περιφερειακή κατανομή ενεργών φορέων Κ.ΑΛ.Ο.....	44
3.1.2 Κλαδική κατανομή φορέων Κ.ΑΛ.Ο.	46
3.1.3 Οικονομικά στοιχεία.....	73
3.1.4 Νομική μορφή φορέων Κ.ΑΛ.Ο.....	74

3.1.5 Ανθρώπινο δυναμικό	75
3.2 Άλλες Δομές Συγκέντρωσης ΚΟΙΝΣΕΠ	78
3.2.1 Clusters/Hubs.....	78
3.2.2 Το Σεράφειο	79
3.2.3 Στοά εμπόρων.....	82
3.2.4 Δημοτική αγορά Κυψέλης	83
3.3 Συμπεράσματα	84
4. ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ	88
4.1. Καταγραφή Ποσοτικών Χαρακτηριστικών / Αποτελεσμάτων Έρευνας Ερωτηματολογίου	90
4.1.1. Βασικά στοιχεία της κοινωνικής επιχείρησης	92
4.1.2. Χαρακτηριστικά κοινωνικής επιχείρησης πριν και κατά το στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας	97
4.1.3. Χαρακτηριστικά παραγόμενων προϊόντων/υπηρεσιών	99
4.2. Καταγραφή Απόψεων – Στόχων των Κοινωνικών Επιχειρήσεων της Έρευνας – Ποιοτικά Χαρακτηριστικά / Αποτελέσματα Έρευνας	100
4.3 Προτάσεις Ενίσχυσης της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας	106
5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	109
6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	114
7. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	117

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ

<i>Πίνακας 3.1: Είδος και αριθμός κοινωνικών επιχειρήσεων στο σύνολο των κοινωνικών επιχειρηματικών φορέων της χώρας.....</i>	46
<i>Πίνακας 3.2: Κατανομή ανά νομική μορφή των φορέων του Μητρώου Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (Στοιχεία 31/5/2019).</i>	75
<i>Πίνακας 3.3: Κατανομή ανά νομική μορφή των φορέων του Ειδικού Μητρώου Άλλων Φορέων Κ.Α.Λ.Ο. (Στοιχεία 31/5/2019).</i>	75
<i>Πίνακας 3.4: Κατανομή Κοιν.Σ.Επ. και Συνεταιρισμών Εργαζομένων κατά τάξη μεγέθους του αριθμού των απασχολούμενων (Στοιχεία 31/5/2019).</i>	76
<i>Πίνακας 3.5: Κατανομή Άλλων Φορέων Κ.Α.Λ.Ο. κατά τάξη μεγέθους του αριθμού των απασχολούμενων</i>	77

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΙΚΟΝΩΝ

<i>Εικόνα 1.1: Τα ιδρυτικά μέλη της Εταιρίας Ισότιμων Πρωτοπόρων του Rochdale (Rochdale Society of Equitable Pioneers)</i>	18
<i>Εικόνα 2.1: Δείκτες θνησιμότητας για τις ευρωπαϊκές χώρες μετά το τέλος του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου</i>	27
<i>Εικόνα 2.2: Το λογότυπο της καμπάνιας για τη στρατηγική "Ευρώπη 2020"</i>	33
<i>Εικόνα 3.1: Άποψη και θέση Σεράφειου</i>	80
<i>Εικόνα 3.2: Άποψη και Θέση της Στοάς Εμπόρων</i>	83
<i>Εικόνα 3.3: Άποψη και θέση Δημοτικής Αγοράς Κυψέλης</i>	84
<i>Εικόνα 4.1: Θέσεις και συγκέντρωση επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα ερωτηματολογίου</i>	89

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

<i>Διάγραμμα 3.1: Ποσοστιαία κατανομή φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στις περιφέρειες της Ελλάδας για το έτος 2019.....</i>	44
<i>Διάγραμμα 3.2: Συγκριτική ποσοστιαία απεικόνιση των κατανομών των φορέων στις περιφέρειες για τα έτη 2015-2019.....</i>	45
<i>Διάγραμμα 3.3: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Δραστηριότητες Οργανώσεων" για τα έτη 2015-2017.....</i>	49
<i>Διάγραμμα 3.4: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Εκπαίδευση" για τα έτη 2015-2017.....</i>	50
<i>Διάγραμμα 3.5: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Υπηρεσίες Εστίασης" για τα έτη 2015-2017.....</i>	51
<i>Διάγραμμα 3.6: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Λιανικό Εμπόριο" για τα έτη 2015-2017.....</i>	52
<i>Διάγραμμα 3.7: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Δημιουργικές Δραστηριότητες, Τέχνες" για τα έτη 2015-2017.....</i>	53
<i>Διάγραμμα 3.8: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Χονδρικό Εμπόριο" για τα έτη 2015-2017.....</i>	54
<i>Διάγραμμα 3.9: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Διοικητικές Δραστηριότητες Γραφείου" για τα έτη 2015-2017.....</i>	55
<i>Διάγραμμα 3.10: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Δραστηριότητες Ανθρώπινης Υγείας" για τα έτη 2015-2017.....</i>	56
<i>Διάγραμμα 3.11: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Παροχή Υπηρεσιών σε Κτήρια και Εξωτερικούς Χώρους" για τα έτη 2015-2017.....</i>	57
<i>Διάγραμμα 3.12: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Δραστηριότητες Κεντρικών Γραφείων· Δραστηριότητες Παροχής Συμβουλών Διαχείρισης" για τα έτη 2015-2017.....</i>	58
<i>Διάγραμμα 3.13: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Κοινωνική Μέριμνα" για τα έτη 2015-2017.....</i>	59

Διάγραμμα 3.14: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο " Δημόσια διοίκηση και άμυνα/Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση" για τα έτη 2015-2017.....	60
Διάγραμμα 3.15: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Εκδοτικές Δραστηριότητες" για τα έτη 2015-2017	61
Διάγραμμα 3.16: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο " Διαφήμιση και Έρευνα Αγοράς" για τα έτη 2015-2017.....	62
Διάγραμμα 3.17: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Αθλητικές δραστηριότητες και δραστηριότητες διασκέδασης και ψυχαγωγίας" για τα έτη 2015-2017.....	63
Διάγραμμα 3.18: Περιφερειακή κατανομή των φορέων στον κλάδο "Συλλογή, επεξεργασία, διάθεση απορριμμάτων και ανάκτηση υλικών" για τα έτη 2015-2017.....	64
Διάγραμμα 3.19: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Δραστηριότητες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και συναφείς δραστηριότητες" για τα έτη 2015-2017	65
Διάγραμμα 3.20: Περιφερειακή κατανομή των φορέων στον κλάδο "Φυτική και ζωική παραγωγή, θήρα και συναφείς δραστηριότητες - Δασοκομία και υλοτομία (Πρωτογενής τομέας)" για τα έτη 2015-2017	66
Διάγραμμα 3.21: Περιφερειακή κατανομή των φορέων στον κλάδο "Επιστημονική έρευνα και Ανάπτυξη" για τα έτη 2015-2017.....	67
Διάγραμμα 3.22: Περιφερειακή κατανομή των φορέων στον κλάδο " Άλλες δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών " για τα έτη 2015-2017	68
Διάγραμμα 3.23: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Δραστηριότητες ταξιδιωτικών πρακτορείων, γραφείων οργανωμένων ταξιδιών και υπηρεσιών κρατήσεων και συναφείς δραστηριότητες" για τα έτη 2015-2017.....	69
Διάγραμμα 3.24: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Υπηρεσίες Πληροφορίας" για τα έτη 2015-2017	70
Διάγραμμα 3.25: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες για τα έτη 2015-2017.....	70
Διάγραμμα 3.26: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών, βίντεο και τηλεοπτικών προγραμμάτων, ηχογραφήσεις και μουσικές εκδόσεις" για τα έτη 2015-2017.....	71
Διάγραμμα 3.27: Ποσοστό ενεργών φορέων Κ.Α.Λ.Ο. που παράγουν αγαθά ή παρέχουν υπηρεσίες σε επίπεδο Περιφερειακής Ενότητας	73
Διάγραμμα 4.1: Αριθμός ατόμων που ξεκίνησαν το εγχείρημα της εκάστοτε επιχείρησης	92
Διάγραμμα 4.2: Μορφή διοικητικής οργάνωσης των επιχειρήσεων της έρευνας ερωτηματολογίου	93
Διάγραμμα 4.3: Πηγές ενημέρωσης επιχείρησης σχετικά με ισχύουσες νομοθετικές ρυθμίσεις και τις μεταβολές τους στον τομέα των ΚοινΣΕπ.....	95
Διάγραμμα 4.4: Σημαντικότεροι παράγοντες που ώθησαν στην ίδρυση της επιχείρησης ..	96
Διάγραμμα 4.5: Κατηγορίες απασχολούμενων κοινωνικά ευαίσθητων ομάδων από τις ερωτηθείσες επιχειρήσεις.....	98
Διάγραμμα 4.6: Τόπος διάθεσης παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών από τις κοινωνικές επιχειρήσεις της παρούσας έρευνας ερωτηματολογίου	100

1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ΑΠΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

1.1. Η Κοινωνική Οικονομία

1.1.1. Ιστορική αναδρομή

Καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας παρατηρούνται δράσεις ανθρώπων, οι οποίοι συναθροίζονται υπό κάποιον θεσμό, με σκοπό να αλληλοβοηθηθούν και να βοηθήσουν τους λιγότερα ευνοημένους. Ιδρύονται συλλογικότητες με σκοπό να παρέχουν τα απαραίτητα κοινωνικοοικονομικά αγαθά και υπηρεσίες σε αυτούς που τα στερούνται. Στην αρχαία Ελλάδα παρατηρούνται τέτοιου είδους ενέργειες κοινωνικής οικονομίας, κεντρικά οργανωμένες, όπως ο καθορισμός του κατώτατου μισθού, η προστασία των πολιτών και η σίτιση του πληθυσμού ως εκδήλωση συγκροτημένης πολιτικής. Ωστόσο κοινωνικές υπηρεσίες οργανώνονται και μη κεντρικά, σε τοπικά επίπεδα κοινωνιών, όπως η συγκέντρωση χρημάτων για νεκρικές τελετές, καθώς και η διανομή φαγητού από ομάδες ανθρώπων στις τελετές. Στο Βυζάντιο, συνδυαστικά με το θρησκευτικό και φιλανθρωπικό μέρος ανεγείρονταν ιδρύματα, όπως η Βασιλειάδα του Μεγάλου Βασιλείου, όπου υπήρχε πτωχοκομείο, νοσοκομείο, ορφανοτροφείο και ξενώνας για τους ταξιδιώτες. Σε ξεχωριστό οίκημα ήταν το λεπροκομείο και σε άλλο οίκημα διδακτήριο για φτωγά και ορφανά παιδιά, καθώς και εργαστήριο βιοτεχνίας για να μαθαίνουν τέχνες και επαγγέλματα, με μία διάθεση παραγωγής κέρδους προς αναδιανομή και εκπαίδευσης του νέου εργατικού δυναμικού της κοινωνίας. Κατά τη Βιομηχανική Επανάσταση παρατηρούνται ιδρύσεις σχολαρχείων στη Γαλλία, με σκοπό να εκπαιδεύσουν νέους στα νέα μέσα παραγωγής.

1.1.2. Πρώιμες εκφράσεις της κοινωνικής οικονομίας

Ως δραστηριότητα, η Κοινωνική Οικονομία συνδέεται ιστορικά με λαϊκές ενώσεις και συνεταιρισμούς, που αποτέλεσαν τη σπονδυλική της στήλη. Τα στοιχεία που διαμορφώνουν τη σύγχρονη έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας είναι ένα αξιακό σύστημα και κανόνες συμπεριφοράς και ηθικής των λαϊκών ενώσεων, που αντικατοπτρίζονται στην πορεία εξέλιξης του συνεταιριστικού κινήματος. Η Κοινωνική Οικονομία δομείται πάνω σε τρεις μεγάλες κατηγορίες οργανώσεων:

- α) τους συνεταιρισμούς,
- β) τις αλληλασφαλιστικές εταιρείες και ενώσεις, και
- γ) τα ιδρύματα.

Στην πραγματικότητα, η σύνδεση αυτών των τριών κατηγοριών δεν αποτελούσε τίποτα άλλο παρά μια συντονισμένη έκφραση της επιτακτικής ανάγκης των ευάλωτων και ανυπεράσπιστων κοινωνικών ομάδων για επιβίωση, συνδυαστικά ή απέναντι στην ανάπτυξη του βιομηχανικού καπιταλισμού κατά τον 18ο και 19ο αιώνα, μέσω οργανώσεων αυτοβοήθειας. Σύγχρονες εκφράσεις της κοινωνικής οικονομίας, λοιπόν, παρατηρούνται στο έτος της Μεγάλης Ύφεσης το 1929, με τη συγκρότηση ατόμων σε αγροτικούς συνεταιρισμούς και σε αποταμιεύσεις μικρών αγροτών, στην προσπάθεια να

αντιμετωπίσουν το έντονο ανταγωνιστικό περιβάλλον που διαμορφώθηκε από την οικονομική κρίση του 1873-1895. Οι συνεταιρισμοί, οι εταιρείες αλληλοβοήθειας και οι αντιστασιακές ενώσεις αντικατόπτριζαν τις τρεις διαστάσεις αυτής της ανάγκης για δημιουργία ενώσεων.

Όπως προαναφέρθηκε, παρά το γεγονός ότι η φιλανθρωπία (φιλανθρωπικά ιδρύματα, εκπαιδευτήρια, αδελφότητες και νοσοκομεία) και οι οργανώσεις αλληλοβοήθειας σημείωσαν σημαντική ανάπτυξη κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, η μεγάλη ανάπτυξη των λαϊκών ενώσεων, των συνεταιρισμών και των αλληλασφαλιστικών εταιρειών σημειώθηκε κατά τον 19ο αιώνα, μέσω πρωτοβουλιών που ανέλαβε η εργατική τάξη.

1.1.3. Οράματα - Στόχοι - Κατευθύνσεις

Η κοινωνική οικονομία στη Βόρεια Ευρώπη γεννιέται, χρονικά, περίπου στο 1985 με 1990, μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και την άνοδο του καπιταλισμού. Οι επαναστάσεις του 1989 εκφράζονται τοπικά με διάφορους τρόπους, προκαλώντας μεγάλες ανασυντάξεις και μεταβολές, δίνοντας το έναυσμα σε μία περίοδο αλλαγών και περιορισμένης ομαλότητας. Ξεκινά η άνοδος του καπιταλισμού, η αποσυναρμολόγηση της κεντρικά σχεδιασμένης οικονομίας και η ιδιωτικοποίηση της βιομηχανίας, που βρίσκεται υπό την ιδιοκτησία του κράτους. Σε όλη αυτήν λοιπόν τη συνεχώς μεταβαλλόμενη κατάσταση, αναδεικνύονται επιχειρήσεις ή επιχειρηματικές κινήσεις με γνώμονα την ανάληψη του έργου της κοινωνικής πρόνοιας, που το κράτος έχει παραμελήσει.

Στα τέλη της δεκαετίας του '80 παρατηρούνται συγκροτήσεις ενώσεων εργατών και σωματείων που προσφέρουν αγαθά σε ευπαθείς ομάδες και βοηθούν στην κοινωνική επανένταξή τους. Στη Βρετανία, για παράδειγμα, ο αριθμός των ταμείων αλληλοβοήθειας πολλαπλασιάστηκε το 1790. Σε ολόκληρη την Ευρώπη ιδρύθηκαν πολλές εταιρείες αλληλοβοήθειας και αλληλασφαλιστικές εταιρείες πρόνοιας. Στη Λατινική Αμερική, σε χώρες όπως η Ουρουγουάη και η Αργεντινή, το κίνημα αλληλασφάλισης αναπτύχθηκε σημαντικά κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα.

Οι πρώτες δοκιμές στον σχηματισμό συνεταιρισμών πραγματοποιήθηκαν στη Μεγάλη Βρετανία στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα με σκοπό την αντιμετώπιση των δυσκολιών στις συνθήκες διαβίωσης των βιομηχανικών εργατών. Ωστόσο, ο επερχόμενος σοσιαλιστικός τρόπος σκέψης, όπως αναπτύχθηκε από τον Robert Owen (Ουαλός εργοστασιάρχης και φιλάνθρωπος, κοινωνικός ρεφορμιστής και εκ των ιδρυτών του συνεταιριστικού κινήματος) και τους ρικαρντιανούς αντικαπιταλιστές, θα διαμόρφωνε σημαντικά το συνεταιριστικό κίνημα. Δημιουργείται λοιπόν, έτσι, από το 1824 έως το 1835, μία στενή σχέση μεταξύ του κινήματος αυτού και των συνδικαλιστικών ενώσεων, μιας και τα δύο καθιστούν πεδία για αγώνα ενός ευρύτερου εργατικού κινήματος, με στόχο τη χειραφέτηση της εργατικής τάξης.

Το 1844 ιδρύεται στη Μεγάλη Βρετανία η Εταιρία Ισότιμων Πρωτοπόρων του Rochdale (Rochdale Society of Equitable Pioneers), η οποία θεωρείται ως η πρώτη επιτυχημένη, ιστορικά και θεσμικά, συνεργατική επιχείρηση. Θέτει ίσως πιο ξεκάθαρα από κάθε προκάτοχό της τα οράματα και τις κατευθύνσεις των ήδη υπαρχόντων, αλλά και των

μελλοντικών κοινωνικών επιχειρήσεων, ενώ βάζει τα θεμέλια για τη διοικητική οργάνωση τέτοιων οργανισμών. Είκοσι οκτώ ράφτες και άλλοι τεχνίτες συγκεντρώθηκαν με σκοπό να ιδρύσουν έναν οργανισμό, μέσω του οποίου θα μπορούσαν να εμπορεύονται κυρίως φαγητό, το οποίο διαφορετικά δε θα μπορούσαν να κάνουν. Ο William King, ένας Βρετανός φυσικός και φιλόanthρωπος, παρενέβη άμεσα και αποφασιστικά στην ανάπτυξη του συνεταιριστικού κινήματος στη Μεγάλη Βρετανία. Με την κυκλοφορία της εφημερίδας του το 1828 *“The Co-Operator”* προώθησε τις ιδέες του για το συνεργατικό κίνημα και επηρέασε τον ευρέως γνωστό συνεταιρισμό που ιδρύθηκε στο Rochdale. Οι αρχές του Rochdale, ένα σύνολο καταστατικών κανόνων λειτουργίας του συνεταιρισμού, αλλά και το ιδεολογικό τους πλαίσιο, περιελάμβανε μεταξύ άλλων τα εξής:

- Εθελοντική και ανοιχτή ιδιότητα μέλους
- Δημοκρατικό έλεγχο της επιχείρησης από τα ίδια τα μέλη
- Ισότιμη οικονομική συμμετοχή των μελών
- Αντίθεση στις κοινωνικές διακρίσεις
- Αυτονομία και ανεξαρτησία
- Φροντίδα του κοινωνικού περιγυρου
- Εκπαίδευση, εξάσκηση και πληροφόρηση
- Συνεργασία με άλλες συνεργατικές επιχειρήσεις και συνεταιρισμούς

Οι διάσημες αυτές **αρχές του συνεταιρίζεσθαι**, βάσει των οποίων λειτουργούσαν οι πρωτοποριακοί συνεταιρισμοί του Rochdale, υιοθετήθηκαν από όλων των ειδών τους συνεταιρισμούς, οι οποίοι και τελικά οδήγησαν στη δημιουργία της Διεθνούς Συνεταιριστικής Συμμαχίας (International Co-operative Alliance) στο Λονδίνο το 1895 και συνεισέφεραν σημαντικά στην ανάπτυξη της σύγχρονης έννοιας της Κοινωνικής Οικονομίας.

Σύμφωνα με το συνέδριο της ICA του 1995 στο Μάντσεστερ, οι αρχές αυτές ορίζουν τους συνεταιρισμούς ως δημοκρατικές οργανώσεις, στις οποίες οι αποφάσεις λαμβάνονται από την πλειοψηφία των μελών-χρηστών της συνεταιριστικής επιχείρησης, με σκοπό την αποφυγή του σχηματισμού πλειοψηφίας ή καταμερισμού των πλεονασμάτων από μέλη τα οποία είναι επενδυτές ή κεφαλαιούχοι, αναλόγως του κεφαλαίου το οποίο διέθεσαν. Τα ίσα δικαιώματα ψήφου, η περιορισμένη αποζημίωση για το μερίδιο του κεφαλαίου που τα μέλη-χρήστες υποχρεούνται να καταβάλουν και η δημιουργία, σε πολλές περιπτώσεις, αδιαίρετων αποθεμάτων, τα οποία δεν μπορούν να διανεμηθούν ακόμα και σε περίπτωση διάλυσης της οργάνωσης, αποτελούν περαιτέρω τρόπους βάσει των οποίων οι συνεταιρισμοί διαφέρουν από άλλες εταιρείες.

Εικόνα 1.1: Τα ιδρυτικά μέλη της Εταιρίας Ισότιμων Προτοπόρων του Rochdale (Rochdale Society of Equitable Pioneers)

Πηγή: www.ica.coop

Έπειτα λοιπόν από το κοινωνικό και οικονομικό μόρφωμα που δημιουργήθηκε στο Rochdale, διάφορες ιδεολογικές σχολές έχουν στρέψει την προσοχή τους στους συνεταιρισμούς. Αυτή η νέα μορφή του επιχειρείν, που συνδυάζει την ικανοποίηση κοινωνικών αναγκών παράλληλα με την οικονομική ευημερία και πρόοδο, εμφάνισε πτυχές της οικονομίας αλλά και εκφράσεις της κοινωνίας, οι οποίες έχρηζαν ανάλυσης υπό διαφορετικές ματιές. Μία πληθώρα αναλυτών, μεταξύ των οποίων οι ουτοπικοί σοσιαλιστές, οι ρικαρντιανοί σοσιαλιστές, οι χριστιανοί σοσιαλιστές (καθολικοί και προτεστάντες) και οι φιλελεύθεροι σοσιαλιστές, όπως επίσης μαρξιστές και νεοκλασικοί οικονομολόγοι, έχουν ασχοληθεί διεξοδικά με αυτόν τον ετερόδοξο τύπο εταιρείας.

Ο όρος **κοινωνική οικονομία** πιθανότατα εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην οικονομική βιβλιογραφία το 1830, στο έργο του Γάλλου οικονομολόγου Charles Dunoyer «Πραγματεία περί της Κοινωνικής Οικονομίας», στο οποίο προασπιζόταν μία πιο **ηθική προσέγγιση της οικονομίας**. Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1820-1860 αναπτύσσεται στη Γαλλία ολόένα και περισσότερο η άποψη ότι η αγορά έχει δυσλειτουργίες και ότι αυτές μπορούν να οδηγήσουν σε κοινωνικές ανισοροπίες, μία ανάλυση που όμως αποτελεί πρόκληση τη δεδομένη περίοδο που ανεγείρονται τα θεμέλια του καπιταλισμού και οι αρχές του *laissez-faire*. Συνεπώς οι θεωρητικοί της περιόδου περιορίζονται στην ανάπτυξη απλά μιας θεωρητικής προσέγγισης της κοινωνίας και του τι καθίσταται κοινωνικό και επιδιώκουν μία συμφιλίωση της ηθικής και της οικονομίας. Αυτή η προσέγγισή τους, όμως, περατώνεται με την ηθικοποίηση της ατομικής συμπεριφοράς και όχι παρουσιάζοντας είτε προωθώντας τυχόν εναλλακτικές ή συμπληρωματικές προσεγγίσεις του καπιταλισμού ή θεσμικά πλαίσια κίνησης των καπιταλιστικών επιχειρήσεων.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθούν μερικοί οργανισμοί, πέραν του συνεταιρισμού του Rochdale, που αντιπροσώπευσαν το μόρφωμα της κοινωνικής οικονομίας μέσα στην ιστορία, παρόλες τις διαφορές ανάμεσα στα χαρακτηριστικά τους.

1.1.4. Χαρακτηριστικά παραδείγματα οργανισμών κοινωνικής οικονομίας

Οι αλληλασφαλιστικές εταιρείες στη Ρουμανία

Οι εταιρείες αλληλοβοήθειας ή «πρόνοιας για την υγεία» παρέχουν κάλυψη, η οποία είναι επικουρική, συμπληρωματική ή ενσωματωμένη στα υπάρχοντα συστήματα υποχρεωτικής κοινωνικής προστασίας. Εταιρείες αλληλασφάλισης είναι αυτές που μπορούν να καλύψουν τους πιθανούς κινδύνους που μπορούν να απειλήσουν την ιδιοκτησία και τη ζωή. Τον ορισμό του τι καθιστά ένωση αλληλοβοήθειας στην Ευρώπη τον δίνει το εκάστοτε κράτος. Έτσι δεν υπάρχει ένας παγκόσμια ισχύον και ενιαίος ορισμός. Συνεπώς, κάθε οργανισμός αλληλοβοήθειας διέπεται από τη δική του νομοθεσία. Η πλειονότητα των ενώσεων αλληλοβοήθειας στη Ρουμανία είναι ενώσεις αλληλοβοήθειας εργαζομένων (Cesede Ajutor Reciprocale Salariatilor - CARS) και ενώσεις αλληλοβοήθειας συνταξιούχων (Cesede Ajutor Reciprocale Pensionarilor – CARP). Κατά την κομμουνιστική περίοδο, μετά τη δημιουργία των ενώσεων αυτών, ακολούθησε η ενσωμάτωσή τους στον σχεδιασμό του συστήματος πρόνοιας, ενώ αρχικά οι εταιρείες αλληλοβοήθειας συντονίζονταν από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις.

Ακόμα και μετά την επανάσταση, παρότι δεν απολάμβαναν της στήριξης των συνδικάτων, οι αλληλασφαλιστικές εταιρείες συνέχισαν να δρουν και να ευημερούν παρέχοντας κοινωνικές υπηρεσίες, με σκοπό να καλύψουν ανάγκες των Ρουμάνων πολιτών και να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση και την αποφυγή του κοινωνικού αποκλεισμού.

Πηγή: Περιπτωσιολογική μελέτη που εκπόνησε η Mihaela Lambri στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος Prometheus.

Πολωνία: η ένωση EKON

Η EKON Association είναι μία κοινωνική επιχείρηση, της οποίας ο στόχος είναι η επαγγελματική δραστηριοποίηση ανθρώπων με αναπηρίες και η δημιουργία θέσεων εργασίας για αυτούς. Ιδρύθηκε το 2003, ως το αποτέλεσμα κοινών πρωτοβουλιών ανθρώπων με αναπηρίες και ατόμων, των οποίων τα ενδιαφέροντα και οι στόχοι ζωής συνδέονταν με την οικολογία και την προστασία του περιβάλλοντος. Οι ιδρυτές εστίασαν στον σχεδιασμό της κοινωνικής επιχείρησης, δημιουργώντας θέσεις εργασίας κατ' αρχάς για διανοητικά και πνευματικά ανάπηρα άτομα, που είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένα στον κοινωνικό αποκλεισμό. Το πεδίο δράσης τους συμφωνήθηκε να είναι η περιβαλλοντική προστασία (επιλεκτικός διαχωρισμός απορριμμάτων και κατηγοριοποίηση συσκευασιών). Έως σήμερα έχουν συμβάλει στη δημιουργία 400 θέσεων εργασίας, τα οποία αναφέρονται ως «πράσινα επαγγέλματα», για άτομα βαρειάς και μέτριας αναπηρίας, συμπεριλαμβανομένων 200 θέσεων για άτομα με πνευματικές βλάβες.

Η EKON ωφελήθηκε από μία τροποποίηση του νόμου για την επαγγελματική και κοινωνική επανένταξη, η οποία έδινε σε επιχειρήσεις το δικαίωμα να λαμβάνουν επιδοτήσεις για την απασχόληση και την αμοιβή ατόμων με αναπηρία. Η EKON συνέλαβε την ιδέα της **οικο-εργασίας** με στόχο τη δημιουργία πράσινων χώρων εργασίας για άτομα με αναπηρία. Η επιχείρηση δραστηριοποιείται κυρίως στη συσκευασία, τη διαχείριση

απορριμμάτων, την απασχόληση εργατικού δυναμικού, την ψυχολογική και επαγγελματική περίθαλψη και τις υπηρεσίες κατάρτισης και εκπαίδευσης.

Η υλοποίηση του πρώτου πιλοτικού προγράμματος της EKON έγινε εφικτή χάρη στην επιδότηση του περιφερειακού ταμείου προστασίας του περιβάλλοντος και διαχείρισης των υδάτων στη Βαρσοβία. Το πρόγραμμα ξεκίνησε απασχολώντας 56 άτομα με αναπηρία, ενώ ο αριθμός αυτός αυξήθηκε με την πάροδο των ετών. Το 2008 απασχολούνταν 879 άτομα, από τα οποία **469 με νοητική αναπηρία**.

Η δραστηριότητα της EKON, ως μίας εταιρείας με σκοπό τη δημιουργία θέσεων εργασίας για άτομα που αντιμετωπίζουν τον κοινωνικό αποκλεισμό, διαχωρίζει την επιχείρηση από παραδοσιακές πρωτοβουλίες που αναλαμβάνονται από μη κυβερνητικούς οργανισμούς και οι οποίες αποτελούνται αποκλειστικά από δράσεις αυτών των ατόμων με την παθητική συμμετοχή τους. Η ολόκληρη των κερδών που επιτυγχάνει η EKON προορίζεται αποκλειστικά για τους θεσπισμένους στόχους της επιχείρησης.

Πηγή: www.ekon.org.pl / Περιπτωσιολογική μελέτη που εκπόνησε η Małgorzata Oldak έπειτα από πρόσκληση προς νέους ερευνητές και επαγγελματίες, που προώθησαν από κοινού το ερευνητικό ίδρυμα Euricse και το ευρωπαϊκό ερευνητικό δίκτυο EMES.

Το Ίδρυμα Barka

Το Ίδρυμα Barka ιδρύθηκε το 1989 από δύο Πολωνούς ψυχολόγους, τους Barbara και Tomasz Sadowski, ως απάντηση στα αυξανόμενα κοινωνικά προβλήματα της Πολωνίας κατά την περίοδο του μετασχηματισμού της.

Το ίδρυμα Barka είναι ένας μη κυβερνητικός οργανισμός, του οποίου η αποστολή είναι να προσφέρει υποστήριξη για κοινωνική ανάπτυξη των αποκλεισμένων ομάδων, να διαμορφώνει συνθήκες που θα τους επιτρέψουν και θα τους ενθαρρύνουν να επανακτήσουν τις ζωές τους, δημιουργώντας ένα σύστημα αλληλοβοήθειας, εκπαίδευσης και επιχειρηματικότητας, παράλληλο με την κοινωνία των πολιτών. Μεταξύ άλλων, οι κοινωνικές αυτές ομάδες περιλαμβάνουν άστεγους, πρώην φυλακισμένους, τρόφιμους ιδρυμάτων ψυχικής υγείας και ορφανοτροφείων, αλκοολικούς και μακροχρόνια άνεργους.

Κατά τη συνεχή προσπάθεια περαίωσης της αποστολής του, το ίδρυμα Barka έχει εγκαθιδρύσει ένα σύστημα προσφοράς υπηρεσιών στους κοινωνικά αποκλεισμένους, το οποίο περιλαμβάνει 5000 άτομα ετησίως (για ανεύρεση των ανθρώπων σε κρίση, ενημερωτικές ομάδες πολιτών, αντιπροσώπους της κυβέρνησης σε εθνικό και τοπικό επίπεδο).

Η ανάπτυξη του προγράμματος αποτελείται από τη δημιουργία Σχολών Κοινωνικής Εμπύκωσης (SAS-Schools of Social Animation / Szkoły Animacji Socjalnej), βασισμένων σε εμπειρίες και γνώση ανθρώπων που ξεπέρασαν τη φτώχεια και σοβαρές δυσκολίες της ζωής και είναι σήμερα ικανοί να μεταλαμπαδεύσουν τη γνώση αυτή σε μηχανισμούς υλοποίησης και ανάπτυξης προγραμμάτων που μάχονται ενάντια στον κοινωνικό αποκλεισμό τόσο στην Πολωνία, όσο και ευρύτερα στην Ευρώπη, υπό το πρίσμα της επαγγελματικής απασχόλησης. Οι σχολές SAS εκπαιδεύουν τους μελλοντικούς εμπυκωτές

των κέντρων και των προγραμμάτων στο σύστημα της αλληλοβοηθείας. Το νομικό πλαίσιο στην Κοινωνική Πρόσληψη και το σχέδιο του νόμου για τις κοινωνικές συνεργασίες επίσης καθιστούν δυνατή τη χρηματική υποστήριξη της ανάπτυξης των προγραμμάτων αυτών στην Πολωνία.

Πιο συγκεκριμένα και εκτός των θεραπευτικών κοινοτήτων, το Barka έχει δημιουργήσει πάνω από **70 κέντρα κοινωνικής ένταξης**, τα οποία ενθαρρύνουν τα μειονεκτούντα άτομα προς την αυτοαπασχόληση, παρέχοντας κατάρτιση σε επαγγελματικές τέχνες όπως η κηπουρική, η μαγειρική, η ραπτική κτλ., και προσφέροντας παράλληλα νομικές και οργανωτικές συμβουλές, καθώς και υποστήριξη σε εμπορικά και χρηματοοικονομικά ζητήματα. Επιπλέον, **συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα για την κοινωνική οικονομία** δεσμεύουν τις οργανώσεις και τις πρωτοβουλίες της κοινωνίας των πολιτών, τις τοπικές αρχές και τους κοινωνικούς επιχειρηματίες, και τους δίνουν το ερέθισμα να αναπτύξουν τοπικές λύσεις για την καταπολέμηση της φτώχειας και τη δημιουργία θέσεων εργασίας

Γίνεται λοιπόν κατανοητή η σημαντικότητα και η δυναμική του ιδρύματος Barka στη διαμόρφωση του κοινωνικού τοπίου της Πολωνίας, αποτελώντας ένα **ζωντανό εργαστήριο κοινωνικής καινοτομίας**, συνδέοντας ένα πρωτοβουλιακό σύστημα κοινωνικής οικονομίας με την τοπική ανάπτυξη, καταπολεμώντας τον κοινωνικό αποκλεισμό και τα μειονεκτήματα (Πηγή: <http://www.barka.org.pl/>)

Η τράπεζα Grammen

Η τράπεζα είναι επίσης γνωστή ως η **τράπεζα των φτωχών** και είναι η πιο δημοφιλής λόγω της απονομής σε αυτή **Νόμπελ Ειρήνης** για τις δραστηριότητές της. Η βασική δραστηριότητά της είναι η **παροχή μικρο-δανείων σε πολύ φτωχούς ανθρώπους**, αποφεύγοντας την υποθήκευση των περιουσιακών τους στοιχείων ή άλλου είδους εγγύηση. Η τράπεζα ιδρύθηκε το 1976 από τον καθηγητή οικονομικών Μοχαμάντ Γιάνους, ο οποίος θέλησε να χρηματοδοτείται ο αγροτικός τομέας και κυρίως φτωχές γυναίκες για την ίδρυση μικρών επιχειρήσεων για την επιβίωσή τους (Πηγή: <http://www.grameen-info.org/>).

Συμπερασματικά, γίνεται αντιληπτό ότι παρότι οι συνεταιρισμοί δεν βρίσκονται υπό ένα καθεστώς θεσμικής ακεραιότητας, μπορούν να επιτελέσουν σημαντική λειτουργία στην επίλυση των κοινωνικών συγκρούσεων, διαδραματίζοντας σημαντικό «οικονομικό ρόλο, όχι εξαλείφοντας το κεφάλαιο αλλά καθιστώντας τον κόσμο λιγότερο καπιταλιστικό, καθώς και αποδίδοντας σε αυτόν έναν ηθικό ρόλο, εξίσου σημαντικό, ο οποίος συνίσταται στο να εισαχθεί η δημοκρατία στις εργασίες της παραγωγικής διαδικασίας» (Μονζόν, 1989).

Έχοντας τα παραπάνω υπόψη, προσεγγίζεται ολοένα και περισσότερο ο ορισμός της κοινωνικής οικονομίας, αλλά επίσης αναγνωρίζεται η δυναμική του όρου αναλόγως των αναγκών της εποχής. Ο προσδιορισμός της Κοινωνικής Οικονομίας, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα, έχει τις απαρχές του στη Γαλλία της δεκαετίας του 1970, όταν οι οργανώσεις που εκπροσωπούσαν τους συνεταιρισμούς, τις αλληλασφαλιστικές εταιρείες και τις ενώσεις

δημιούργησαν την Εθνική Επιτροπή Σύνδεσης των Αλληλασφαλιστικών, Συνεταιριστικών και Συλλογικών Δραστηριοτήτων (CNLAMCA).

«Μια σειρά από ιδιωτικές και τυπικά οργανωμένες επιχειρήσεις, που είναι αυτόνομες ως προς τη λήψη αποφάσεων και επιτρέπουν την ελεύθερη συμμετοχή ενδιαφερομένων, οι οποίες δημιουργήθηκαν για να καλύψουν τις ανάγκες των μελών τους διαμέσου της αγοράς με την παραγωγή προϊόντων και την παροχή υπηρεσιών, ασφαλιστικών και χρηματοοικονομικών, όπου η διαδικασία λήψης αποφάσεων και η διανομή κερδών ή πλεονασμάτων μεταξύ των μελών δεν συνδέονται άμεσα με το κεφάλαιο ή τις εισφορές των εκάστοτε μελών, τα οποία διαθέτουν από μία ψήφο, ή σε κάθε περίπτωση διενεργούνται μέσω δημοκρατικών και συμμετοχικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων. Η κοινωνική οικονομία συμπεριλαμβάνει επίσης ιδιωτικές, τυπικά δομημένες οργανώσεις, που είναι αυτόνομες ως προς τη λήψη αποφάσεων και επιτρέπουν την ελεύθερη συμμετοχή ενδιαφερομένων, οι οποίες προσφέρουν μη εμπορευματικές υπηρεσίες σε νοικοκυριά και τα πλεονάσματα των οποίων, στο μέτρο που υφίστανται, δεν επιτρέπεται να τα οικειοποιούνται οι οικονομικοί παράγοντες που τις δημιουργούν, ελέγχουν ή χρηματοδοτούν.» [Πηγή: Έκθεση Διεθνούς Κέντρου Έρευνας και Πληροφόρησης για τη Δημόσια, Κοινωνική και Συνεταιριστική Οικονομία (CIRIEC)].

Το πεδίο της κοινωνικής οικονομίας οριοθετείται πρώτιστα ανάμεσα στην κρατική πολιτική και την ιδιωτική επένδυση για οικονομική δραστηριότητα (Νικολάου 2013). Βλαστάνει απευθυνόμενο στις ανάγκες εκείνες της κοινωνίας που ο ιδιωτικός τομέας δεν επιθυμεί να καλύψει, λόγω έλλειψης της προοπτικής να αποφέρουν σημαντικό κέρδος, αλλά και ο δημόσιος τομέας δεν δύναται, εξαιτίας της απουσίας δημοσιονομικών πόρων. Εφόσον είναι κίνηση που πραγματοποιείται από ομάδες ανθρώπων αφορά και προσωπικές επιδιώξεις και συνεπώς είναι συνήθως ανεξάρτητη πολιτικών πλαισίων, με μοναδικό ή σωστότερα υβριδικό χαρακτήρα. Στην Αμερική παρατηρείται ότι οι επιχειρηματικές κινήσεις έχουν πιο έντονη τη διάθεση για κυνήγι εσόδων και αναλύσεις με καθαρά οικονομικά στοιχεία κέρδους-οφέλους. Αντίθετα, στην Ευρώπη μία επιχειρηματική κίνηση που χαρακτηρίζεται ως κοινωνική απευθύνεται πιο διακριτά στην **αντιμετώπιση και επίλυση κοινωνικών προβλημάτων**.

Καθίσταται λοιπόν έκδηλο το πόσο άρρηκτα συνδεδεμένη είναι η κοινωνική οικονομία με τον προσανατολισμό, με βάση τον οποίο δημιουργείται. Σε αυτήν εντάσσονται δράσεις, οι οποίες φέρνουν τους ανθρώπους να συνεργαστούν σε ένα πλαίσιο **εθελοντισμού**, χωρίς να αποσκοπούν στην εισχώρηση κεφαλαίου, με επίκεντρο τον άνθρωπο και τις ανάγκες του. Δίνεται επίσης έμφαση στον τρόπο διοίκησης και διαχείρισης τέτοιων επιχειρήσεων, με σκοπό την πολυφωνία και τη δημοκρατία. Γίνεται αντιληπτό ότι έτσι δημιουργείται ένα **σύνολο πρακτικών και κανόνων**, που πλαισιώνουν και ορίζουν την **κοινωνική οικονομία**, ένα εργαλείο και άμεσο προϊόν της οποίας αποτελεί η **κοινωνική επιχειρηματικότητα**.

1.2. Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα

1.2.1. Προσέγγιση του ορισμού

Στη διεθνή βιβλιογραφία, οι προσεγγίσεις του όρου της κοινωνικής επιχειρηματικότητας αναφέρονται σε αυτή τόσο ως μια δραστηριότητα αυτή καθαυτή, όσο και αναφερόμενες στους σκοπούς ή τις πρακτικές που οργανισμοί, χαρακτηρισμένοι ως κοινωνικοί, ακολουθούν. Στη δεύτερη προσέγγιση λαμβάνεται σημαντικότερα υπόψη το οικονομικό περιβάλλον, αλλά και οι τρόποι με τους οποίους οι οργανισμοί αυτοί το εκμεταλλεύονται.

Κατά τους Seelos και Mair, η κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι «η οικονομική δραστηριότητα που παρέχει νέα παραγωγικά μοντέλα παροχής προϊόντων και υπηρεσιών, που εξυπηρετούν τις άμεσες ανθρώπινες ανάγκες των φτωχότερων στρωμάτων της κοινωνίας οι οποίες παραμένουν ανικανοποίητες από τις σημερινές οικονομικές και κοινωνικές δομές» (Seelos & Mair, 2005: 243). Ο **χαρακτήρας πρόνοιας** που αυτός ο ορισμός δίνει, θα μπορούσε σήμερα να εμπλουτιστεί, μιας και δεν είναι μόνο το θέμα της φτώχειας που η κοινωνική επιχειρηματικότητα καλείται να απαντήσει, αλλά συνολικότερα προβλήματα κοινωνικής ισορροπίας και επανένταξης ομάδων πληθυσμού. Παρατηρείται μία γενικότερη εικόνα ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων, που είτε απασχολούν είτε απευθύνονται σε **ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες**. Παραδείγματα τέτοια είναι συνεταιρισμοί γυναικών σε μικρούς οικισμούς, απασχόληση οροθετικών ή πρώην τοξικομανών, προγράμματα επιμόρφωσης ή απασχόλησης πρώην τροφίμων φυλακών, οργάνωση εκδηλώσεων κοινωνικής κουζίνας με γεύματα που προετοιμάζονται από μετανάστες ή απευθύνονται σε αυτούς, κ.ά.

Κατά τους Mair και Martin (2006), οι οργανισμοί που είναι κοινωνικές επιχειρήσεις είτε αναζητούν κεφάλαια, η διαχείριση των οποίων έχει γνώμονα την κάλυψη κοινωνικών αναγκών, είτε εμπορευματοποιούν την ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών, είτε προσπαθούν να αντικαταστήσουν ή να συμπληρώσουν τις υφιστάμενες κοινωνικές δομές, με σκοπό να απαλύνουν τον ανθρώπινο πόνο (μετάφραση: Νικολάου 2013). Αυτοί οι οργανισμοί είναι είτε δημόσιοι είτε ιδιωτικοί, με σκοπό την παραγωγή κέρδους, ή και όχι, αναλόγως με τους στόχους της επιχείρησης. Η παραγωγή κέρδους για την επιχείρηση δεν την καθιστά «λιγότερο κοινωνική» από άλλες, διότι μπορεί για παράδειγμα τα έσοδα να είναι ο πόρος για τις πληρωμές των εμπλεκόμενων ή να είναι αναγκαία να υπάρξουν ώστε να επανεπενδυθούν για τη συνέχεια του έργου τους. Υπάρχουν, άρα, επιχειρήσεις που εστιάζουν στην αποκλειστικότητα των κοινωνικών τους στόχων, αλλά συχνά εμφανίζονται υβριδικοί τύποι κοινωνικών επιχειρήσεων με ταυτόχρονα κοινωνικό και οικονομικό χαρακτήρα.

Γίνεται λοιπόν έκδηλη η ανάγκη για τον καθορισμό του σκοπού που προτίθεται να υπηρετήσει η κάθε δράση, στην ίδρυσή της. Τα κοινωνικά αποτελέσματα που επιδιώκεται να επιτευχθούν πρέπει να ανακοινώνονται και να ακολουθούνται, όπως αυτά διατυπώνονται στο καταστατικό της. Στο μέρος των οργανώσεων/επιχειρήσεων, επειδή διαχρονικά οι οικονομικές δράσεις εκδηλώνονταν με ποικίλους χαρακτήρες, δημιουργείται συχνά μία στρέβλωση του όρου της κοινωνικής επιχείρησης. Μία

οικονομική δραστηριότητα που πραγματοποιείται, σεβόμενη περιορισμούς που τίθενται από το περιβάλλον, όπως έχει ευθύνη να κάνει ή ένα παράπλευρο κοινωνικό όφελος που μία δράση μπορεί να αποφέρει, επιπρόσθετα στα οικονομικά κέρδη που θα αποκομίσει, δεν καθιστά την επιχείρηση κοινωνική.

1.2.2. Σύνθεση της κοινωνικής επιχείρησης

Ο οργανισμός για την Ανάδειξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων στην Ευρώπη (The Emergence of Social Enterprise in Europe) παρουσιάζει ορισμένα χαρακτηριστικά που είναι απαραίτητα, προκειμένου να θεωρηθεί μια επιχείρηση ως κοινωνική. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι:

- (α) η συνεχής δραστηριότητα παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών,
- (β) ο μεγάλος βαθμός αυτονομίας,
- (γ) ο μεγάλος βαθμός οικονομικής διακινδύνευσης (ρίσκου),
- (δ) ο περιορισμένος βαθμός έμμισθης εργασίας,
- (ε) ο ρητός σκοπός να ωφελείται η κοινωνία,
- (στ) η πρωτοβουλία που προωθείται από τις ομάδες της κοινωνίας,
- (ζ) η δύναμη των αποφάσεων να στηρίζεται περισσότερο σε εκείνα τα μέλη που δεν είναι οι κάτοχοι του χρηματικού κεφαλαίου,
- (η) η συμμετοχή στην επιχείρηση όλων των ανθρώπων που επηρεάζονται από τη δραστηριότητα, και
- (θ) η περιορισμένη διανομή κερδών.

Τα παραπάνω αποτελούν **κριτήρια** που διασφαλίζουν την προαγωγή κοινωνικού οφέλους και ελέγχουν την πιθανή παρεκτροπή μίας κοινωνικής επιχείρησης. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται σε ένα πολύ **χαλαρότερο νομικό και φορολογικό περιβάλλον** από αυτό άλλων επιχειρήσεων, με διευκολύνσεις στη δυνατότητα διαχείρισης πόρων από τα ίδια τους τα έσοδα, δωρεές τρίτων, κληροδοτήματα, παραχωρήσεις περιουσίας· αλλά και στη δυνατότητα συνεργασίας μεταξύ τους μέσω ανταλλαγής υπηρεσιών ή την υλοποίηση προγραμμάτων χρηματοδοτούμενων από διεθνείς, ευρωπαϊκούς ή εθνικούς οργανισμούς.

Όσο βαρύτητα δίνεται όμως στο περιβάλλον, μέσα στο οποίο λειτουργεί μία τέτοια επιχείρηση, άλλη τόση πρέπει να δίνεται στον τρόπο με τον οποίο διοικείται. Η διοίκηση αυτή αποτελεί ένα δισκελές ζήτημα. Το πρώτο σκέλος αφορά τον τρόπο διάρθρωσης και οργάνωσης της επιχείρησης. Το δεύτερο σκέλος αφορά τις κατευθυντήριες γραμμές που αυτή ακολουθεί και τις στρατηγικές τις οποίες χαράζει ώστε να αξιοποιεί τις ευκαιρίες του περιβάλλοντος, να ελίσσεται και να επιτυγχάνει τους σκοπούς της.

Οι επιχειρηματίες που καθοδηγούνται αμιγώς από τη δημιουργία κέρδους, παρότι γνωρίζουν πως πρέπει να καινοτομήσουν και να δημιουργήσουν αξία, χρειάζεται να χτίσουν μία θέση στην αγορά που θα τους αποφέρει ένα βιώσιμο ή συνεχές πλεονέκτημα έναντι ανταγωνιστικών οργανισμών, μιας και δεν επιθυμούν να δουν την αξία που αυτοί παράγουν να εισρέει στους ανταγωνιστές τους λόγω αποτυχημένων δράσεων. Ο στόχος αυτός του βιώσιμου πλεονεκτήματος είναι βαθιά χαραγμένος στη στρατηγική τους σκέψη.

Για γίνει λοιπόν αντιληπτή η ειδοποιός διαφορά μεταξύ της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και άλλων, ευρέως εδραιωμένων, εμπορικών προσεγγίσεων, πρέπει να φωτιστεί η διαφορετικότητα των κοινωνικών επιχειρηματιών από τους εμπορικούς πάνω στο θέμα αποφάσεων για τη δημιουργία αξίας. Οι κοινωνικοί επιχειρηματίες αναζητούν ευκαιρίες για δημιουργία αξίας, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις προοπτικές για την οικειοποίηση της αξίας αυτής.

2. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το κεφάλαιο που ακολουθεί περιγράφει την εξέλιξη της Κοινωνικής Οικονομίας στο πέρασμα του χρόνου, τόσο στην ευρωπαϊκή ήπειρο, όσο και στην ελλαδικό χώρο· πραγματεύεται τις διαδικασίες που ακολουθήθηκαν μέχρι τη θεσμική αναγνώρισή της και τους τρόπους με τους οποίους εγκολλώθηκε και χρησιμοποιήθηκε μέσα στην Κοινωνία, καθώς και την κατάσταση στην οποία βρίσκεται σήμερα.

2.1 Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ευρώπη

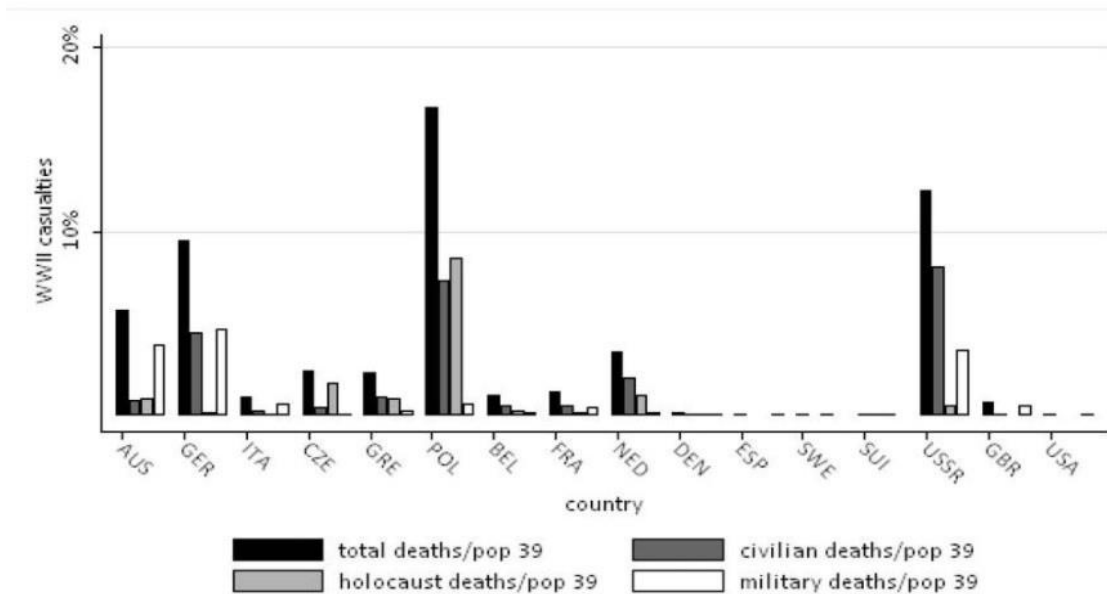
Οι παρακάτω ενότητες εξηγούν την πορεία της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ευρώπη, την κατάσταση στην οποία βρέθηκε μεταπολεμικά και τις μορφές με τις οποίες εκδηλώθηκε. Γίνεται αναφορά για τον τρόπο μετάλλαξης της από την κοινωνική οικονομία της αγοράς σε μία κοινωνική οικονομία που εκφράζεται μέσω των ιδρυμάτων μέχρι και τη θεσμοθέτησή της με τη συγκρότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τη θέσπιση διοικητικών και κοινωνικών οργάνων για τη λειτουργία της. Εξετάζεται επίσης το πως η χρηματοοικονομική κρίση του 2007-2008 επηρέασε τη λειτουργία της κοινωνικής οικονομίας, αλλά και τους σχεδιασμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την πορεία της στο εγγύτερο μέλλον.

2.1.1 Μεταπολεμική κατάσταση

Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Ευρώπη έμεινε να αντιμετωπίσει τις ολέθριες συνέπειές του. Η κοινωνική συνοχή ήταν διαλυμένη· η εργασία, η πρόνοια και η υγεία έχριζαν άμεσης στήριξης, καθώς το εργατικό δυναμικό είχε σχεδόν αφανιστεί, αφού οι άνδρες εργάτες ήταν στρατιώτες την τελευταία πενταετία πριν τη λήξη του πολέμου. Κράτη στα όρια της κοινωνικής και οικονομικής διάλυσης καλούνταν να αντιμετωπίσουν αυτή την κατάσταση.

Μετά από όλες αυτές τις απώλειες, κατέστη εξόφθαλμα κατανοητό ότι για να ξεπεράσουν τον όλεθρο που προκάλεσε ο πόλεμος και να επιτύχουν μία αποτελεσματική ανοικοδόμηση, τα κράτη έπρεπε να γυρίσουν σελίδα και να ακολουθήσουν μονοπάτια συνεργασίας και ενοποίησης. Η υλοποίηση αυτής της ανοικοδόμησης, φυσικά, δεν θα γινόταν χωρίς τη δημιουργία ενός νέου κοινωνικοοικονομικού προτύπου, χωρίς τη ίδρυση ενός συστήματος που θα θέσπιζε κανονισμούς και νόμους, οι οποίοι θα απέτρεπαν την επανάληψη των λαθών του παρελθόντος. Αυτό το πρότυπο, που ξεκίνησε με τη Συνθήκη της Ρώμης και αργότερα θα μετουσιωνόταν στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.), ήταν το θεμέλιο για την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής και της οικονομικής ανάπτυξης όλης της Ευρώπης.

Ο βασικοί πυλώνες, πάνω στους οποίους βασίστηκε η δημιουργία της Ε.Ε. υπαγόρευαν τη βαρύτητα της σημασίας της κοινωνικής πρόνοιας, τη σημαντικότητα της συλλογικής δράσης και του κοινωνικού χαρακτήρα της κρατικής ανάπτυξης. Η κοινωνική πρόνοια, ως νέο εργαλείο της Ε.Ε., προσδίδει νέα χαρακτηριστικά στο οικονομικό σύστημα, θέτοντας το Κράτος σε συναλλαγή με την Αγορά.

Εικόνα 2.1: Δείκτες θνησιμότητας για τις ευρωπαϊκές χώρες μετά το τέλος του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου
 Πηγή: ec.europa.eu

2.1.2. Κοινωνική οικονομία της αγοράς

Δύο πολιτικές και οικονομικές έννοιες που παρατηρούνται να αναπτύσσονται μεταπολεμικά είναι η «κοινωνική οικονομία» και η «κοινωνική οικονομία της αγοράς». Πρόκειται για δύο έννοιες που εμπεριέχουν έντονα την κοινωνική ευημερία, παρουσιάζουν ωστόσο σημαντικές διαφορές στα μέσα που αξιοποιούν για να φτάσουν ως εκεί.

Ο όρος «κοινωνική οικονομία», όπως προαναφέρθηκε, προσδιορίζει εκείνο το τμήμα οικονομίας που συμμετέχει στην κοινωνική ευημερία, παρέχει πρόνοια και παρουσιάζει ίσες ευκαιρίες. Εκφράζεται συνήθως υπό τρεις μορφές: τους συνεταιρισμούς, τις αλληλασφαλιστικές εταιρείες και ενώσεις, και τα ιδρύματα, με καταστατικά διακηρυγμένο τον κοινωνικό τους σκοπό και την υιοθέτηση συστημάτων συλλογικής διακυβέρνησης και πολυφωνίας στη διαχείρισή τους. Λειτουργούν συμπληρωματικά και παράλληλα με την κρατική φροντίδα, προσφέροντας μέριμνα εκεί που το κράτος δεν δύναται.

Η «κοινωνική οικονομία της αγοράς» είναι μία προσέγγιση που αναπτύχθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με σκοπό να οικοδομήσει μια πειστική απάντηση απέναντι στον κρατικό σχεδιασμό και παρεμβατισμό. Προέκυψε ως αποτέλεσμα των αναζητήσεων της σχολής του Friedbourg και, κατά κύριο λόγο, διαμόρφωσε τη θεωρία του γερμανικού νεοφιλελευθερισμού (Ordoliberalismus). Στην καρδιά του προτύπου αυτού εντάσσονται οι προσπάθειες για τη εμπέδωση της εμπιστοσύνης στο νεοϊδρυθέν δημοκρατικό σύστημα και την ενδυνάμωση της κοινωνικής ασφάλειας, προσδίδοντας όμως στο Κράτος τον ρόλο του ρυθμιστή και του «επιβλέποντα» για την εφαρμογή και λειτουργία του συστήματος της ελεύθερης αγοράς και την προώθηση της ανταγωνιστικότητας. Η κοινωνική οικονομία της αγοράς χωρίζεται σε δύο πεδία δράσης: α) τη λήψη μέτρων και την προώθηση πολιτικών για την εξασφάλιση της κοινωνικής δικαιοσύνης από τη μία πλευρά· και β) την

πρόκριση νομοθεσίας για τον έλεγχο της αγοράς, την προώθηση του ανταγωνισμού και την ανάπτυξη της καινοτομίας από την άλλη. Ήταν μία νέα εναλλακτική ανάμεσα στις βαθειά καπιταλιστικές οικονομικές πρακτικές του *laissez faire* και των κεντρικά ελεγχόμενων οικονομιών, στις οποίες υπάρχει κύρια κρατικά κατευθυνόμενη οικονομία.

Ενώ η ανάγκη για κοινωνική δικαιοσύνη και ευκαιρίες για όλους εκφράζεται μέσα από την «κοινωνική οικονομία της αγοράς», η κρατική παρέμβαση για την επίτευξη αυτού δεν θεωρείται αναγκαία, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις αποθαρρύνεται, με την οικογένεια να αναλαμβάνει την πρόκριση της κοινωνικής ασφάλειας και των μέσων για την αποφυγή του κοινωνικού αποκλεισμού. Γίνεται κατανοητό ότι πρόκειται περί παλαιότερων και λιγότερο ευαίσθητων απόψεων περί προνοιακών ευθυνών του Κράτους. Στο εργασιακό ωστόσο τμήμα, η ανάγκη για κρατική βοήθεια και η διευκόλυνση που αυτή θα έφερνε στην κοινωνία, ειδικά με την άνοδο του καπιταλισμού, έγινε πιο εύκολα αντιληπτή. Έτσι, η «κοινωνική οικονομία της αγοράς» προώθησε τη θέσπιση εργασιακών νόμων, οι οποίοι έθεταν κανονισμούς για την εργασιακή ασφάλεια και προέβλεπαν τη χορήγηση επιδομάτων σε ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες, όπως οι ανάπηροι ή οι υπερήλικες. Χρηματοδότηση επίσης προβλεπόταν νομικά και για την κάλυψη της εκπαίδευσης και κυρίως της επαγγελματικής.

Είναι σαφές λοιπόν, ότι ο γερμανικός νεοφιλελευθερισμός του '50 και η κοινωνική οικονομία της αγοράς θέτουν μερικά από τα θεμέλια για τη σύγχρονη κοινωνική οικονομία, ωστόσο βασικός τους σκοπός είναι η επίτευξη μίας αποτελεσματικής λειτουργίας της αγοράς. Είναι έννοιες συνυφασμένες με την απόλαυση της μέγιστης ιδιωτικής αυτονομίας στο πεδίο της οικονομίας, εξεφρασμένες υπό ένα κοινωνικό πρίσμα, αλλά με τον ελάχιστο δυνατό καταναγκασμό εκ μέρους του κράτους· βρίσκονται δε απέναντι στις ισοπεδωτικές, ενίοτε, πρακτικές του δόγματος *laissez faire*, εξασφαλίζοντας τόσο την οικονομική αποδοτικότητα όσο και την ευημερία του συνόλου.

Κατά το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα ξεκίνησε εκ νέου η αναζήτηση για την ανάπτυξη των παραδοσιακών οργανώσεων της Κοινωνικής Οικονομίας, είτε ως μοντέλα που θα αντικαθιστούσαν αντίστοιχα του καπιταλισμού και των δημοσίων τομέων, όπως είναι οι συνεταιρισμοί και οι αλληλασφαλιστικές ενώσεις· είτε ως οργανώσεις εκτός της αγοράς, όπως οι ενώσεις και τα ιδρύματα. Οι οικονομίες της αγοράς αντιμετώπιζαν δυσκολίες στην εξεύρεση ικανοποιητικών λύσεων σε πολύ σημαντικά προβλήματα, όπως η μαζική μακροχρόνια ανεργία, η υγεία, η εκπαίδευση, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η ποιότητα ζωής των ηλικιωμένων και συνταξιούχων, η πρόνοια στις αγροτικές περιοχές και σε υποβαθμισμένες αστικές περιοχές και η βιώσιμη ανάπτυξη, στοιχείο που δικαιολογεί και το ενδιαφέρον για την ανεύρεση λύσεων μέσω της Κοινωνικής Οικονομίας. Συμπερασματικά, έγινε εύκολα κατανοητό ότι η Κοινωνική Οικονομία μπορούσε να παρέχει διαχρονικές και διαρκείς εναλλακτικές λύσεις στην κάλυψη αυτών των κοινωνικών αναγκών, στις οποίες δεν απευθύνονται επαρκώς ή αποτελεσματικά οι ιδιωτικοί καπιταλιστικοί παράγοντες ή ο δημόσιος τομέας και για τις οποίες παραδοσιακές μακροοικονομικές τεχνικές ή αυτορρυθμιζόμενες αγορές απέτυχαν να βρουν λύση.

2.1.3. Η συγκρότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Θέτοντας πλέον σαν γνώμονα την οικονομική ανάπτυξη σε συνδυασμό με την κοινωνική ευημερία, ένα σύνολο κρατών ιδρύουν την Ευρωπαϊκή Ένωση. Τα συμβαλλόμενα μέλη-

κράτη παλεύουν για να ενισχύσουν την παραγωγή, να καθιερώσουν μία κοινωνική ισορροπία και, σαν φυσικό παράγωγο αυτών, να προστατεύσουν και να διαφυλάξουν παράλληλα την ποιότητα του περιβάλλοντος. Ειδικότερα, το άρθρο 3 της Συνθήκης (Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση - ΤΙΤΛΟΣ Ι: ΚΟΙΝΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ - Άρθρο 3, 26.12.2012) ορίζει:

«Η Ένωση εγκαθιδρύει εσωτερική αγορά. Εργάζεται για την αειφόρο ανάπτυξη της Ευρώπης με γνώμονα την ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη και τη σταθερότητα των τιμών, την άκρως ανταγωνιστική κοινωνική οικονομία της αγοράς, με στόχο την πλήρη απασχόληση και την κοινωνική πρόοδο, και το υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος. Προάγει την επιστημονική και τεχνολογική πρόοδο.

Η Ένωση καταπολεμά τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις διακρίσεις και προωθεί την κοινωνική δικαιοσύνη και προστασία, την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών, την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών και την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού. Η Ένωση προάγει την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή και την αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών μελών. Η Ένωση σέβεται τον πλούτο της πολιτιστικής και γλωσσικής της πολυμορφίας και μεριμνά για την προστασία και ανάπτυξη της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς.»

Η διατύπωση αυτών των κατευθυντήριων αρχών είναι και η αφετηρία για ένα δύσκολο και μακροχρόνιο έργο που πολιτικοί, κράτη και πολίτες κλήθηκαν ή καλούνται να φέρουν εις πέρας. Οργανώνοντας λοιπόν ένα σύστημα ανάθεσης ευθυνών και έργων στους καταλληλότερους και απομακρυνόμενη από τον κεντρικό κρατικό έλεγχο, η Ευρωπαϊκή Ένωση καταφέρνει την εμπέδωση αυτών των αρχών και την ανάπτυξη.

Στον οικονομικό τομέα, ο οικονομικός αντίκτυπος ενός συνόλου φορέων, συμπεριλαμβανομένων και των οργανισμών κοινωνικής οικονομίας, ενίσχυσε την εμπέδωση των παραπάνω αρχών, με τις ιδιωτικές εταιρείες και τους οργανισμούς να δρουν παράλληλα με το Κράτος. Νέοι φορείς και συμπεριφορές κατέστησαν το οικονομικό σύστημα πλουσιότερο και πολυπλοκότερο, ενώ προσέδωσαν σε αυτό κοινωνική διάσταση και ευθύνη, χαρακτηριστικά, βέβαια, που εμπόδιζαν ολοένα και περισσότερο το Κράτος από το να θεωρείται ο μοναδικός φορέας καθορισμού του συνδυασμού μεταξύ οικονομικής ελευθερίας και κοινωνικής δικαιοσύνης.

2.1.4. Η θεσμική καθιέρωση της κοινωνικής οικονομίας

Όπως ήδη έχει αναφερθεί, η Κοινωνική Οικονομία στην Ευρώπη αποκτά **θεσμική υπόσταση** κατά τις δύο ευρωπαϊκές διασκέψεις των συνεταιρισμών, των αλληλασφαλιστικών εταιρειών και των ενώσεων, που πραγματοποιήθηκαν υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής το 1977 και το 1979.

Το θεσμικό πλαίσιο είναι καίριας σημασίας όσον αφορά το μέγεθος και την προβολή της κοινωνικής οικονομίας. Οι κανονιστικές διατάξεις που διέπουν το εν λόγω πλαίσιο προβλέπουντα ακόλουθα **τρία είδη αναγνώρισης** στον συγκεκριμένο τομέα:

- i. Θεσμική καθιέρωση των οργανώσεων της Κοινωνικής Οικονομίας ως ιδιωτικών φορέων, οι οποίοι απαιτούν **ιδιαίτερη νομική μεταχείριση και ρητή αναγνώριση της διαφορετικής ταυτότητάς τους** εκ μέρους των δημόσιων αρχών.

- ii. Αναγνώριση της δυνατότητας και της ελευθερίας τους να δραστηριοποιούνται σε **οποιοδήποτε τομέα** κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας.
- iii. Αναγνώριση **της σημασίας και του ρόλου τους** σε διαδικασίες θέσπισης και εφαρμογής δημόσιων πολιτικών, ως φορείς συναπόφασης και συνεκτέλεσης των πολιτικών αυτών.

Μονάδα κοινωνικής οικονομίας της Γενικής Διεύθυνσης XXIII

Η κοινή πίστη σε αυτό το ιδιαίτερο πρότυπο ανάπτυξης είναι ένας από τους κυριότερους λόγους για τους οποίους οι ευρωπαϊκές χώρες ξεκίνησαν να δίνουν ολοένα περισσότερο βάση στις δομές κοινωνικής οικονομίας. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, παρατηρούνται διαδοχικά προοδευτικά βήματα, αλλά ταυτόχρονα και αργά αντανακλαστικά σε χρήση πολιτικών που θα προωθούσαν την κοινωνική οικονομία. Αυτό βέβαια, κρίνεται ως κάτι το φυσιολογικό, αφού αφορά μία έννοια ακόμα μη θεσμοθετημένη. Το 1989, κατά τη διάρκεια της Προεδρίας του Jacques Delors, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσιεύει μία Ανακοίνωση με τίτλο «**Οι επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας και η υλοποίηση της Ευρωπαϊκής Αγοράς χωρίς σύνορα**». Πρόκειται για την ίδια χρονιά κατά την οποία η Επιτροπή χρηματοδοτεί την πρώτη Ευρωπαϊκή Διάσκεψη για την κοινωνική οικονομία στο Παρίσι και δημιουργεί τον πρώτο δημόσιο φορέα με ειδίκευση στην κοινωνική οικονομία, τη Μονάδα Κοινωνικής Οικονομίας στους κόλπους της Γενικής Διεύθυνσης XXIII. Αντικείμενο εργασιών της εν λόγω Μονάδας αποτελεί η πολιτική των επιχειρήσεων, το διανεμητικό εμπόριο, ο τουρισμός και η **κοινωνική οικονομία**.

Εξ αιτίας του βαθμού ανάπτυξης της Κοινωνικής Οικονομίας μέχρι την εποχή εκείνη, οι διατιθέμενοι πόροι της Μονάδας Κοινωνικής Οικονομίας ήταν περιορισμένοι. Παρόλα αυτά, έθετε μερικούς **τολμηρούς και φιλόδοξους στόχους**, οι οποίοι, αν μη τι άλλο, προκαλούσαν προβληματισμούς και συζητήσεις στους κύκλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μερικοί εξ αυτών είναι:

- Η ανάληψη πρωτοβουλιών για την ενίσχυση του τομέα των συνεταιρισμών, των αλληλασφαλιστικών εταιρειών, των ενώσεων και των ιδρυμάτων.
- Η θέσπιση ευρωπαϊκής νομοθεσίας που αφορά τους παραπάνω οργανισμούς.
- Η ανάλυση και αξιολόγηση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει ο τομέας της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ευρώπη.
- Η εκπροσώπηση των οργανισμών Κοινωνικής Οικονομίας στα θεσμικά όργανα της Ε.Ε. και η διασφάλιση της συνοχής των πολιτικών που επηρεάζουν τον συγκεκριμένο τομέα.
- Η ευαισθητοποίηση των οργάνων λήψης αποφάσεων εντός της Ε.Ε. για θέματα οργανισμών Κοινωνικής Οικονομίας, καθώς και η σύναψη σχέσεων με τμήματά της που δεν έχουν ακόμα οργανωθεί, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να αποκτήσουν πλαίσιο και υπόσταση.

Το 2000 πραγματοποιείται αναδιοργάνωση της Μονάδας και διαίρεσή της σε δύο τμήματα, καθένα με τις δικές του αρμοδιότητες: τη Γενική Διεύθυνση Επιχειρήσεων και Βιομηχανίας, βασικό αντικείμενο της οποίας ήταν η επιχειρηματική διάσταση των συνεταιρισμών· και τη Γενική Διεύθυνση Κοινωνικών Υποθέσεων, με αρμοδιότητα τις ενώσεις και τα ιδρύματα.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 γίνεται ένας επανασχεδιασμός του μεταπολεμικού οράματος για την ενοποίηση, με τη δημιουργία της ενιαίας αγοράς και την καθιέρωση του ευρώ, επιταχύνοντας τις διεργασίες της ευρωπαϊκής συνοχής. Η διαδικασία αυτή ακολουθήθηκε από σημαντικές προσπάθειες και συνεχείς προτάσεις, ώστε να ευεργετηθεί από το νέο κοινωνικοοικονομικό πλάνο ο μεγαλύτερος δυνατός αριθμός χωρών της, συνεχώς διευρυνόμενης, ευρωζώνης.

Σύνοδος Κορυφής της Λισαβόνας

Κατά τη Σύνοδο Κορυφής της Λισαβόνας το 2000, η προαναφερθείσα διαδικασία αυτή κατακτά μία νέα κορυφή, με την προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να εκσυγχρονίσει και να ενισχύσει το **ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο**. Σε αυτό το έγγραφο, οι Ευρωπαίοι ηγέτες προτάσσουν ένα όραμα και έναν στρατηγικό στόχο για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, παράλληλα με την οικονομική ανάπτυξη της Ευρώπης, ώστε να καταστεί πιο ανταγωνιστική και δυναμική. Βαρύτητα δίνεται επίσης στην παγκόσμια τεχνολογική και οικονομική γνώση και εμπειρία, η αξιοποίηση των οποίων εκτιμάται ότι μπορεί να συνεισφέρει σε μία αιεφόρο οικονομική ανάπτυξη, με καλύτερες προοπτικές για την καταπολέμηση της ανεργίας και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.

Η Σύνοδος Κορυφής της Λισαβόνας παρήγαγε συμπεράσματα που εστίαζαν στο νέο κοινωνικο-οικονομικό μοντέλο που φαίνεται να εγκαθίσταται. Η Ευρώπη είχε να αντιμετωπίσει την έξαρση των ανισοτήτων, την έλλειψη της κοινωνικής υπευθυνότητας, παράλληλα με τους έντονους και συχνά ανεξέλεγκτους μετασχηματισμούς της παγκόσμιας οικονομίας. Το έργο που αναλαμβάνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι η αναστροφή των δυσμενών αυτών τάσεων και ο σχεδιασμός μίας **ανθεκτικής και παραγωγικής οικονομίας, που απευθύνεται σε πολλούς, με χαμηλά ποσοστά ανεργίας, στο πλαίσιο μίας συνεκτικής κοινωνίας**.

2.1.5 Χρηματοπιστωτική κρίση 2007-2008

Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση του 2007-2008, ξεκινώντας από την Αμερική και επηρεάζοντας όλη την Ευρώπη, ήρθε να προστεθεί ανάμεσα στα προβλήματα που η τελευταία είχε να αντιμετωπίσει. Οι επιπτώσεις σε οικονομικούς τομείς, όπως ο ασφαλιστικός, η βιομηχανία και το εμπόριο, κλιμάκωσε τα κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα, συνέβαλε στην υποτίμηση των νομισμάτων και εκτόξευσε την ανεργία. Η έξοδος από την οικονομική κρίση έγινε μία από τις πιο άμεσες προκλήσεις που η Ευρώπη είχε να αντιμετωπίσει, για την αποκατάσταση της οικονομικής ισορροπίας και της λειτουργίας της κοινωνίας.

Δύομιση περίπου χρόνια μετά το ξέσπασμα της κρίσης, στις αρχές του 2010, και όταν διαφαινόταν ότι οι άμεσες δυσμένειες της οικονομικής κρίσης είχαν περάσει, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δρομολόγησε τη **στρατηγική «Ευρώπη 2020»**. Σκοπός της συγκεκριμένης ατζέντας ήταν η προώθηση συγκεκριμένων μέτρων που θα οδηγούσαν σε μία ανάκαμψη βιώσιμη και διαρκή, η οποία θα αξιοποιούσε όλες τις δυνάμεις και τις δυνατότητες της κοινωνίας, αγκαλιάζοντας και μεριμνώντας για τις **ευπαθείς ομάδες, οι οποίες πλέον αποτελούν μία ανησυχητικά μεγάλη μερίδα πολιτών**.

Η σημασία και η χρησιμότητα της Κοινωνικής Οικονομίας ως μέσου προστασίας από την κρίση γίνεται πλέον ολοένα πιο καταφανής. Οι ειδικοί κανόνες που τη διέπουν, όπως ο μη

κερδοσκοπικός χαρακτήρας, αλλά και η επανεπένδυση ή διανομή των πλεονασμάτων, καθιστούν ανθεκτικότερα τα οικονομικά αποθέματα της Κοινωνικής Οικονομίας και εξασφαλίζουν εργασιακά τους απασχολούμενους σε αυτήν. Η έλλειψη της χρηματιστηριακής συμμετοχής της Κοινωνικής Οικονομίας μειώνει τα επενδυτικά ρίσκα και ωθεί σε πιο ασφαλείς στρατηγικές. Παρέχει μία πιο σίγουρη, δυσκολότερα μετακινούμενη εργασιακή στέγη, εφόσον συγκεκριμένες ομάδες ατόμων που συμμετέχουν, είτε αποτελούν αντικείμενο της κοινωνικής επιχείρησης, είτε είναι μόνιμα εγκατεστημένες σε συγκεκριμένους τόπους.

Η Κοινωνική Οικονομία συνιστά έναν σημαντικό παράγοντα που θα προσφέρει διαρθρωτική βοήθεια για έξοδο από την κρίση. Πέραν του μη χρηματο-οικονομικού χαρακτήρα των κοινωνικών επιχειρήσεων, **η Κοινωνική Οικονομία θα μπορούσε να θεωρηθεί κατάλληλο μέσο εξόδου από την οικονομική κρίση** βάσει μιας νέας σχέσης μεταξύ ατόμου και κοινωνίας. Προάγει την αυτονομία και την αλληλεξάρτηση, την ατομική και συλλογική ευθύνη, για μια οικονομία της γνώσης και της καινοτομίας, λόγω της έμφασης που δίνεται στη συλλογική μάθηση και στην ανάπτυξη δεξιοτήτων.

Διαχρονικά, η Κοινωνική Οικονομία έχει συμβάλει στη δημιουργία και διατήρηση θέσεων απασχόλησης σε εποχές κρίσης, κατά τις οποίες οι επιχειρήσεις βαδίζουν δύσβατα μονοπάτια ή/και που κινδυνεύουν να κλείσουν· στην αύξηση της εργασιακής σταθερότητας· και στη μετακίνηση θέσεων της μαύρης στη δηλωμένη εργασία. Έχει αποδειχθεί σημαντικός αρωγός στη μεταλαμπάδευση επαγγελματικών δεξιοτήτων και στην καθιέρωση τρόπων ένταξης στην εργασία, ιδίως για ομάδες μειονεκτούντων και κοινωνικά αποκλεισμένων ατόμων.

Σε περιόδους κρίσης, και όταν ανεργία και η εργατική ανασφάλεια βρίσκονται σε έξαρση, σημαντικός αριθμός ομάδων εργαζομένων, που βρίσκονταν αντιμέτωπες με τη δριμεία οικονομική κατάσταση των βιομηχανικών επιχειρήσεων στις οποίες απασχολούνταν, προέβησαν στην ίδρυση συνεταιρισμών ή έθεσαν τις εν λόγω επιχειρήσεις εκ νέου σε λειτουργία υπό τη μορφή αυτή. Έχει επισημανθεί (Tomás-Carpi, 1997) ότι η απασχόληση στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας είναι πολύ λιγότερο ευάλωτη στην εισοδηματική ελαστικότητα της απασχόλησης (διακυμάνσεις της απόδοσης και της ζήτησης σε παγκόσμιο και τομεακό επίπεδο) από ό,τι σε ένα αμιγώς κερδοσκοπικό πλαίσιο. Σε γενικές γραμμές, η απασχόληση στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας αντιμετώπισε το πρώτο στάδιο της κρίσης (2008-2010) καλύτερα από ό,τι η απασχόληση στον παραδοσιακό ιδιωτικό τομέα.

2.1.6 Ευρώπη 2020

Η στρατηγική «Ευρώπη 2020» υιοθετήθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τον Ιούνιο του 2010 και αντιπροσωπεύει την αναπτυξιακή στρατηγική της Ε.Ε. για την προσεχή δεκαετία. Δίνει έμφαση στην **έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη** ως μέσου για την αντιμετώπιση των διαρθρωτικών αδυναμιών της ευρωπαϊκής οικονομίας. Επιδιώκει να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητα και την παραγωγικότητά της και να ενισχύσει μια βιώσιμη κοινωνική οικονομία. Τη στρατηγική αυτή συνθέτουν **τρεις βασικοί και αλληλοενισχυόμενοι κατευθυντήριοι άξονες**, που αφορούν:

- i. την ανάπτυξη μιας οικονομίας «έξυπνης», βασισμένης στην τεχνολογική γνώση και την καινοτομία,

- ii. την προώθηση μιας οικονομίας με οικολογική και περιβαλλοντική υπευθυνότητα, αποδοτικής στη χρήση πόρων και ανταγωνιστικής, και
- iii. την προώθηση μιας οικονομίας με υψηλά επίπεδα απασχόλησης, που θα επιτυγχάνει κοινωνική και εδαφική συνοχή.

«Για το 2020 έχουν τεθεί **πέντε μετρήσιμοι στόχοι** για την Ε.Ε. ως ακολούθως (ec.europa.eu/eurostat/web/europe-2020-indicators):

- το 75% του πληθυσμού μεταξύ 20-64 ετών πρέπει να έχει απασχόληση·
- το 3 % του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος της Ε.Ε. πρέπει να επενδύεται σε Έρευνα και Ανάπτυξη·
- οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου θα πρέπει να είναι 20% χαμηλότερες σε σχέση με το 1990 (ή ακόμα και 30%, εφόσον οι συνθήκες το επιτρέπουν), το 20% της ενέργειας θα πρέπει να προέρχεται από ανανεώσιμες πηγές, και η ενεργειακή αποδοτικότητα θα πρέπει να έχει αυξηθεί κατά 20%·
- το ποσοστό των ατόμων που εγκαταλείπουν πρόωρα τη σχολική εκπαίδευση θα πρέπει να πέσει κάτω από το 10%, και τουλάχιστον 40% των ατόμων ηλικίας 30-34 ετών θα πρέπει να έχει ολοκληρώσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση·
- **οι άνθρωποι που πλήττονται ή κινδυνεύουν από φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό θα πρέπει να μειωθούν κατά τουλάχιστον 20 εκατομμύρια.»**

Εικόνα 2.2: Το λογότυπο της καμπάνιας για τη στρατηγική "Ευρώπη 2020"

Αναφορικά με την έξυπνη ανάπτυξη, έχει καταδειχθεί ότι η **κοινωνική οικονομία** μπορεί να αποτελέσει τον πυρήνα για την ανάπτυξη μιας οικονομίας βασισμένης στη γνώση και την καινοτομία. Οι επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας διαμορφώνουν αλληλέγγυα συστήματα αξιών με τον περίγυρό τους και αντιμετωπίζουν συλλογικά τα κοινωνικά προβλήματα, δημιουργώντας θετικές εξωγενείς επιδράσεις. Σε περιπτώσεις μάλιστα που συνεταιρισμοί συγκεντρώνουν αδιάφερα περιουσιακά στοιχεία, η αλληλεγγύη επιδεικνύεται επίσης και με την πάροδο των ετών, καθώς κληροδοτείται παραγωγικός πλούτος, που επιτρέπει και στις επόμενες γενιές να ακολουθήσουν και να εξελίξουν μία πορεία βιώσιμης ανάπτυξης. Για παράδειγμα, ο όμιλος Mondragon ακολουθεί μία ρητή πολιτική αποφυγής μετεγκατάστασης των παραγωγικών μονάδων και, ενισχυτικά σε αυτό, ιδρύει πολλαπλά σημεία παραγωγής. Έτσι, επιτυγχάνει να αγκαλιάζει επαγγελματικά όσο το δυνατό περισσότερα άτομα και να αποφεύγει φαινόμενα βύθισης στη φτώχεια

ολόκληρων περιοχών, ως αποτέλεσμα της μετεγκατάστασης μεγάλων μονάδων από αυτές, που καθοδηγείται από αμιγώς οικονομικά κριτήρια και δη αυτά της κερδοφορίας.

Σήμερα, η απόσταση για την επίτευξη των παραπάνω στόχων είναι ακόμα μεγαλύτερη από ό,τι το 2010. Η κοινωνική και εδαφική συνοχή είναι ανεξερεύνητα ακόμα μονοπάτια, ενώ **η φτώχεια και η ανεργία στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν αυξηθεί**, με τους ανέργους να φτάνουν τα 25 εκατομμύρια. Οι κυβερνητικές πολιτικές επιβάλλουν όλο και περισσότερα φορολογικά μέτρα προκειμένου να ισοσκελίζουν τον κρατικό προϋπολογισμό και συνεπώς, μειώνεται η διάθεση κεφαλαίου για κοινωνικούς σκοπούς και η αναδιανομή του εισοδήματος, υπονομεύοντας σοβαρά το κράτος πρόνοιας.

2.1.7 Πρόγραμμα EQUAL

Μία ακόμα προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για **κοινωνική δικαιοσύνη, μέριμνα και καταπολέμηση του αποκλεισμού** σε μια κοινωνία όπου η κοινωνική ένταξη επιτυγχάνεται κατά κύριο λόγο μέσω της έμμισθης απασχόλησης είναι η κοινοτική πρωτοβουλία EQUAL. Η πρωτοβουλία EQUAL ολοκληρώνει τις εμπειρίες που αποκτήθηκαν στα πλαίσια των προηγούμενων Πρωτοβουλιών EMPLOYMENT & ADAPT και συμπληρώνει τις υπάρχουσες πολιτικές για την ισότητα ευκαιριών στην αγορά εργασίας. Αποτελείται από ένα πειραματικό επιχειρησιακό πρόγραμμα, που στοχεύει στη διάδοση τεχνικών κατά των διακρίσεων και των ανισοτήτων, καθώς και στην ενδυνάμωση ευπαθών ομάδων υπό την απειλή του κοινωνικού αποκλεισμού, αξιοποιώντας μηχανισμούς της αγοράς και της εργασίας. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι άμεσα επωφελούμενες ομάδες μπορούν να αποτελούν οι νέοι, οι γυναίκες, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι απασχολούμενοι με ελλιπή εκπαίδευση, οι παλιννοστούντες, οι μετανάστες, οι πρόσφυγες, οι φυλακισμένοι, οι αποφυλακισμένοι, οι ανήλικοι παραβάτες, οι τσιγγάνοι, οι Πομάκοι, τα απεξαρτημένα άτομα, κ.ά., επιτυγχάνοντας έτσι όχι μόνο οικονομική ανεξαρτησία αλλά και αξιοπρέπεια, συμμετοχή στην κοινωνία και πρόσβαση σε υπηρεσίες και εγκαταστάσεις. Η σημασία της πρωτοβουλίας EQUAL είναι ιδιαίτερα μεγάλη, αφού στηρίζει έργα που περιλαμβάνουν φορείς της κοινωνικής οικονομίας, ενδυναμώνοντας την κρατική κοινωνική οικονομία (τρίτος τομέας), ιδίως υπηρεσίες για τις τοπικές κοινωνίες και βελτιώνοντας τις εργασιακές συνθήκες. Στα έργα του περιλαμβάνονται επίσης διαλέξεις και συζητήσεις που είναι πολύ σημαντικές για τη διάδοση της έννοιας.

Ειδικότερα το πρόγραμμα θέτει ως **στόχους**:

- Τη βελτίωση της απασχολησιμότητας μέσα από τη διευκόλυνση της πρόσβασης και επιστροφής στην αγορά εργασίας των ομάδων που υφίστανται δυσκολίες ένταξης / επανένταξης στην απασχόληση και στην καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.
- Την ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος, μέσα από τη βελτίωση της πρόσβασης στη διαδικασία δημιουργίας μιας επιχείρησης· την ενίσχυση της κοινωνικής οικονομίας, με προτεραιότητα τη βελτίωση της ποιότητας των θέσεων εργασίας και την ενεργό συμμετοχή ατόμων που έχουν δυσκολίες πρόσβασης στην αγορά εργασίας.
- Την ενθάρρυνση της προσαρμοστικότητας των επιχειρήσεων και των απασχολούμενων, μέσα από την προώθηση της δια βίου μάθησης και των εργασιακών πρακτικών ενσωμάτωσης.

- Την υποστήριξη της προσαρμοστικότητας των εταιρειών και των εργαζομένων στις διαρθρωτικές οικονομικές αλλαγές και στη χρήση της τεχνολογίας της πληροφορίας και άλλων νέων τεχνολογιών.
- Την αποτελεσματική εφαρμογή, διαχείριση και διάδοση της πρωτοβουλίας.
- Την ενίσχυση των πολιτικών ίσων ευκαιριών για άνδρες και γυναίκες, μέσα από τον συνδυασμό οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής.
- Την ενθάρρυνση της κατάργησης του επαγγελματικού διαχωρισμού.
- Την υποστήριξη της κοινωνικής & επαγγελματικής ένταξης των αιτούντων άσυλο.

Φυσικά, για να διασφαλισθεί η επιτυχία του προγράμματος προϋποτίθεται ένας σχεδιασμός πολιτικών και δράσεων με σαφή καθορισμό στρατηγικής και συγκεκριμένων προτεραιοτήτων. Προβλέπεται η αξιοποίηση των υποδομών, εμπειριών και τεχνογνωσίας που αποκτήθηκαν από την εφαρμογή προηγούμενων σχεδίων, η επιδίωξη συντονισμού πολιτικών και εμπλεκόμενων φορέων για την επίτευξη μίας πολυδιάστατης παρέμβασης με συγκεκριμένο και κοινό όραμα. Οι εκτελεστές του προγράμματος επικεντρώνουν τα σχέδιά τους στις περιοχές στις οποίες εμφανίζονται εντονότερα τα φαινόμενα αποκλεισμού και διακρίσεων σε βάρος συγκεκριμένων μειονεκτουσών ομάδων, ενώ ενισχύουν την αποτελεσματικότητα του έργου τους, υιοθετώντας καινοτόμες πρακτικές για την αξιοποίηση και βελτίωση της αποτελεσματικότητας των υφιστάμενων υποστηρικτικών δομών.

2.1.8 Σχολιασμός

Πέραν των παραπάνω προγραμμάτων, από την άποψη της **νομικής αναγνώρισης και προβολής της κοινωνικής οικονομίας**, άλλα βήματα προόδου που έχουν σημειωθεί είναι η διοργάνωση ευρωπαϊκών διασκέψεων από τις Προεδρίες του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή στο πλαίσιο μιας Προεδρίας· οι διαδοχικές γνωμοδοτήσεις της ΕΟΚΕ, οι πρωτοβουλίες και οι γνωμοδοτήσεις της Διακομματικής Ομάδας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Κοινωνική Οικονομία· η έκτη έκθεση του Παρατηρητηρίου των Ευρωπαϊκών ΜΜΕ το 2000, η οποία εστίασε στις ενώσεις και τα ιδρύματα· το καταστατικό της ευρωπαϊκής συνεταιριστικής εταιρείας που στοχεύει στην εναρμόνιση και την προώθηση της διεθνοποίησης, καθώς και στην παροχή θεσμικής υποστήριξης σε ορισμένες ευρωπαϊκές επιχειρηματικές πρωτοβουλίες. Πρόκειται για μερικά από τα στοιχεία επερχόμενων πολιτικών, ολοένα ευνοϊκότερων για τις κοινωνικές επιχειρήσεις.

Τα τελευταία 30 χρόνια, εφαρμόστηκαν πολιτικές τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο, οι οποίες περιλάμβαναν ρητή αναφορά σε μέρη ή στο σύνολο της κοινωνικής οικονομίας. Πολιτικές τομεακές, αποσπασματικές και ασύνδετες, στις θεσμικές μορφές που συνθέτουν την κοινωνική οικονομία. Πρόσφατα, παρατηρείται η εμφάνιση ειδικών και λεπτομερέστερων πολιτικών για την κοινωνική οικονομία, ακόμα ωστόσο μπορούν να χαρακτηριστούν ως μη καθολικές, διαχωρίζοντας τις κοινωνικές επιχειρήσεις της αγοράς από τις μη κερδοσκοπικές, μη ενστερνιζόμενες ένα δόγμα που υποδεικνύει επιχειρηματικά εμπορικά πλάνα και για τα δύο είδη.

Οι συνιστώσες της Κοινωνικής Οικονομίας αποκτούν σημαντικά διαφορετικά χαρακτηριστικά μεταξύ των χωρών, εφόσον υφίστανται γνήσιες εθνικές μορφές, τις οποίες οι εμπειρογνώμονες θεωρούν αναπόσπαστα τμήματα της κοινωνικής οικονομίας στις

χώρες τους, κυρίως από τον αντίκτυπο που έχει η εθνική αγορά σε άλλες μη κοινωνικές επιχειρήσεις, αντίστοιχου χαρακτήρα. Για παράδειγμα, σε χώρες όπως η Ιταλία και η Ισπανία αναγνωρίζεται η εμπορευματική δυνατότητα των κοινωνικών συνεταιρισμών, αναμένεται ωστόσο η διάθεση μη κερδοσκοπίας από ενώσεις και ιδρύματα.

Το βασικό συμπέρασμα που πρέπει να αντληθεί είναι ότι η κοινωνική οικονομία στην Ευρώπη είναι πολύ σημαντική, τόσο για τον άνθρωπο όσο και για την οικονομία, παρέχοντας **έμμισθη απασχόληση σε περισσότερα από 14,5 εκατομμύρια ανθρώπους ή ποσοστό περίπου 6,5% του ενεργού πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης**. Πρόκειται για μακροοικονομικά μεγέθη που επισημαίνουν το γεγονός ότι αφορά ένα **διαρθρωτικό κοινωνικοοικονομικό εργαλείο**, το οποίο δεν μπορεί και δεν πρέπει να αγνοηθεί από τους θεσμούς.

Η εξαγωγή ενός δεύτερου συμπεράσματος υποδεικνύει ότι η ευρέως γνωστή έννοια της κοινωνικής οικονομίας, η οποία συνενώνει συνεταιρισμούς, αλληλασφαλιστικές εταιρείες, ενώσεις και ιδρύματα είναι περισσότερο διαδεδομένη στην ομάδα εκείνων των χωρών, όπου η έννοια της κοινωνικής οικονομίας είναι ευκολότερα και ευρύτερα αποδεκτή. Σε δύο από αυτές τις χώρες, τη Γαλλία και την Ισπανία, η κοινωνική οικονομία αναγνωρίζεται βάσει νόμου.

2.2 Η Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα

Η Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα μέχρι το 2011 αποτελούσε μία υπό διαμόρφωση ακόμα έννοια. Φανερό ήταν όμως παράλληλα ότι μπορούσε να αποτελέσει ένα **εργαλείο** για τη δημιουργία μίας πραγματικά υποστηρικτικής δομής για έναν σημαντικό αριθμό ατόμων· και έναν αρωγό στην επανακαλλιέργεια του εργατικού τοπίου, το οποίο επλήγη σφοδρά από την οικονομική κρίση τα τελευταία χρόνια. Για την καλύτερη κατανόηση του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο αναπτύσσεται στη χώρα η Κοινωνική Οικονομία, αναλύεται στη συνέχεια το **νομικό και θεσμικό πλαίσιο**, καθώς και τα ζητήματα και οι πολιτικές που ολοκληρώνουν το περιβάλλον ανάπτυξης της Κοινωνικής Οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων στη χώρα μας.

2.2.1 Ο Νόμος 4019/2011

Η πρώτη **νομική αναγνώριση της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας** στην Ελλάδα γίνεται με την ψήφιση του Ν. 4019 με τίτλο: «**Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις**» στις 30 Σεπτεμβρίου του 2011. Σύμφωνα με το δεύτερο άρθρο του εν λόγω νόμου: «... θεσπίζεται η **Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (ΚοινΣΕπ)** ως φορέας της Κοινωνικής Οικονομίας. Είναι αστικός συνεταιρισμός με κοινωνικό σκοπό και διαθέτει εκ του νόμου την εμπορική ιδιότητα». Οι ΚοινΣΕπ αποτελούν την επικρατέστερη και πιο διαδεδομένη μορφή κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα. Στις πρώτες παραγράφους του νόμου, ο νομοθέτης παραθέτει τον ορισμό χρήσιμων εννοιών, όπως η «Κοινωνική Οικονομία», η «ένταξη» και ο «συλλογικός σκοπός», που βοηθούν τον αναγνώστη να κατανοήσει τον σκοπό των κοινωνικών αυτών οργανώσεων. Για τη διάκριση και επιτυχέστερη διαχείριση των ΚοινΣΕπ σημαντική είναι ακόμη η διάκριση που παρατίθεται στο εν λόγω νομοθέτημα,

και αφορά σε μία σαφή οριοθέτηση των **μειονεκτούντων ευαίσθητων ομάδων πληθυσμού**.

Ευαίσθητες Ομάδες

Διαιρούνται σε **τρεις κατηγορίες**:

- οι **ευπαθείς ομάδες πληθυσμού**, στις οποίες περιλαμβάνονται άτομα με σωματικές, ψυχικές, νοητικές ή αισθητηριακές αναπηρίες,
- οι **ευάλωτες ομάδες πληθυσμού**, στις οποίες ανήκουν οι οροθετικοί, πρώην ή νυν τοξικομανείς, πρώην τρόφιμοι φυλακών, ανήλικοι παραβάτες, κ.ά., και
- Οι **ειδικές ομάδες πληθυσμού**, που περιλαμβάνουν τους άνεργους νέους/ες, τις άνεργες γυναίκες, τους άνεργους άνω των πενήντα ετών, τους μακροχρόνια άνεργους, τους αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών και τα μέλη πολύτεκνων οικογενειών, τις γυναίκες θύματα κακοποίησης, τους αναλφάβητους, τους κατοίκους απομακρυσμένων περιοχών, τα άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, τους μετανάστες και τους πρόσφυγες.

Ο παραπάνω διαχωρισμός, πέραν της νομικής λειτουργικότητας που θα αναλυθεί παρακάτω, οδηγεί και σε ένα συμπέρασμα για τη χρησιμότητα και τη διαχρονικότητα της βοήθειας της Κοινωνικής Οικονομίας στο πλαίσιο μίας κοινωνίας.

Στην πρώτη ομάδα - ευπαθής ομάδα - εντάσσονται άτομα τα οποία αντιμετωπίζουν πρακτικές δυσκολίες στη συμμετοχή στην κοινωνική και επαγγελματική ζωή.

Η δεύτερη ομάδα - ομάδα ευάλωτου πληθυσμού - περιλαμβάνει τα άτομα των οποίων οι συμπεριφορές ή οι ενέργειές τους καθιστούν δύσκολη την ένταξή τους στην κοινωνικοοικονομική ζωή.

Η τρίτη ομάδα - ειδικές ομάδες πληθυσμού - συμπεριλαμβάνει όλα αυτά τα άτομα των οποίων η ζωή δυσχεραίνεται από τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία και η οικονομία εξελίσσονται. Είναι εύκολα κατανοητό πως αν, για παράδειγμα, ο σύγχρονος καπιταλισμός δεν περιθωριοποιούσε τις γυναίκες, αντιμετωπίζοντας αυτές ως το λιγότερο παραγωγικό φύλλο ή εάν η βιομηχανία των όπλων δεν στήριζε τους πολέμους που ανάγκασαν κόσμο να εγκαταλείψει τις πατρίδες τους, γυναίκες και μετανάστες δε θα συμπεριλαμβάνονταν στην παραπάνω κατηγορία. Η συμπερίληψη λοιπόν τέτοιων ομάδων στις ομάδες-στόχους της Κοινωνικής Οικονομίας αναδεικνύει τον εν δυνάμει ρόλο της ως ενός διαχρονικού εργαλείου, που μπορεί να υπηρετεί την κοινωνία και να εξομαλύνει τις ανισότητες.

Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις

Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις, βάσει του ν. 4019/2011 διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες:

- **Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης**, με σκοπό την επανένταξη κυρίως ατόμων που ανήκουν στις Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού, με εργατική

συμμετοχή στο δυναμικό της επιχείρησης τουλάχιστον κατά 40%. Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (ΚοιΣΠΕ) είναι ΚοινΣΕπ ένταξης.

- **Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Κοινωνικής Φροντίδας**, που απευθύνονται κυρίως στις ευπαθείς ομάδες πληθυσμού, όπως επίσης και σε βρέφη, παιδιά και ηλικιωμένους, με σκοπό την ικανοποίηση αναγκών τους μέσω της παραγωγής και παροχής προϊόντων και υπηρεσιών προνοιακού χαρακτήρα.
- **Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού**, που απευθύνονται στην τοπική ή περιφερειακή ανάπτυξη, μέσω της παραγωγής προϊόντων ή της παροχής υπηρεσιών για την ικανοποίηση των αναγκών της συλλογικότητας, την προαγωγή της εργασίας, την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και την ικανοποίηση του συλλογικού συμφέροντος.

Άλλα χαρακτηριστικά του ν. 4019/2011

Μερικά ακόμη χαρακτηριστικά που αξίζει να αναφερθούν σχετικά με τις κοινωνικές επιχειρήσεις, όπως αυτά ορίζονται στον ν. 4019/2011, έχουν ως ακολούθως:

- Για τη σύσταση του καταστατικού της επιχείρησης χρειάζεται υπογραφή τουλάχιστον επτά προσώπων στην περίπτωση ΚοινΣΕπ Ένταξης και πέντε στην περίπτωση ΚοινΣΕπ Κοινωνικής Φροντίδας ή Συλλογικού Σκοπού.
- Καταστατικά ορίζεται επίσης η ονομαστική αξία της συνεταιριστικής μερίδας σε όρους οικονομικούς, με την καταβολή του σχετικού ποσού να αποτελεί την ελάχιστη χρηματική συμμετοχή στο κεφάλαιο της επιχείρησης. Πέραν του ποσού που καταβάλλει για την απόκτηση της μερίδας, το μέλος της ΚοινΣΕπ δεν έχει άλλη ευθύνη έναντι των δανειστών της.
- Ένα φυσικό πρόσωπο μπορεί να είναι μέλος της ΚοινΣΕπ, αλλά και εργαζόμενός της. Η αμοιβή για την παρεχόμενη εργασία γίνεται από την ίδια την ΚοινΣΕπ, ενώ τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του περιγράφονται από την εργατική νομοθεσία.
- Την ΚοινΣΕπ διαχειρίζεται η Διοικητική Επιτροπή της, οι αποφάσεις της οποίας λαμβάνονται κατά πλειοψηφία. Ακόμα μία σημαντική αρμοδιότητα είναι η σύγκληση της Γενικής Συνέλευσης των μελών τουλάχιστον μία φορά το χρόνο. Η Διοικούσα Επιτροπή συνέρχεται τακτικά, τουλάχιστον μία φορά τον μήνα ή όποτε κριθεί αναγκαίο από το 1/3 των μελών της.
- Όσον αφορά τα κέρδη της επιχείρησης, για την κατοχύρωση των επανεπενδύσεων και την παροχή κινήτρων παραγωγικότητας, ο εν λόγω νόμος ορίζει ότι αυτά δεν διανέμονται στα μέλη της, παρά μόνο εάν αποτελούν εργαζόμενούς της. Νομικά προβλέπεται ένα 5% των κερδών της για τον σχηματισμό αποθεματικού, ενώ όποιο άλλο έσοδο, που δεν καλύπτει μισθοδοσία, διατίθεται για τις δραστηριότητες της επιχείρησης και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.
- Ένα άλλο στοιχείο που αποτελεί τόσο κίνητρο για την έναρξη μίας κοινωνικής επιχείρησης όσο και υποστήριξη για τη συνέχισή της είναι το φορολογικό πλαίσιο στο οποίο υπόκειται. Οι ΚοινΣΕπ μπορούν να αντλούν πόρους από το κεφάλαιο της επιχείρησης, δωρεές τρίτων, έσοδα από την αξιοποίηση της περιουσίας τους ή από την επιχειρηματική τους δραστηριότητα, από Ευρωπαϊκούς ή τοπικούς φορείς και

Οργανισμούς, κληροδοτήματα, δωρεές και παραχωρήσεις. Η φορολογική υποχρέωση της ΚοινΣΕπ όσον αφορά τα κέρδη της, ικανοποιείται με την παρακράτηση του φόρου εισοδήματος και δεν επιβαρύνεται με άλλους. Τέλος, μία ακόμα ευνοϊκή συνθήκη για τους εργαζόμενους των ΚοινΣΕπ, που ανήκουν στις ευάλωτες ομάδες, είναι ότι έχουν το δικαίωμα να λαμβάνουν επίδομα πρόνοιας ή όποια άλλη κοινωνική παροχή, παράλληλα με τον μισθό τους από την επιχείρηση.

- Για αποφυγή παράνομης οικονομικής εκμετάλλευσης των παραπάνω ευνοϊκών ρυθμίσεων, το Κράτος διατηρεί το δικαίωμα οικονομικού ελέγχου των επιχειρήσεων, καλώντας τους εκπροσώπους τους να παρέχουν έγγραφα και πληροφορίες, έχοντας πρόσβαση σε έγγραφα και στοιχεία που τηρούνται και διενεργώντας έρευνες στους χώρους της επιχείρησης, κατάσχοντας έγγραφα όπου χρειαστεί.
- Σε περίπτωση παραβίασης του νομικού πλαισίου από την επιχείρηση ή εάν διαπιστωθεί ότι οι ευνοϊκές ρυθμίσεις του νόμου χρησιμοποιούνται από πρόσωπα με σκοπό την αποκόμιση παράνομων περιουσιακών ωφελειών για τους ίδιους, προβλέπονται ποινές από επιβολές προστίμων μέχρι και τη διάλυση της επιχείρησης και τη διαγραφή της από το Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Τα ποσά που εισπράττονται από τις παραβάσεις αποδίδονται στο Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας.
- Ένα άλλο πεδίο δράσης που προσφέρει ο νόμος στις κοινωνικές συνεργατικές επιχειρήσεις είναι αυτό της συνεργασίας. Οι ΚοινΣΕπ δύνανται να συνεργάζονται μεταξύ τους με αντικείμενο την ανταλλαγή υπηρεσιών, είτε να αναλαμβάνουν προγράμματα που χρηματοδοτούνται από εθνικούς ευρωπαϊκούς ή και διεθνείς φορείς. Τα δίκτυα οικονομικής συνεργασίας δεν έχουν διακριτή νομική προσωπικότητα, πράγμα που μειώνει τις γραφειοκρατικές διαδικασίες και προωθεί τη συνεργασία και την πολυφωνία.

2.2.2 Ο Νόμος 4430/2016

Συμπληρωματικά στον ν. 4019/2011, στις 31/10/2016 ψηφίζεται ο ν. 4430, ο οποίος έρχεται να εδραιώσει τον θεσμό της Κοινωνικής Οικονομίας, προσθέτοντας σε αυτήν και τον χαρακτηρισμό «**αλληλέγγυα**» και παρέχοντας πλέον ένα **λεπτομερές νομοθετικό πλαίσιο**. Το πλαίσιο αυτό αίρει κάθε αοριστία και **καθιστά την Κοινωνική Οικονομία μία βιώσιμη εναλλακτική μορφή οργάνωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων**. Σκοπός του εν λόγω νομοθετικού πλαισίου είναι η εξάπλωση της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας σε όλους τους δυνατούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας και η στήριξη και προώθηση εγχειρημάτων που προέρχονται από συλλογικές αποφάσεις κοινωνικής επιχειρηματικότητας και αυτοδιαχείρισης.

Χαρακτηριστικά νόμου 4430/2016

Χαρακτηριστικά του νόμου αυτού, τα οποία παρέχουν μία ολοκληρωμένη και πιο εμπειριστατωμένη υπόσταση στον θεσμό της κοινωνικής οικονομίας, είναι η αποσαφήνιση και ο ορισμός εννοιών που έχουν σημασία τόσο για την κοινωνική επιχείρηση, ορίζοντας ένα ηθικό πλαίσιο στο οποίο κινείται και επιχειρεί, όσο και για την ίδια την κοινωνία, προωθώντας αξίες και θεσμούς όπως η ισότητα, η αλληλεγγύη, η δημοκρατία, η

συνεργασία και ο σεβασμός στον άνθρωπο και στο περιβάλλον. Δίνεται βαρύτητα στην ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών μέσα από τη διαμόρφωση ισότιμων σχέσεων παραγωγής, τη δημιουργία και ένταξη σε θέσεις σταθερής και αξιοπρεπούς εργασίας, τη συμφιλίωση προσωπικής, οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής. Παράλληλα, εξυπηρετούνται κοινωνικές ανάγκες τοπικού ή ευρύτερου βεληνεκού, κάνοντας χρήση καινοτόμων τεχνικών, στοχεύοντας στη βιώσιμη και μακροχρόνια ανάπτυξη, με σαφείς ηθικές προτεραιότητες. Γίνεται προσπάθεια η Κοινωνική Οικονομία να μην είναι κάτι το παράταιρο και το συμπληρωματικό, αλλά να μπορεί αποτελεσματικά να αποτελέσει αποδοτική οικονομική δράση, ενσωματώνοντας σε αυτή μοντέρνες τεχνικές, αποσκοπώντας στη συμφιλίωση παραγωγής και κατανάλωσης και τη διαμόρφωση νέου τύπου κοινωνικών σχέσεων, βασισμένων στη συλλογικότητα και την ισοτιμία και όχι στον ανταγωνισμό.

Βιώσιμη Ανάπτυξη και Αειφορία

Μία από τις σημαντικότερες ενότητες του προκείμενου νόμου είναι αυτή της βιώσιμης ανάπτυξης. Έτσι **εντάσσει την Κοινωνική Οικονομία στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης**. Πιο συγκεκριμένα ορίζει «*Ως βιώσιμη ανάπτυξη ορίζονται οι οικονομικές δραστηριότητες, εμπορικές ή ανταλλακτικές, που προωθούν την αειφορία του περιβάλλοντος, την κοινωνική και οικονομική ισότητα, καθώς και την ισότητα των φύλων, προστατεύουν και αναπτύσσουν τα κοινά αγαθά και προωθούν τη διαγενεακή και πολυπολιτισμική συμφιλίωση, δίνοντας έμφαση στις ιδιαιτερότητες των τοπικών κοινωνιών.*» (Ν. 4430/2016, Άρθρο 2, Ενότητα 5, σελίδα 2)

Μερικές δραστηριότητες της Κοινωνικής Οικονομίας που προωθούν ένα βιώσιμο πρότυπο ανάπτυξης με μακροχρόνιο ορίζοντα και έμφαση στη διατήρηση των φυσικών πόρων αναφέρονται ενδεικτικά παρακάτω:

- Προστασία και αποκατάσταση ζημιών στο φυσικό περιβάλλον και στη βιοποικιλότητα.
- Διατήρηση και διάδοση συγκεκριμένων τοπικών ποικιλιών, με αποφυγή γενετικά τροποποιημένων οργανισμών ή φαρμάκων στους τομείς της γεωργίας και της κτηνοτροφίας.
- Διευκόλυνση της πρόσβασης των καταναλωτών σε αγαθά πρώτης ανάγκης των τοπικών παραγωγών, στηρίζοντας τόσο την τοπική γεωργία ή κτηνοτροφία, όσο και τις οικονομικά ασθενέστερες ομάδες.
- Διασφάλιση των δικαιωμάτων των περιθωριοποιημένων παραγωγών και εργαζομένων με μεγαλύτερη ισοτιμία στο διεθνές και εγχώριο εμπόριο μέσω του δίκαιου και αλληλέγγυου εμπορίου.
- Μείωση κατανάλωσης ενέργειας με υιοθέτηση τεχνικών παραγωγής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές σε μικρή κλίμακα.
- Μείωση της παραγωγής αποβλήτων και απορριμμάτων, μέσα από την επαναχρησιμοποίηση, αξιοποίηση και ανακύκλωση των αποβλήτων.
- Ανάπτυξη δεξιοτήτων, μεταφορά τεχνογνωσίας, εκπαίδευση και κατάρτιση, ιδιαίτερα των νεοεισερχόντων στο επαγγελματικό πεδίο.

- Προώθηση εναλλακτικού, θεματικού και ήπιου τουρισμού.
- Επανασχεδιασμός τεχνικών παραγωγής και δικτύων διανομής των προϊόντων.

Αποσαφήνιση κριτηρίων των ευαίσθητων ομάδων

Ίσως το χαρακτηριστικό με τη μεγαλύτερη κοινωνική σημασία του ν. 4430/2016 είναι η αποσαφήνιση και ο επανακαθορισμός των **κριτηρίων** που καθιστούν τις κοινωνικές ομάδες «ευάλωτες» και «ειδικές» και η πλήρης αποσαφήνιση των όρων «κοινωνική ένταξη» και «κοινωνικών υπηρεσιών κοινωνικού συμφέροντος».

Έτσι, ως «**ευάλωτες**» χαρακτηρίζονται οι ομάδες των πολιτών που η ένταξή τους στην κοινωνική ζωή και την εργασία δυσχεραίνεται λόγω σωματικών και ψυχικών αιτιών ή λόγω παραβατικής συμπεριφοράς. Τέτοιες ομάδες είναι τα άτομα με κάθε μορφής αναπηρία, εξαρτημένα από ουσίες άτομα και απεξαρτημένα, ανήλικοι παραβάτες, φυλακισμένοι/ες και αποφυλακισμένοι/ες.

Στις «**ειδικές**» ομάδες ανήκει εκείνη η μερίδα του πληθυσμού που βρίσκεται σε μειονεκτική θέση συγκριτικά με άλλες ομάδες ως προς την προσβασιμότητα στην αγορά εργασίας εξ αιτίας κοινωνικοοικονομικών αλλά και πολιτισμικών λόγων. Είναι άνθρωποι που, λόγω εξωτερικών παραγόντων, δυσκολεύονται να έχουν μία ομαλή εργασιακή ζωή και χρήζουν βοήθειας, σχεδιασμένης με γνώμονα την κοινωνική ευαισθησία. Γίνεται ακόμη λόγος για θύματα ενδοοικογενειακής βίας, παράνομης διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων, άτομα με διαβίωση σε συνθήκες φτώχειας, άστεγους και οικονομικούς μετανάστες/πρόσφυγες αιτούντες ασύλου, άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, μακροχρόνια άνεργους αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών.

Σύσταση Γραμματείας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (ΚΑΛΟ)

Σημαντικό χαρακτηριστικό του ν. 4430/2016 για την ενδυνάμωση της κοινωνικής οικονομίας στον τόπο μας είναι η σύσταση της Γραμματείας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, ενός οργανισμού με σκοπό την υποστήριξη των κοινωνικών επιχειρήσεων. Στην Γραμματεία ΚΑΛΟ, οι ΚοινΣΕπ έχουν τη δυνατότητα να ενημερώνονται για νομικά δικαιώματα και υποχρεώσεις, να αποκτούν πληροφόρηση σχετικά με το νομικό πλαίσιο κάτω από το οποίο δραστηριοποιούνται, να ενημερώνονται σχετικά με διαθέσιμους πόρους και επενδυτικά προγράμματα. Αποτελεί δηλαδή η Γραμματεία ΚΑΛΟ μία **υποστηρικτική δομή**, που έχει ως κύριο έργο της τη χάραξη και εφαρμογή της κυβερνητικής πολιτικής, με σκοπό τη βελτίωση των διαδικασιών λειτουργίας και την ενδυνάμωση των δραστηριοτήτων των κοινωνικών επιχειρήσεων με αποτελεσματικότερο τρόπο.

2.2.3. Σχολιασμός

Ο ν. 4430/2016 «λυγίζει» τους κανόνες που διέπουν τη δημιουργία μίας ΚοινΣΕπ και επιτρέπει σε συνεταιρισμούς, που διαρθρώνονται σύμφωνα με μία ΚοινΣΕπ, να καθίστανται και αυτοί Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, προάγοντας έτσι την πολυφωνία και τη συνεργασία. Διευκολύνει ακόμη την πρόσβαση σε πόρους, δημιουργώντας το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας· καθώς και τη συνεργασία, τις ενώσεις

και τις συστάσεις κοινοπραξιών μεταξύ φορέων της ΚΑΛΟ. Ακόμη, κατοχυρώνει νομικά το άτομο, τον εργαζόμενο, τη μειονεκτούσα ομάδα, ώστε να έχει κέρδος από τη συμμετοχή στην Κοινωνική Οικονομία και τον προστατεύει από κακόβουλες δράσεις που πιθανόν να επιθυμούν να καρπωθούν με επιτήδαιο τρόπο πτυχές/παράγοντες της μορφής αυτής της οικονομίας, με ελεγκτικούς μηχανισμούς, περιορισμούς στη διαχείριση των κερδών, υποχρεώσεις για επανεπένδυση και άλλες πρόνοιες του νόμου.

Τέλος, πέραν των παραπάνω, άξιο αναφοράς για την κοινωνική φύση και την προοδευτικότητα του νόμου είναι η σύσταση **Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά**, με σκοπό τη διαμόρφωση των κατευθυντηρίων γραμμών για κάθε τομέα πολιτικής που είναι συναφής με την κοινωνική ένταξή τους. Ακόμα επιχειρεί τη σύσταση και ανάπτυξη **γεωπληροφοριακού συστήματος** για την τεκμηρίωση, παρακολούθηση και αξιολόγηση των σχετικών πολιτικών και την παράλληλη χαρτογράφηση των χαρακτηριστικών του πληθυσμού των Ρομά, που διαβιεί σε καταυλισμούς και οικισμούς, αποκομμένους από τον γενικότερο αστικό ιστό.

Το «εργαλείο» λοιπόν που ονομάζεται Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, μέσα από το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο στη χώρα μας, αποκτά πλέον μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, με **διασαφήνιση των ομάδων** που χρήζουν κοινωνικής βοήθειας, και με **σαφέστερη κατεύθυνση πολιτικής** στον τρόπο με τον οποίο πρόκειται να το επιδιώξει. Γίνεται κατανοητό ότι η συγκεκριμενοποίηση των ομάδων-στόχων συντελεί στην αποτελεσματικότερη ένταξη και απορρόφησή τους από το κοινωνικό σύνολο, καταπολεμά αποτελεσματικότερα τις διακρίσεις και δίνει στην ίδια τη νομοθεσία έναν πιο ευαίσθητο και προοδευτικό χαρακτήρα, καλύτερα εναρμονισμένο με το πλαίσιο των νέων ηθικών πρακτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ακόμη, κινητοποιεί **νέους μηχανισμούς** για την αποτίμηση και αποτύπωση της συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας που παράγει, όπως είναι ο «κοινωνικός αντίκτυπος» και το «εργαλείο μέτρησης κοινωνικού αντικτύπου», ώστε να συλλέγει τα δεδομένα της δράσης της Κοινωνικής Οικονομίας, να τα αναλύει και με βάση αυτά να επανατροφοδοτεί τη χάραξη πολιτικής με νέα δεδομένα και τεχνικές, δίνοντας έμφαση τόσο στην καινοτομία, όσο και στην επένδυση σε μία μακροχρόνια βιώσιμη προοπτική, με αλληλεπίδραση των συμμετεχόντων.

3. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΑ - ΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΡΑΣΗΣ

Αντικείμενο του παρόντος κεφαλαίου είναι η εμβάθυνση στην πορεία της Κοινωνικής Οικονομίας στην ελληνική πραγματικότητα. Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται προσπάθεια να αναλυθεί το παρόν οικοσύστημα που περιβάλλει τις προσπάθειες κοινωνικής επιχειρηματικότητας, να γίνει καταγραφή της υφιστάμενης κατάστασης της εν λόγω επιχειρηματικότητας, καθώς και να αναδειχθούν φαινόμενα που συνιστούν ευκαιρίες ή εμπόδια για την εξέλιξη της στον ελλαδικό χώρο. Πιο συγκεκριμένα, διερευνάται το θεσμικό πλαίσιο που οδήγησε τις κοινωνικές επιχειρηματικές δράσεις στη σημερινή τους μορφή, καταγράφεται η γεωγραφική κατανομή των κοινωνικών επιχειρήσεων ανά κλάδο δραστηριότητας και η νομική κατηγορία στην οποία εμπίπτουν, ενώ δίνονται επίσης κάποια οικονομικά στοιχεία, με ιδιαίτερη έμφαση στην ερμηνεία του είδους αυτού επιχειρηματικότητας και στα συμπεράσματα από την εξέλιξη του στη χώρα μας. Αναφορά γίνεται επίσης και σε άλλες δομές συγκέντρωσης κοινωνικών επιχειρήσεων, με μη παραδοσιακή συγκρότηση ή οργάνωση εντός ρητού νομικού πλαισίου, ενώ παράλληλα επιχειρείται να εξηγηθεί το πώς η κοινωνική οικονομία πορεύεται και αναπτύσσεται εντός του αστικού χώρου. Τέλος επιχειρείται να επεξηγηθεί το πώς αλληλοεπιδρά με τον πληθυσμό, μελετώνται οι δυνατότητες που προσφέρει, εξετάζονται τα εμπόδια που συναντούν οι εμπλεκόμενοι με την κοινωνική προσφορά μέσω της επιχειρηματικότητας, καθώς και πιθανοί τρόποι αξιοποίησης ώστε να αποτελέσει τόσο τον γνώμονα για κοινωνική ευημερία, σταθερότητα και απάντηση σε ανάγκες του πληθυσμού, όσο και ένα αποτελεσματικό σχεδιαστικό εργαλείο για την οργάνωση του χώρου, με σεβασμό σε αξίες και πρόοδο που στοχεύουν στη μακροχρόνια αστική βιωσιμότητα και όχι στην εφημερότητα.

3.1 Η Εικόνα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα

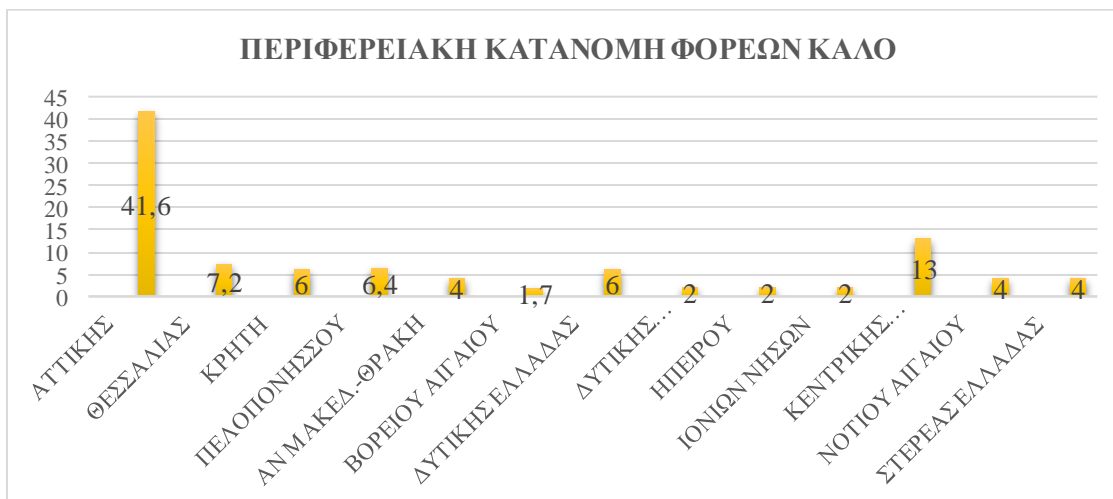
Για να κατανοήσουμε την εικόνα του πεδίου της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα θα πρέπει να εξεταστούν μερικά μεγέθη και δείκτες τόσο στην ποσοτική τους (αριθμητικά μεγέθη) όσο και στην ποιοτική τους διάσταση (μορφή και σημασία). Να εξεταστεί δηλαδή το πώς εξελίσσεται η εικόνα αυτή στα τελευταία 7 χρόνια ανάπτυξης (2013-2019) της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα, πώς η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα συμπεριφέρεται και συγκεντρώνεται, τι δυσκολίες αντιμετωπίζει και τι αλλαγές πιθανώς να είναι επιθυμητές, όπως αυτές απορρέουν από τη σημερινή εικόνα της.

Όπως προαναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι επιχειρήσεις πρέπει να πληρούν τα κοινωνικά κριτήρια που ορίζει ο νόμος και να υποβάλλουν μία σχετική έκθεση, ώστε να χαρακτηριστούν φορείς της κοινωνικής οικονομίας, είτε υπό τη μορφή ΚοινΣΕπ είτε άλλη. Η μελέτη της υπάρχουσας πραγματικότητας καταδεικνύει ότι οι φορείς που υπέβαλαν ετήσια έκθεση έτους 2013 ανέρχονταν σε 2, έτους 2014 σε 44, έτους 2015 σε 214, έτους 2016 σε 335 και έτους 2017 σε 374. Σημειώνεται ότι οι ετήσιες εκθέσεις παρέχουν στοιχεία για την οικονομική χρήση του προηγούμενου έτους από το έτος υποβολής. Τα στοιχεία προέρχονται από το ηλεκτρονικό Γενικό Μητρώο Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας

Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.) της Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής & Αλληλέγγυας Οικονομίας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.

3.1.1 Περιφερειακή κατανομή ενεργών φορέων Κ.ΑΛ.Ο.

Οι εγγραφές των Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. βάσει του ν. 4430/2016 άρχισαν τον Ιανουάριο του 2017 και έως τις 31/5/2019 εγράφησαν 894 νέοι φορείς. Συμπεριλαμβανομένων των 570 φορέων του ν. 4019/2011, οι οποίοι ολοκλήρωσαν τη διαδικασία μετάπτωσης, το σύνολο των εγγεγραμμένων Φορέων στο Γενικό Μητρώο Κ.ΑΛ.Ο. ανέρχεται σε 1.464. Σύμφωνα με τα στοιχεία που προκύπτουν από τις Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.), παρατηρείται **ανομοιομορφία όσον αφορά την κατανομή των ενεργών φορέων στις περιφέρειες της χώρας**. Σύμφωνα με τη μελέτη για την υπάρχουσα κατάσταση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας στην Ελλάδα, που πραγματοποιήθηκε από τη Γενική Γραμματεία Κ.Α.Λ.Ο. το 2019, για όλο το έτος 2018 έως το Μάιο του 2019 η μεγαλύτερη συγκέντρωση ενεργών φορέων παρατηρείται στην Περιφέρεια Αττικής, όπου λειτουργεί το 41,6 % του συνόλου των ενεργών φορέων, ενώ ακολουθούν η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας με ποσοστό 13%, η Περιφέρεια Θεσσαλίας με 7,2% , η Περιφέρεια Πελοποννήσου με 6,4 % και οι Περιφέρειες Δυτικής Ελλάδας, Κρήτης με συγκέντρωση περί το 6%. Μικρότερη συγκέντρωση ενεργών φορέων παρουσιάζουν οι Περιφέρειες Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης, Νοτίου Αιγαίου και Στερεάς Ελλάδας, που εμφανίζουν ποσοστά της τάξης του 4% έκαστη. Στις υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας η παρουσία ενεργών φορέων είναι σημαντικά περιορισμένη. Πιο συγκεκριμένα, στις Περιφέρειες Ηπείρου και Ιονίων Νήσων η παρουσία φορέων Κ.ΑΛ.Ο. αντιστοιχεί σε ποσοστό 2% (έκαστη), ενώ στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου ανέρχεται σε ποσοστό της τάξης του 1,7%.

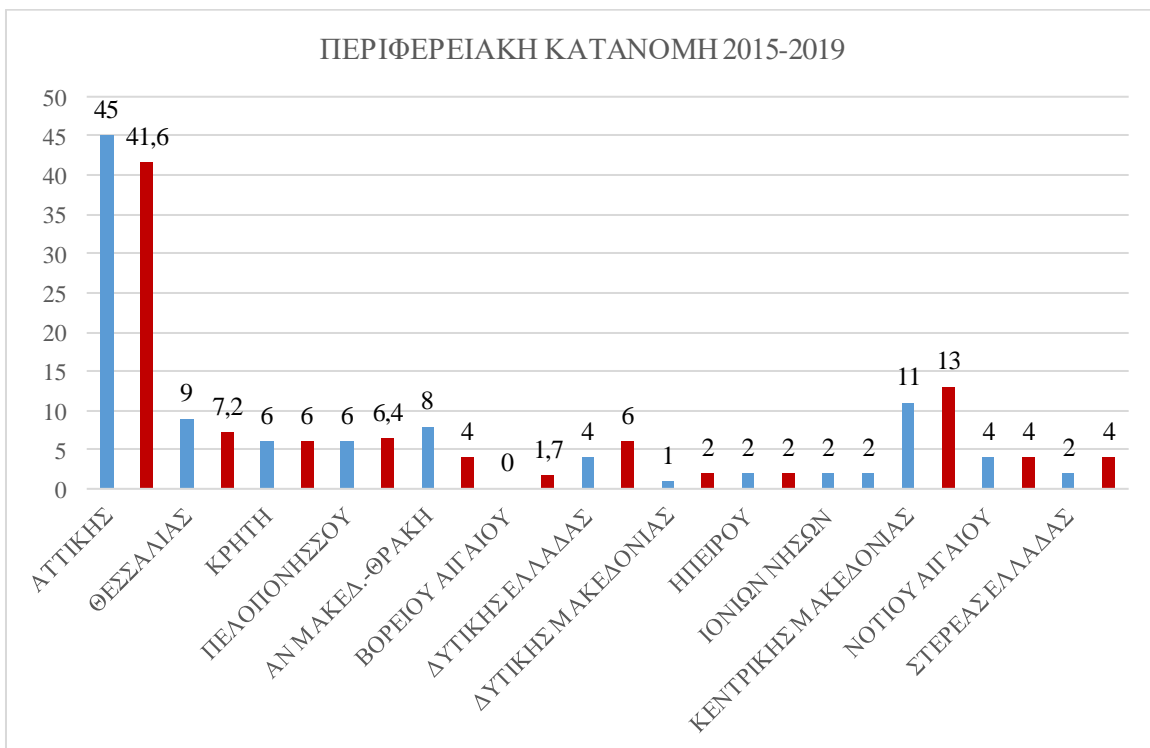

Διάγραμμα 3.1: Ποσοστιαία κατανομή φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στις περιφέρειες της Ελλάδας για το έτος 2019

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.)

Από τα στοιχεία των ετήσιων εκθέσεων προκύπτει ότι από το έτος 2016 τα ποσοστά των ενεργών φορέων στις δεκατρείς περιφέρειες της χώρας διαφοροποιήθηκαν σημαντικά σε

σχέση με το έτος 2019. Πιο συγκεκριμένα, το έτος 2019 τα ποσοστά των ενεργών φορέων αυξήθηκαν κατά 256% επί του συνόλου του αριθμού των φορέων. Σε μία ραγδαία αύξηση του αριθμού των κοινωνικών επιχειρηματικών φορέων, οι 283 εγγραφές του 2015 και οι 570 εγγραφές του 2016 ανέρχονται στις 1464 το 2019. Όσον αφορά την περιφερειακή κατανομή των φορέων στην Ελλάδα σε αυτό το διάστημα, **ποσοστιαία αύξηση** επί του συνόλου προέκυψε στις Περιφέρειες Δυτικής Ελλάδας με ποσοστό 2%, Στερεάς Ελλάδας με ποσοστό 2%, Δυτικής Μακεδονίας με ποσοστό 1% , Πελοποννήσου με 0,4%, Κεντρικής Μακεδονίας με 2% και Βορείου Αιγαίου με ποσοστό 1,7%. **Ποσοστιαία μείωση** επί του συνολικού αριθμού φορέων που ιδρύθηκαν στη χώρα από το έτος 2015 μέχρι το 2019 συναντάται στις Περιφέρειες Αττικής με ποσοστό 3,4 %, Θεσσαλίας με 1,8 % και Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης με 4%. Στις Περιφέρειες Κρήτης, Ιονίων Νήσων, Νοτίου Αιγαίου και Ηπείρου το ποσοστό της συμμετοχής των κοινωνικών επιχειρήσεων στον συνολικό αριθμό φορέων στην Ελλάδα παραμένει αμετάβλητο για τα τελευταία χρόνια. Φαίνεται ότι η παρουσία της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας και των φορέων της σταθεροποιείται και ενισχύεται στις περισσότερες περιφέρειες της χώρας.

Διάγραμμα 3.2: Συγκριτική ποσοστιαία απεικόνιση των κατανομών των φορέων στις περιφέρειες για τα έτη 2015-2019

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο.)

Από το 2016, βασικό παράγοντα επηρεασμού της κατανομής των ενεργών φορέων φαίνεται ότι αποτελούν, σε μεγάλο βαθμό, τα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά των

περιφερειών, αν και συνεχίζουν να υφίστανται διαφοροποιήσεις. Στην Αττική, η παρουσία των ενεργών φορέων συνεχίζει να παρουσιάζεται ενισχυμένη, πιθανώς λόγω των δυνατοτήτων και ευκαιριών που δίνονται στην πρωτεύουσα της χώρας, λόγω της ευκολότερης και αμεσότερης πρόσβασης σε πληροφορίες και της ενημέρωσης για τον τομέα. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός μείωσης του ποσοστού της περιφερειακής κατανομής στην Περιφέρεια Αττικής. Είναι γεγονός μεγάλης σημασίας, καθότι μείωση της κατανομής με παράλληλη κατακόρυφη αύξηση του αριθμού των εγγραφών σημαίνει **αποκέντρωση και ενδυνάμωση του αριθμού των φορέων στην περιφέρεια**. Αυτό μπορεί πιθανώς να οφείλεται στην πρόσβαση των τοπικών φορέων σε χρηματοδοτικά εργαλεία και στην κατάλληλη αξιοποίησή τους, στη δυνατότητα δανεισμού από τοπικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, στην καλύτερη ενημέρωση για τις εξελίξεις και προοπτικές του τομέα, καθώς και στην ανεπτυγμένη συνεταιριστική συνείδηση και την κουλτούρα σε θέματα κοινωνικής αλληλεγγύης των συγκεκριμένων τοπικών κοινωνιών. Θετική εικόνα εκπέμπει και η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, στοιχείο θετικό δεδομένου του νησιωτικού χαρακτήρα και της γεωγραφικής απομόνωσης λόγω της θέσης της. Η Περιφέρεια αυτή παρουσιάζει διαχρονικά μία μικρή ποσοστιαία άνοδο, στοιχείο σημαντικό για φορείς που πιθανώς να βρίσκονται σε αρκετή απόσταση από τα κεντρικά σημεία πληροφόρησης και δεν έχουν πάντα δυνατότητα άμεσης ενημέρωσης. Φυσικά σε επίπεδο δήμου τα στοιχεία υπαγορεύουν ότι τα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά επικρατούν και πάλι, καθώς τα αστικά κέντρα έχουν την μεγαλύτερη συγκέντρωση φορέων Κ.ΑΛ.Ο.

3.1.2 Κλαδική κατανομή φορέων Κ.ΑΛ.Ο.

Σύμφωνα με στοιχεία της Ετήσιας έκθεσης της Γραμματείας Κοινωνικής και Αλληλεγγυας Οικονομίας για τα έτη 2015-2018, συντίθεται ο Πίνακας 3.1 που περιγράφει τον **αριθμό των εμπλεκόμενων κοινωνικών επιχειρήσεων ανά κλάδο** και το ποσοστό με το οποίο συμμετέχουν στο σύνολο των κοινωνικών επιχειρηματικών φορέων της χώρας μας. Ακολουθεί μία αναφορά σχετικά με τα ειδικά χαρακτηριστικά του κάθε κλάδου, πως αυτός είναι κατανομημένος περιφερειακά ανά την επικράτεια και πως εξελίχθηκε τα τελευταία χρόνια ποσοτικά και χωρικά. Ελλείπει αναλυτικών στοιχείων για τα πιο πρόσφατα έτη 2018-2019, μελετάται η ανά κλάδο κοινωνικής οικονομίας εξέλιξη για τα έτη 2015, 2016 και 2017, από όπου και σταματάνε βιβλιογραφικά οι αναλυτικές ετήσιες εκθέσεις στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας. Το έτος 2016-2017 θεωρείται το πιο εμπειριστατωμένο δειγματοληπτικά στοιχείο της έρευνας, λόγω του γεγονότος ότι υπάρχουν αναλυτικά στοιχεία για το προηγούμενο και για το επόμενο έτος, που επιτρέπουν την άντληση συμπερασμάτων. Επίσης, σε αυτό το έτος αναφέρονται οι περιφερειακές κατανομές του κάθε επαγγελματικού κλάδου, ενώ δίνονται συγκριτικά διαγράμματα με τις περιφερειακές κατανομές του προηγούμενου έτους. Στα διαγράμματα με μπλέ χρώμα σημειώνονται τα στοιχεία του 2015-2016, ενώ με κόκκινο τα στοιχεία του 2016-2017. Σημειώνεται το γεγονός της μετάπτωσης επιχειρήσεων από μοναδιαίες σε κατηγορίες επιχειρήσεων και αντίστροφα.

Πίνακας 3.1: Είδος και αριθμός κοινωνικών επιχειρήσεων στο σύνολο των κοινωνικών επιχειρηματικών φορέων της χώρας

Πηγή: Ετήσια έκθεση Γραμματείας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας για τα έτη 2015-2018

ΤΟΜΕΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΕΡΓΩΝ ΦΟΡΕΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΤΟΜΕΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΕΡΓΩΝ ΦΟΡΕΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Υπηρεσίες εστίασης	76	6,1	Προγραμματισμός ηλεκτρονικών υπολογιστών	14	1,1
Εκπαίδευση	110	8,9	Φυτική-ζωική παραγωγή, θήρα, Δασοκομία-υλοτομία	42	3,4
Δραστηριότητες οργανώσεων	188	15,2	Επιστημονική έρευνα και ανάπτυξη	17	1,4
Λιανικό εμπόριο	62	5	Άλλες δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	18	1,5
Δημιουργικές δραστηριότητες, τέχνες και διασκέδαση	62	5	Βιομηχανία τροφίμων	5	1
Χονδρικό εμπόριο	43	3,5	Ταξιδιωτικά πρακτορεία και συναφείς δραστηριότητες	31	2,5
Διοικητικές δραστηριότητες	6464	5,2	Υπηρεσίες πληροφορίας	18	1,5
Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας	56	4,5	Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες	12	1
Παροχή υπηρεσιών σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους	23	1,9	Παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών, ηχογραφήσεις κ.λπ.	16	1,3
Δραστηριότητες κεντρικών γραφείων, συμβουλευτική	45	3,6	Άλλες επαγγελματικές, επιστημονικές & τεχνικές δραστηριότητες	12	1
Κοινωνική μέριμνα (χωρίς παροχή καταλύματος)	58	4,7	Χερσαίες μεταφορές και μεταφορές μέσω αγωγών	3	0,2
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	15	1,2	Δραστηριότητες βιβλιοθηκών, μουσείων και λοιπές πολιτιστικές	13	1,1
Εκδοτικές δραστηριότητες	24	1,9	Καταλύματα	11	0,9
Διαφήμιση & έρευνα αγοράς	14	1,1	Εξειδικευμένες κατασκευαστικές δραστηριότητες	8	0,6
Δραστηριότητες αθλητικές, διασκέδασης, ψυχαγωγίας	41	3,3	Αρχιτεκτονικές δραστηριότητες	7	0,6

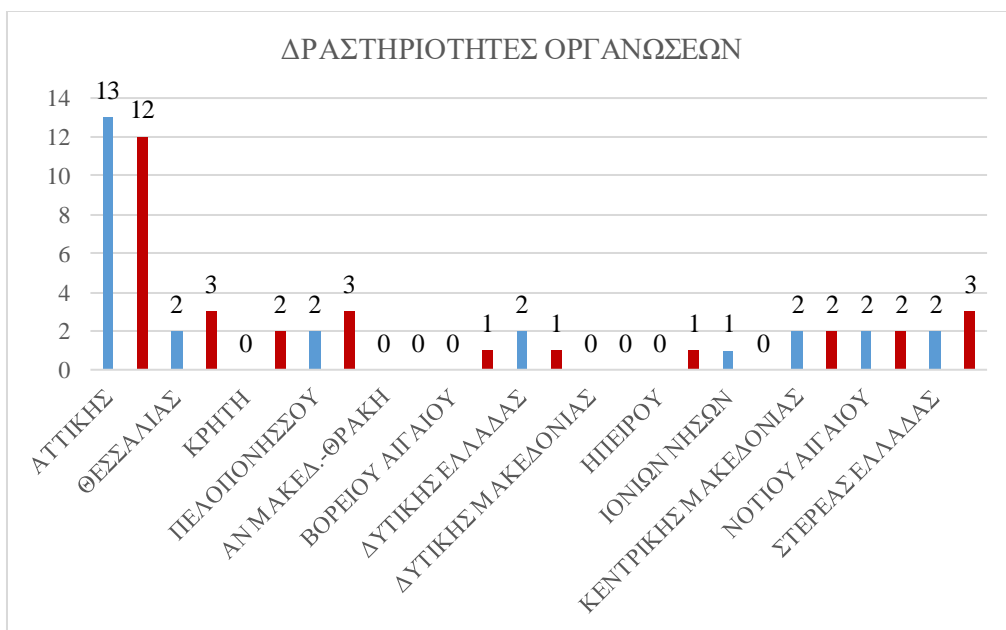
ΤΟΜΕΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΕΡΓΩΝ ΦΟΡΕΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΤΟΜΕΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΕΡΓΩΝ ΦΟΡΕΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
Συλλογή, επεξεργασία & διάθεση απορριμμάτων, ανάκτηση υλικών	35	2,8	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	6	0,5
Λοιπές δραστηριότητες	67	5,4	Νομικές και λογιστικές δραστηριότητες	5	0,4
			ΣΥΝΟΛΟ	1236	100

Εξ αιτίας των νέων εγγραφών σε συγκεκριμένους κλάδους και της εναλλαγής της δυναμικής, επιχειρήσεις που ήταν μοναδικές στον κλάδο τους και ενέπιπταν στην κατηγορία «λοιπές δραστηριότητες», πλέον ανήκουν σε νέες κατηγορίες, που διαμορφώθηκαν λόγω συμμετοχής και άλλων επιχειρήσεων στα αντικείμενα αυτά. Συναντώνται λοιπόν διαγράμματα με στοιχεία για το 2017, χωρίς στοιχεία για προηγούμενα έτη στους συγκεκριμένους κλάδους.

Κλάδος «Δραστηριότητες Οργανώσεων»

Ο κλάδος «Δραστηριότητες Οργανώσεων» είναι το αξιοσημείωτης βαρύτητας στοιχείο από τις πρόσφατες έρευνες στην Κοινωνική Οικονομία. Το στοιχείο αυτό επιβεβαιώνει την κυρίαρχη πλέον παρουσία του τριτογενούς τομέα σε αυτήν και της δίνει έναν νέο χαρακτήρα, επικυρώνοντας τη δυνατότητα που προσφέρει για ένα θετικό και σημαίνον αντίκτυπο στη ζωή του ανθρώπου, και όχι απλά ενός μέσου διαφυγής, ελλείπει άλλων επαγγελματικών ή κοινωνικών επιλογών. Χαρακτηριστικό του κλάδου των «Δραστηριοτήτων Οργανώσεων» είναι το γεγονός ότι για το έτος 2019 κατέχει την πρώτη θέση (τρίτη θέση το 2016) όσον αφορά στον αριθμό των ενεργών φορέων Κ.Α.Λ.Ο. (118 φορείς), με ποσοστό 15,2% επί του συνόλου. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι ο συγκεκριμένος κλάδος έχει παρουσιάσει **την πλέον ανοδική πορεία από το 2016 έως σήμερα**, τόσο σε απόλυτα μεγέθη όσο και ως προς τον ρυθμό μεταβολής του. Επιπλέον, ο συγκεκριμένος κλάδος κατείχε την τέταρτη θέση στην απασχόληση ατόμων από ευάλωτες ομάδες για το 2016. Η πλειοψηφία των ενεργών φορέων του κλάδου δραστηριοποιείται κατά κύριο λόγο σε υπηρεσίες εξωραϊστικών και αναπτυξιακών σωματείων, ενώσεων, συνεταιρισμών κ.λπ., καθώς και σε υπηρεσίες υποστήριξης για τη βελτίωση της ζωής των πολιτών και την αναβάθμιση των γενικών συνθηκών διαβίωσης.

Όσον αφορά στην **περιφερειακή τους κατανομή**, το 40% των φορέων του κλάδου δραστηριοποιείται στην Περιφέρεια Αττικής, ενώ το υπόλοιπο 60% είναι κατανομημένο σχεδόν ισοποσοστιαία στις λοιπές περιφέρειες της χώρας. Για το 2017, οι Περιφέρειες Θεσσαλίας, Πελοποννήσου και Στερεάς Ελλάδας έχουν έκαστη 10% του συνόλου των φορέων του κλάδου, οι Περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας, Κρήτης και Νοτίου Αιγαίου έχουν 7% έκαστη και, τέλος, οι Περιφέρειες Δυτικής Ελλάδας, Βορείου Αιγαίου και Ηπείρου έχουν 3% έκαστη (Διάγραμμα 3.3).

Διάγραμμα 3.3: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Δραστηριότητες Οργανώσεων" για τα έτη 2015-2017

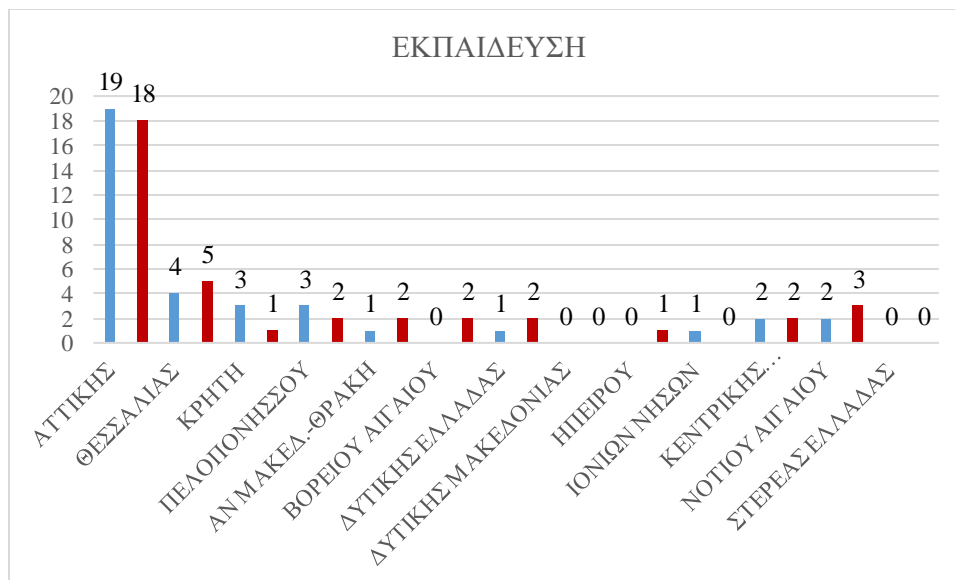
Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο.)

Κλάδος «Εκπαίδευσης»

Ο κλάδος της «Εκπαίδευσης» κατέχει τη δεύτερη θέση ως προς τον αριθμό των ενεργών φορέων Κ.Α.Ο. (110 φορείς), με ποσοστό 8,9% επί του συνόλου των φορέων από όλους τους κλάδους της Κ.Α.Ο. Το μεγαλύτερο ποσοστό εξ αυτών δραστηριοποιείται σε υπηρεσίες φροντιστηρίου (θετικών ή θεωρητικών επιστημών). Ακολουθούν οι υπηρεσίες εκπαίδευσης με την οργάνωση επιμορφωτικών σεμιναρίων, οι υπηρεσίες αθλητικής και ψυχολογικής εκπαίδευσης, καθώς και οι υπηρεσίες φροντιστηρίου ξένων γλωσσών. Το υπόλοιπο είναι κατανεμημένο σε διάφορες υπηρεσίες εκπαίδευσης διαφορετικών δραστηριοτήτων (υπηρεσίες πολιτιστικής εκπαίδευσης, υπηρεσίες χορού, υπηρεσίες μουσικών σχολών ή σχολών υποκριτικής κ.ά.).

Σημαντικό είναι το γεγονός ότι στον συγκεκριμένο κλάδο, ως προς τον κύκλο εργασιών, **η εκπαίδευση καταλαμβάνει την τρίτη θέση** επί του συνόλου των ενεργών φορέων για το έτος 2016.

Ως προς την **περιφερειακή τους κατανομή**, το 47% των ενεργών φορέων του κλάδου δραστηριοποιείται στην Περιφέρεια της Αττικής, ενώ ακολουθεί η Περιφέρεια Θεσσαλίας με 13%, η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου με 8%, οι Περιφέρειες Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης, Βορείου Αιγαίου, Δυτικής Ελλάδας, Κεντρικής Μακεδονίας και Πελοποννήσου με 5% έκαστη και τέλος οι Περιφέρειες Κρήτης και Ηπείρου με 3% (Διάγραμμα 3.4).

Διάγραμμα 3.4: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Εκπαίδευση" για τα έτη 2015-2017

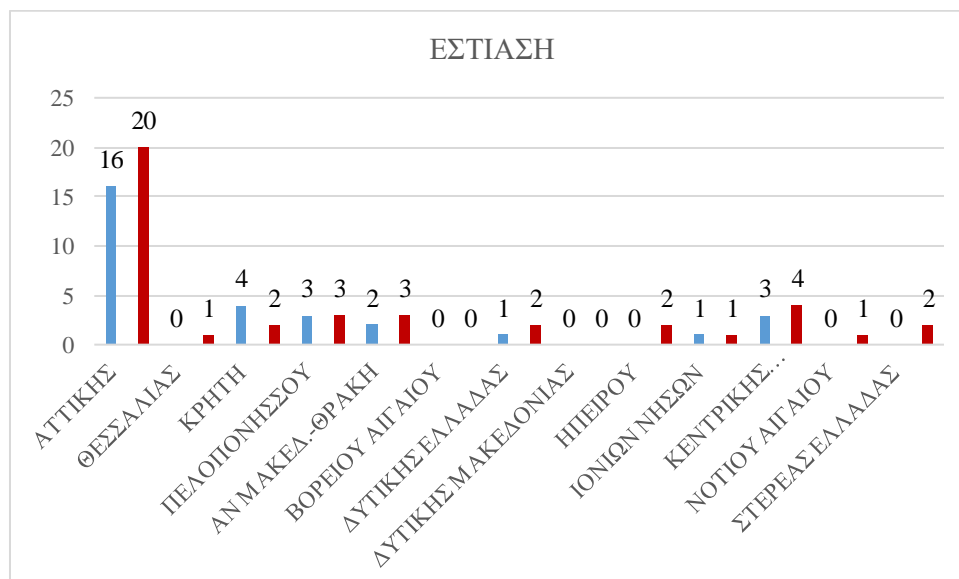
Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.)

Κλάδος «Υπηρεσίες εστίασης»

Ο κλάδος των «Υπηρεσιών Εστίασης», ένας από τους μέχρι πρότινος κυρίαρχους στο πεδίο της Κοινωνικής Οικονομίας, χαρακτηρίζεται από την παρουσία του τρίτου μεγαλύτερου αριθμού ενεργών φορέων (76 φορείς), με ποσοστό 6,1% επί του συνόλου των φορέων της Κ.ΑΛ.Ο. για το έτος 2019. Οι κυριότερες δραστηριότητες στο σύνολο των φορέων του κλάδου είναι οι υπηρεσίες που παρέχονται από παραδοσιακά καφενεία, οι υπηρεσίες παροχής γευμάτων με πλήρη εξυπηρέτηση εστιατορίου, καθώς επίσης και οι υπηρεσίες που παρέχονται από καφενεία χωρίς τεχνικά και μηχανικά παιχνίδια. Το υπόλοιπο των φορέων είναι κατακερματισμένο σε διάφορες υπηρεσίες εστίασης (εστιατόρια, σνακ μπαρ, μεζεδοπωλεία κ.ά.). Σημαντικό είναι το γεγονός ότι, για το 2016, **ο κλάδος της εστίασης συγκαταλέγεται στην πρώτη πεντάδα στο σύνολο του κύκλου εργασιών των φορέων της Κ.ΑΛ.Ο.**, αφού συγκεντρώνει το 14,60% (1.475.880,63 χιλ. €) επί του συνόλου. Επίσης για το έτος 2016, ο κλάδος διατήρησε τη **δεύτερη θέση ως προς τον αριθμό εργαζομένων** επί του συνόλου των φορέων από όλους τους κλάδους της Κ.ΑΛ.Ο. Σημαντικό στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος κλάδος κατείχε και τη δεύτερη θέση, επί του συνόλου των φορέων από όλους τους κλάδους της Κ.ΑΛ.Ο., ως προς την απασχόληση εργαζομένων που ανήκουν στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 2016 στους ενεργούς φορείς του κλάδου της εστίασης απασχολήθηκαν περισσότερα άτομα ευάλωτων ομάδων σε σχέση με το έτος 2015.

Ως προς την **περιφερειακή κατανομή**, το 53% των ενεργών φορέων του κλάδου δραστηριοποιείται στην Περιφέρεια της Αττικής, ακολουθεί η Κρήτη με 13% και η

Πελοπόννησος με την Κεντρική Μακεδονία διατηρούν από κοινού την 3η θέση με 10% έκαστη (Διάγραμμα 3.5).

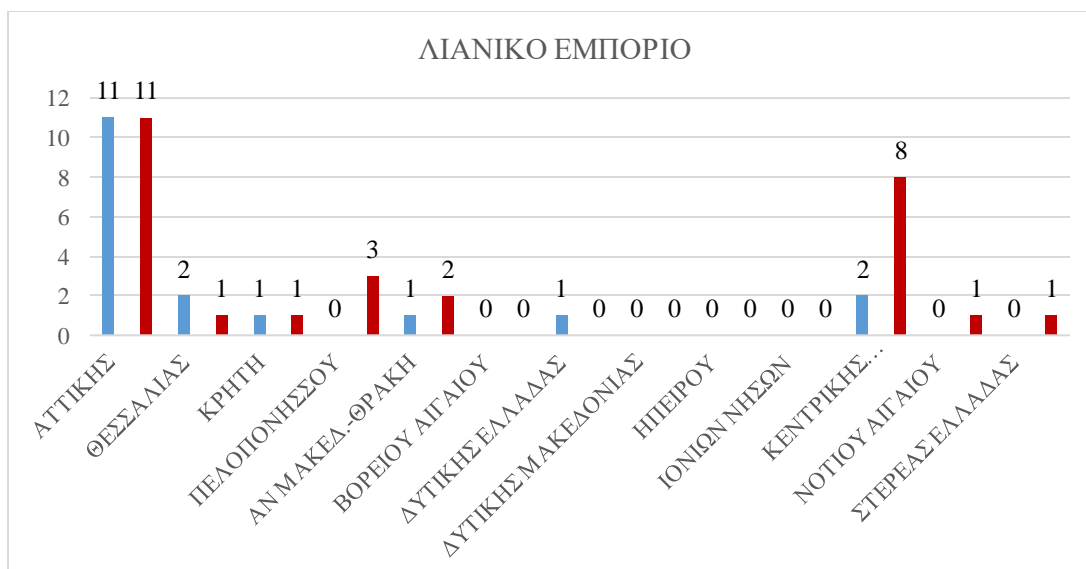
Διάγραμμα 3.5: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Υπηρεσίες Εστίασης" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.)

Κλάδος «Λιανικό Εμπόριο»

Ο κλάδος του λιανικού εμπορίου, εκτός από το εμπόριο των μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, κατέχει ποσοστό 5% επί του συνόλου των ενεργών φορέων Κ.ΑΛ.Ο. Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι στον συγκεκριμένο κλάδο, από τις καταγραφές του 2015 έως σήμερα, αυξήθηκε σημαντικά ο αριθμός των ενεργών φορέων Κ.ΑΛ.Ο. που δραστηριοποιούνται σε αυτόν. Δεσπόζουσα θέση στις δραστηριότητες των φορέων που δραστηριοποιούνται στον συγκεκριμένο κλάδο κατέχει το **λιανικό εμπόριο ειδών παντοπωλείου**, στο οποίο δραστηριοποιείται το 40% των ενεργών φορέων του κλάδου. Ακολουθεί το **λιανικό εμπόριο βιβλίου** (ποσοστό 7%), ενώ οι υπόλοιπες δραστηριότητες του κλάδου επιμερίζονται ισόποσα (ποσοστό 4%) σε μια σειρά από υπηρεσίες, όπως το λιανικό εμπόριο ειδών δώρων, φρούτων και λαχανικών, παρασκευασμάτων για την περιποίηση των χεριών και των ποδιών κ.ά.

Ως προς τη **γεωγραφική κατανομή** των ενεργών φορέων Κ.ΑΛ.Ο. του κλάδου, κυρίαρχη θέση κατέχουν οι Περιφέρειες Αττικής και Κεντρικής Μακεδονίας, όπου δραστηριοποιείται συνολικά το 68% των φορέων, ενώ ακολουθούν οι Περιφέρειες Πελοποννήσου και Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης, με ποσοστά 11% και 7% αντίστοιχα. Τέλος, φορείς του κλάδου καταγράφονται στις Περιφέρειες Στερεάς Ελλάδας, Νοτίου Αιγαίου, Κρήτης και Θεσσαλίας (ποσοστό 4% έκαστη) (Διάγραμμα 3/6).

Διάγραμμα 3.6: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Λιανικό Εμπόριο" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο.)

Κλάδος «Δημιουργικές Δραστηριότητες, Τέχνες και Διασκέδαση»

Ο κλάδος «Δημιουργικές Δραστηριότητες, Τέχνες και Διασκέδαση» κατέχει την πέμπτη θέση (ποσοστό 5%) όσον αφορά στον συνολικό αριθμό των ενεργών φορέων Κ.Α.Ο. Η δυναμική των φορέων Κ.Α.Ο. που φαίνεται να αναπτύσσεται στον συγκεκριμένο κλάδο είναι αξιοσημείωτη μιας και, συγκριτικά με τα στοιχεία από το 2015 έως σήμερα, υπήρξε αύξηση της τάξεως του 40% των ενεργών φορέων που δραστηριοποιούνται στον κλάδο. Το κυριότερο αντικείμενο δραστηριότητας των ενεργών φορέων του κλάδου εντοπίζεται στις υπηρεσίες θεατρικών και λοιπών δημοσίων θεαμάτων γενικά (ποσοστό 29%), ενώ ακολουθούν οι υπηρεσίες προβολής και διοργάνωσης καλλιτεχνικών εκδηλώσεων (ποσοστό 19%), οι υπηρεσίες μουσικής ορχήστρας, υποστήριξης καλλιτεχνών και παραγωγής και παρουσίασης καλλιτεχνικών εκδηλώσεων (ποσοστό 10% έκαστη).

Ως προς τη **γεωγραφική κατανομή**, τη μεγαλύτερη συγκέντρωση των ενεργών φορέων του κλάδου εμφανίζει η Περιφέρεια Αττικής (ποσοστό 33%) και ακολουθούν η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας (ποσοστό 19%), Θεσσαλίας (ποσοστό 14%), Πελοποννήσου και Δυτικής Ελλάδας (ποσοστό 10% έκαστη), Νοτίου Αιγαίου, Ιονίων Νήσων και Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης (ποσοστό 5% έκαστη) (Διάγραμμα 3.7).

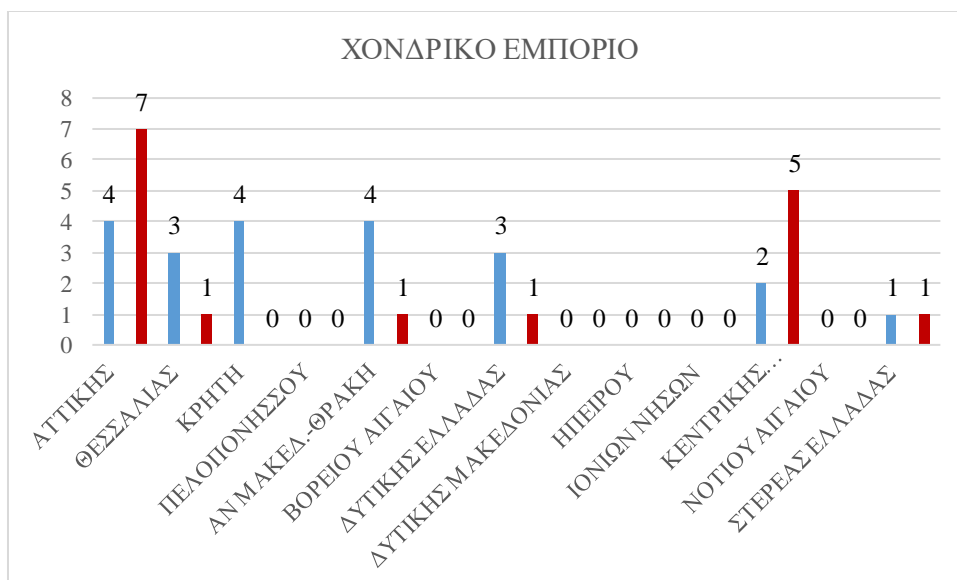
Διάγραμμα 3.7: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Δημιουργικές Δραστηριότητες, Τέχνες" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Λ.Ο.)

Κλάδος «Χονδρικό Εμπόριο»

Ο κλάδος του «Χονδρικού Εμπορίου», εκτός από το εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, κατέχει την έβδομη θέση (ποσοστό 3,5%) όσον αφορά στον συνολικό αριθμό των ενεργών φορέων Κ.Α.Λ.Ο. Ειδικότερα, στον συγκεκριμένο κλάδο δραστηριοποιούνται συνολικά 43 ενεργοί φορείς, με το αντικείμενο των δραστηριοτήτων τους να παρουσιάζει σημαντικές και ποικίλες διαφοροποιήσεις όσον αφορά τη μορφή. Οι κυριότερες δραστηριότητες των φορέων του κλάδου είναι το χονδρικό εμπόριο ελαιόλαδου, καθώς και το χονδρικό εμπόριο άλλων ακατέργαστων υλών (συνολικά το 20% του συνολικού αριθμού των ενεργών φορέων του κλάδου), ενώ το υπόλοιπο 80% των φορέων ασκεί δραστηριότητες που σχετίζονται με το χοντρικό εμπόριο αλκοολούχων ποτών, καλλυντικών, επεξεργασμένων φρούτων και λαχανικών, ειδών κοσμηματοποιίας, τουριστικών και λοιπών παρόμοιων ειδών λαϊκής τέχνης, κ.ά.

Αναφορικά με τη **γεωγραφική κατανομή**, οι περισσότεροι φορείς δραστηριοποιούνται στις Περιφέρειες Αττικής (ποσοστό 33%), Κρήτης (ποσοστό 24%) και Κεντρικής Μακεδονίας (ποσοστό 24%), ενώ ακολουθούν ισόποσα (με ποσοστό 5% έκαστη) οι Περιφέρειες Θεσσαλίας, Δυτικής Ελλάδας, Ανατολικής Μακεδονίας (Διάγραμμα 3.8).

Διάγραμμα 3.8: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Χονδρικό Εμπόριο" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.)

Κλάδος «Διοικητικές Δραστηριότητες Γραφείου, Γραμματειακής Υποστήριξης και άλλων Δραστηριοτήτων Παροχής Υποστήριξης προς τις Επιχειρήσεις»

Στον κλάδο των «Διοικητικών Δραστηριοτήτων Γραφείου, Γραμματειακής Υποστήριξης και άλλων Δραστηριοτήτων Παροχής Υποστήριξης προς τις Επιχειρήσεις» δραστηριοποιείται το 5,2% επί του συνόλου των ενεργών φορέων Κ.ΑΛ.Ο (64 φορείς), παρουσιάζοντας το 2019 μια αύξηση των ενεργών φορέων συγκριτικά με τα στοιχεία του έτους 2015 της τάξεως του 280% (18 φορείς το 2015) και κατακτώντας έτσι την τέταρτη θέση στην κλαδική κατανομή. Κυριότερο αντικείμενο δραστηριότητας των ενεργών φορέων του κλάδου είναι οι υπηρεσίες οργάνωσης επιστημονικών ή πολιτιστικών εκδηλώσεων (ποσοστό 56%), και ακολουθούν οι υπηρεσίες διοργάνωσης επιμορφωτικών σεμιναρίων και η οργάνωση συνεδρίων και εμπορικών εκθέσεων (ποσοστό 11% έκαστη).

Η μεγαλύτερη γεωγραφική συγκέντρωση του κλάδου παρατηρείται στις Περιφέρειες Αττικής και Κεντρικής Μακεδονίας (ποσοστό 28% και 22% αντίστοιχα), ενώ ακολουθούν οι Περιφέρειες Θεσσαλίας και Νοτίου Αιγαίου (ποσοστό 11% έκαστη) και οι Περιφέρειες Δυτικής Μακεδονίας, Πελοποννήσου, Στερεάς Ελλάδας, Κρήτης και Ηπείρου (ποσοστό 6% έκαστη) (Διάγραμμα 3.9).

Διάγραμμα 3.9: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Διοικητικές Δραστηριότητες Γραφείου" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.)

Κλάδος «Δραστηριότητες Ανθρώπινης Υγείας»

Το σημαντικότερο στοιχείο του κλάδου των «Δραστηριοτήτων Ανθρώπινης Υγείας» είναι ότι, το έτος 2019, υπερτριπλασιάστηκε ο αριθμός των ενεργών φορέων Κ.ΑΛ.Ο. που δραστηριοποιούνται σε αυτόν, εμφανίζοντας μια έντονη δυναμική από το έτος 2015 έως σήμερα. Βασικό αντικείμενο δραστηριοποίησης των παραπάνω φορέων είναι, κατά κύριο λόγο, υπηρεσίες ψυχολόγου (ποσοστό 19% των φορέων του κλάδου), υπηρεσίες λογοθεραπείας (ποσοστό 19% των φορέων), υπηρεσίες ψυχικής υγείας (ποσοστό 13% των φορέων) και υπηρεσίες συμβούλου ψυχικής υγείας (ποσοστό 13% των φορέων). Το υπόλοιπο 36% είναι ισοποσοστιαία κατανεμημένο σε διάφορες υπηρεσίες του κλάδου (ιατρικές υπηρεσίες ειδικότητας μαιευτικής-γυναικολογίας, υπηρεσίες αποκλειστικών νοσοκόμων, υπηρεσίες νοσηλευτή και φυσιοθεραπευτή, υπηρεσίες εναλλακτικών θεραπειών, κ.ά.).

Ως προς τη **γεωγραφική τους κατανομή**, από τους φορείς του κλάδου υπηρεσιών υγείας, το 56% εξ αυτών παρέχουν τις υπηρεσίες τους στην Περιφέρεια Αττικής. Όσον αφορά στην περιφερειακή κατανομή των υπόλοιπων ενεργών φορέων Κ.ΑΛ.Ο. του κλάδου, το 13% των φορέων δραστηριοποιούνται στην Περιφέρεια Κρήτης, ενώ το εναπομείναν 31% κατανέμεται ισομερώς στις Περιφέρειες Κεντρικής και Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης, Δυτικής Ελλάδας, Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας (Διάγραμμα 3.10).

Διάγραμμα 3.10: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Δραστηριότητες Ανθρώπινης Υγείας" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Λ.Ο.)

Κλάδος «Παροχή Υπηρεσιών σε Κτήρια και Εξωτερικούς Χώρους»

Για το έτος 2016, ο κλάδος της «Παροχής Υπηρεσιών σε Κτίρια και Εξωτερικούς Χώρους» αποτέλεσε τον κλάδο με τον μεγαλύτερο κύκλο εργασιών στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία στην Ελλάδα, ενώ είναι ο κλάδος που πρωτεύει στους δείκτες «αριθμός εργαζομένων (Ετήσιες Μονάδες Εργασίας - ΕΜΕ)» και «αριθμός εργαζομένων (ΕΜΕ) που ανήκουν στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες», παρότι ο αριθμός των φορέων που δραστηριοποιούνται σε αυτόν είναι συνολικά είκοσι τρεις (23), αποτελώντας το 1,9% επί του συνόλου των ενεργών φορέων Κ.Α.Λ.Ο. Σημαντικό ρόλο στην απασχόληση που καταγράφεται στον συγκεκριμένο κλάδο και, κυρίως, στην απασχόληση και κοινωνικο-επαγγελματική ένταξη των ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας και ατόμων που ανήκουν σε άλλες ευάλωτες κοινωνικές ομάδες έχει το γεγονός ότι, από τους είκοσιτρείς φορείς που δραστηριοποιούνται στον συγκεκριμένο κλάδο, οι εννιά (9) φορείς είναι ΚΟΙ.Σ.Π.Ε. Η βασικότερη δραστηριότητα των ενεργών φορέων του κλάδου είναι οι υπηρεσίες γενικού καθαρισμού κτιρίων (ποσοστό 27%), ενώ έπονται δραστηριότητες όπως η παροχή υπηρεσιών καθαρισμού ειδικών επαγγελματικών χώρων (ποσοστό 20%), άλλες υπηρεσίες καθαρισμού π.δ.κ.α. (ποσοστό 13%), συνδυασμένες βοηθητικές υπηρεσίες σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους (καθαρισμού, φύλαξης, υποδοχής κ.λπ.) (ποσοστό 13%), κ.ά.

Ως προς τη **γεωγραφική κατανομή** των ενεργών φορέων του κλάδου, η μεγαλύτερη συγκέντρωση των φορέων παρατηρείται στην Περιφέρεια Αττικής (ποσοστό 53%), ενώ οι λοιποί ενεργοί φορείς μοιράζονται ισόποσα στις Περιφέρειες Κρήτης, Ανατολικής

Μακεδονίας & Θράκης, Στερεάς Ελλάδας, Ιονίων Νήσων, Θεσσαλίας, Πελοποννήσου και Κεντρικής Μακεδονίας (ποσοστό 7% έκαστη).

Διάγραμμα 3.11: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Παροχή Υπηρεσιών σε Κτήρια και Εξωτερικούς Χώρους" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο.)

Κλάδος «Δραστηριότητες Κεντρικών Γραφείων & Δραστηριότητες Παροχής Συμβουλών Διαχείρισης»

Ο εν λόγω κλάδος στην Κ.Α.Ο. παρουσιάζει διαφορετικότητα τόσο ως προς τις επιμέρους δραστηριότητες των ενεργών φορέων που δραστηριοποιούνται, όσο και ως προς τη διασπορά στη γεωγραφική κατανομή των φορέων. Ειδικότερα, η πλειοψηφία των ενεργών φορέων δραστηριοποιείται στις υπηρεσίες παροχής συμβουλών ανάπτυξης κάθε είδους αγροτικών εκμεταλλεύσεων, στις δραστηριότητες παροχής επιχειρηματικών συμβουλών και άλλων συμβουλών διαχείρισης και στις υπηρεσίες παροχής επιχειρηματικών συμβουλών διαχείρισης (ποσοστό 15% έκαστη), ενώ αντικείμενο δραστηριότητας των υπόλοιπων φορέων του κλάδου (ποσοστό 8% για κάθε επί μέρους δραστηριότητα) είναι, ενδεικτικά, οι υπηρεσίες παροχής συμβουλών στρατηγικής διαχείρισης, οι υπηρεσίες δημοσίων σχέσεων και επικοινωνίας, οι υπηρεσίες παροχής συμβουλών σε θέματα οργάνωσης παραγωγής κ.ά.

Ως προς τη γεωγραφική τους κατανομή, οι περισσότεροι φορείς του κλάδου δραστηριοποιούνται στην Περιφέρεια Αττικής (ποσοστό 31%), ενώ ακολουθούν οι Περιφέρειες Πελοποννήσου, Κεντρικής Μακεδονίας και Θεσσαλίας (ποσοστό 15% έκαστη), καθώς και οι Περιφέρειες Νοτίου Αιγαίου, Δυτικής Ελλάδας και Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης (ποσοστό 8% έκαστη) (Διάγραμμα 3.12).

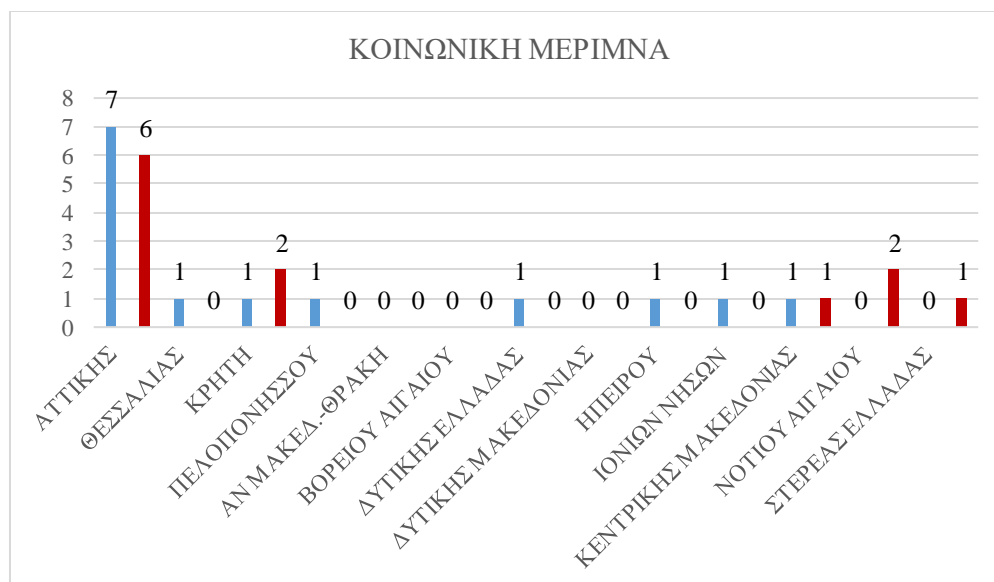

*Διάγραμμα 3.12: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Δραστηριότητες Κεντρικών Γραφείων· Δραστηριότητες Παροχής Συμβουλών Διαχείρισης" για τα έτη 2015-2017
 Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο.)*

Κλάδος «Κοινωνική Μέριμνα»

Στον κλάδο της «Κοινωνικής Μέριμνας» χωρίς παροχή καταλύματος, κυρίαρχη δραστηριότητα, με ποσοστό 59% των ενεργών φορέων, είναι υπηρεσίες ή δραστηριότητες κοινωνικής μέριμνας χωρίς παροχή καταλύματος για ηλικιωμένους και άτομα με αναπηρία. Το υπόλοιπο 41% είναι ισοποσοστιαία κατανεμημένο σε διάφορες υπηρεσίες, όπως υπηρεσίες κέντρων ημερήσιας φροντίδας ενηλίκων με αναπηρίες, υπηρεσίες ημερήσιας φροντίδας για παιδιά και νέους με αναπηρία, υπηρεσίες καθοδήγησης και παροχής συμβουλών σχετικές με τα παιδιά, υπηρεσίες παιδικού και βρεφονηπιακού σταθμού κ.ά.

Ως προς τη **γεωγραφική κατανομή**, το 50% των ενεργών φορέων του κλάδου δραστηριοποιείται στην Περιφέρεια Αττικής, ενώ το υπόλοιπο 50% είναι κατανεμημένο σχεδόν ισοποσοστιαία σε λοιπές περιφέρειες της χώρας. Σε κάθε μία από τις Περιφέρειες της Κρήτης και του Νοτίου Αιγαίου δραστηριοποιείται το 17% των φορέων του κλάδου, ενώ σε κάθε μία από τις Περιφέρειες της Κεντρικής Μακεδονίας και της Στερεάς Ελλάδας δραστηριοποιείται το 7% των φορέων του κλάδου (Διάγραμμα 3.13).

Διάγραμμα 3.13: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Κοινωνική Μέριμνα" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.)

Κλάδος «Δημόσια διοίκηση & άμυνα και υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση»

Οι εργαζόμενοι αυτού του κλάδου απασχολούνται κατά κύριο λόγο σε φορείς, οι οποίοι δραστηριοποιούνται σε γενικές υπηρεσίες προσωπικού για το δημόσιο (ποσοστό 55%) και σε υπηρεσίες διάσωσης ατόμων (στη θάλασσα, στα βουνά, σε φυσικές καταστροφές). Το κυριότερο χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου κλάδου είναι το γεγονός ότι το 91% των ενεργών φορέων Κ.ΑΛ.Ο. δραστηριοποιείται εκτός της Περιφέρειας Αττικής. Πιο συγκεκριμένα, το 36% των φορέων δραστηριοποιείται στην Περιφέρεια Θεσσαλίας και το 27% των φορέων στην Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης.

Όσον αφορά στην **περιφερειακή κατανομή** των υπόλοιπων φορέων του κλάδου, οι φορείς κατανέμονται ισοποσοστιαία στις Περιφέρειες Αττικής, Ηπείρου, Ιονίων Νήσων και Κεντρικής Μακεδονίας (9% έκαστη) (Διάγραμμα 3.14).

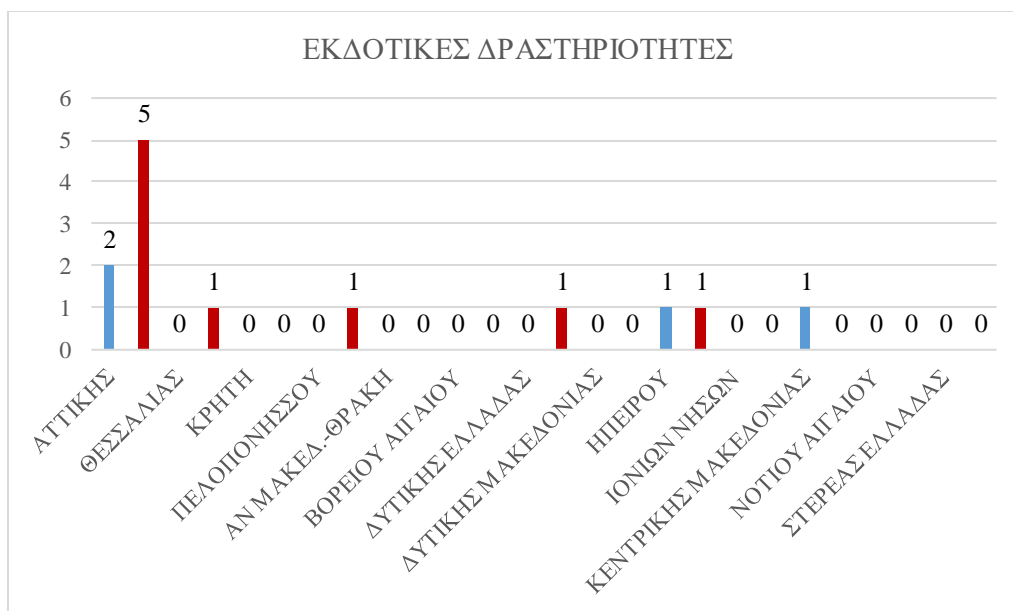

Διάγραμμα 3.14: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Δημόσια διοίκηση και άμυνα/Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση" για τα έτη 2015-2017
 Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.)

Κλάδος «Εκδοτικές δραστηριότητες»

Στον κλάδο των «Εκδοτικών Δραστηριοτήτων» παρουσιάζεται έντονη δυναμική, καθώς υπήρξε υπετριπλασιασμός των ενεργών φορέων που δραστηριοποιούνται σε αυτόν (9 φορείς το 2015 σε σχέση με τους 24 το 2019). Βασικό αντικείμενο δραστηριότητας των ενεργών φορέων του κλάδου αποτελούν η έκδοση βιβλίων και η έκδοση έντυπων βιβλίων, φυλλαδίων κάθε είδους και παρόμοιων ειδών (ποσοστό 22% έκαστη δραστηριότητα), ενώ οι υπόλοιποι φορείς καταμερίζονται ισάριθμα σε δραστηριότητες, όπως η έκδοση εντύπων περιοδικών κάθε είδους, η έκδοση έντυπων διδακτικών βιβλίων εκπαιδευτικού περιεχομένου, η διάθεση διαφημιστικού χώρου σε εφημερίδες, ηλεκτρονικής μορφής κ.ά.

Σε ότι αφορά τη **γεωγραφική κατανομή**, το 56% των ενεργών φορέων του κλάδου δραστηριοποιούνται στην Περιφέρεια Αττικής, ενώ οι υπόλοιποι φορείς επιμερίζονται ισόποσα στις Περιφέρειες Δυτικής Ελλάδας, Πελοποννήσου, Ηπείρου (Διάγραμμα 3.15).

Διάγραμμα 3.15: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Εκδοτικές Δραστηριότητες" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.)

Κλάδος «Διαφήμιση και έρευνα αγοράς»

Κυριότερο αντικείμενο δραστηριότητας στο σύνολο των ενεργών φορέων του κλάδου «Διαφήμισης και Έρευνας Αγοράς» είναι οι υπηρεσίες πλήρους διαφήμισης, με το ποσοστό των φορέων να ανέρχεται στο 33%, ενώ το υπόλοιπο 67% των φορέων του κλάδου είναι επιμερισμένο ισοποσοστιαία σε διάφορες υπηρεσίες διαφήμισης και έρευνας αγοράς (πώληση διαφημιστικού χώρου ή χρόνου στο διαδίκτυο με αμοιβή ή βάσει σύμβασης, υπηρεσίες σχεδιασμού διαφημιστικών αφισών, υπηρεσίες γραφίστα διαφημίσεων, υπηρεσίες διάθεσης χώρου καταστήματος για προβολή αγαθών, υπηρεσίες καταχώρισης αγγελιών και διαφημίσεων σε εφημερίδες και περιοδικά κ.ά.).

Ως προς τη γεωγραφική κατανομή, ιδιαίτερο στοιχείο των φορέων του κλάδου της διαφήμισης και έρευνας αγοράς είναι η μεγάλη συγκέντρωση στην Περιφέρεια Αττικής, καθώς το 78% εξ αυτών παρέχουν τις υπηρεσίες τους στην εν λόγω περιφέρεια. Το υπόλοιπο 22% των φορέων κατανέμεται ισομερώς μεταξύ των Περιφερειών Κεντρικής Μακεδονίας και Πελοποννήσου (ποσοστό 11% έκαστη) (Διάγραμμα 3.16).

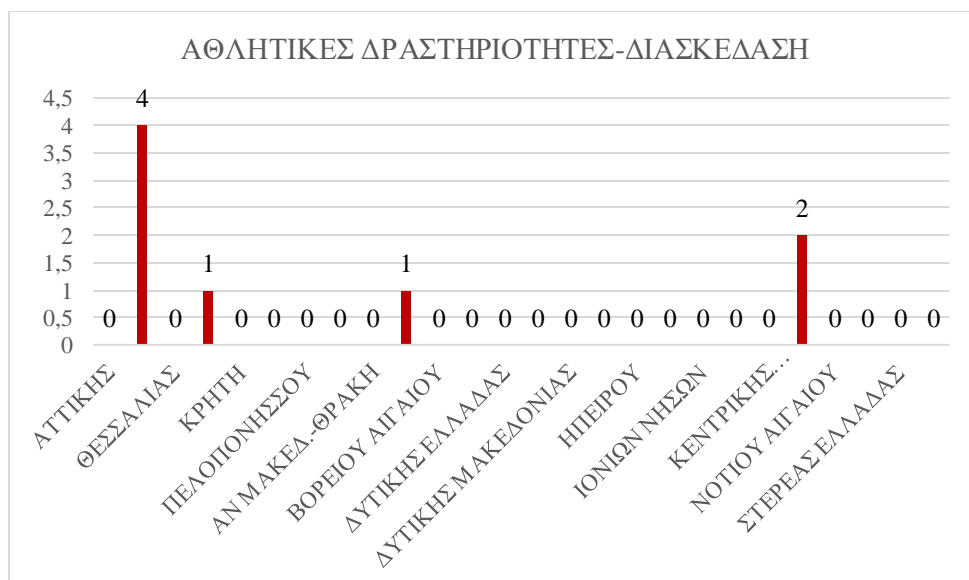
Διάγραμμα 3.16: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Διαφήμιση και Έρευνα Αγοράς" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Λ.Ο.)

Κλάδος «Αθλητικές δραστηριότητες και δραστηριότητες διασκέδασης & ψυχαγωγίας»

Η κυριότερη δραστηριότητα στο σύνολο των ενεργών φορέων του κλάδου των «Αθλητικών Δραστηριοτήτων και Δραστηριοτήτων Διασκέδασης & Ψυχαγωγίας» είναι οι υπηρεσίες θεάματος κουκλοθέατρου σε ποσοστό 25%, ενώ το υπόλοιπο 75% των ενεργών φορέων είναι κατανομημένο ισοποσοστιαία σε διάφορες υπηρεσίες αθλητικών δραστηριοτήτων (υπηρεσίες κολυμβητηρίου, υπηρεσίες προβολής αθλητικών εκδηλώσεων και ψυχαγωγικών αθλητικών εκδηλώσεων, υπηρεσίες καθηγητή φυσικής αγωγής ή γυμναστή, υπηρεσίες διοργάνωσης ψυχαγωγικών εκδηλώσεων κ.ά.).

Ως προς τη γεωγραφική τους διάρθρωση, το 50% των ενεργών φορέων του συγκεκριμένου κλάδου παρέχουν τις υπηρεσίες τους στην Περιφέρεια της Αττικής. Όσον αφορά στην περιφερειακή κατανομή των υπόλοιπων ενεργών φορέων του κλάδου, το 25% των φορέων δραστηριοποιούνται στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, ενώ το υπόλοιπο 26% κατανέμεται ισομερώς μεταξύ των Περιφερειών Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης και Θεσσαλίας (ποσοστό 13% έκαστη) (Διάγραμμα 3.17).

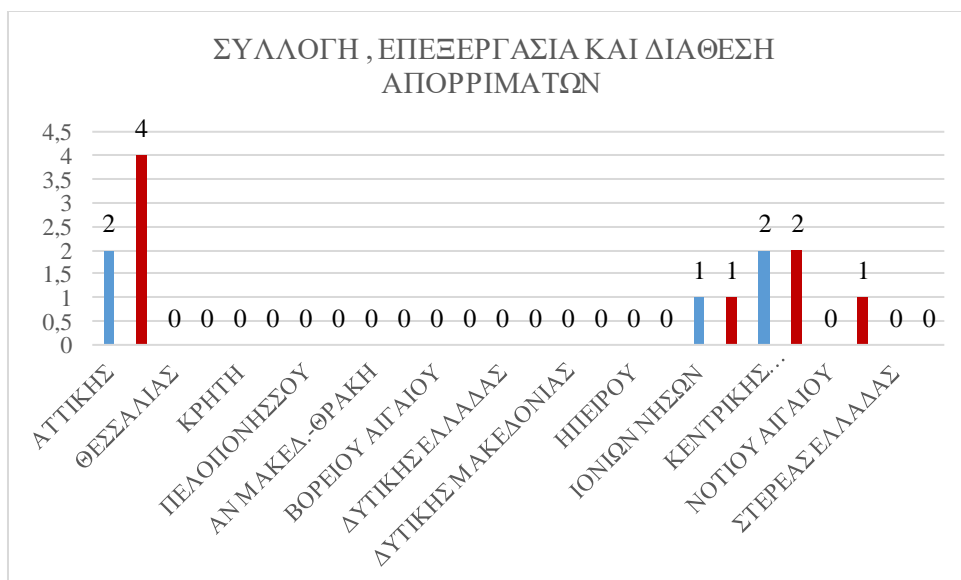

*Διάγραμμα 3.17: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Αθλητικές δραστηριότητες και δραστηριότητες διασκέδασης και ψυχαγωγίας" για τα έτη 2015-2017
 Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο.)*

Κλάδος «Συλλογή, επεξεργασία, διάθεση απορριμμάτων και ανάκτηση υλικών»

Ο κλάδος της «Συλλογής, Επεξεργασίας, Διάθεσης Απορριμμάτων και Ανάκτησης Υλικών» ανέπτυξε, σε σχέση με το έτος 2015, ιδιαίτερη δυναμική, αφού οι φορείς Κ.Α.Ο. αυξήθηκαν κατά 600%. Οι ενεργοί φορείς Κ.Α.Ο. του συγκεκριμένου κλάδου δραστηριοποιούνται, στην πλειοψηφία τους, σε υπηρεσίες συλλογής μη επικίνδυνων ανακυκλώσιμων απορριμμάτων, στις οποίες δραστηριοποιείται συνολικά το 50% των φορέων. Οι υπόλοιποι φορείς του κλάδου έχουν ως αντικείμενο δραστηριότητας συναφείς υπηρεσίες ή δραστηριότητες και συγκεκριμένα τη συλλογή μη επικίνδυνων απορριμμάτων (ποσοστό 25%), υπηρεσίες διάθεσης απορριμμάτων από χαρτί και χαρτόνι (ποσοστό 13%) και υπηρεσίες συλλογής άλλων, μη επικίνδυνων ανακυκλώσιμων απορριμμάτων (ποσοστό 13%).

Σχετικά με τη γεωγραφική τους κατανομή, το 50% των φορέων του κλάδου δραστηριοποιείται στην Περιφέρεια Αττικής, ενώ ακολουθούν οι Περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας (ποσοστό 25%) και οι Περιφέρειες Ιονίων Νήσων και Νοτίου Αιγαίου με ποσοστό 13% έκαστη (Διάγραμμα 3.18).

*Διάγραμμα 3.18: Περιφερειακή κατανομή των φορέων στον κλάδο "Συλλογή, επεξεργασία, διάθεση απορριμμάτων και ανάκτηση υλικών" για τα έτη 2015-2017
Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.)*

Κλάδος «Δραστηριότητες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και συναφείς δραστηριότητες»

Στον κλάδο «Δραστηριότητες Προγραμματισμού Ηλεκτρονικών Υπολογιστών, Παροχής Συμβουλών και Συναφείς Δραστηριότητες», ο αριθμός των ενεργών φορέων Κ.ΑΛ.Ο. για το 2019 εμφανίζεται διπλάσιος από αυτόν του έτους 2015. Η πλειοψηφία των φορέων (ποσοστό 71%) βασικά δραστηριοποιούνται σε υπηρεσίες δημιουργίας **ιστοσελίδων στο διαδίκτυο**. Οι υπόλοιποι φορείς του κλάδου μοιράζονται ισομερώς στις υπηρεσίες σχεδιασμού και ανάπτυξης τεχνολογιών της πληροφορίας και στις δραστηριότητες προγραμματισμού ηλεκτρονικών συστημάτων (ποσοστό 14% έκαστη).

Ως προς τη **γεωγραφική κατανομή**, το 57% των φορέων του κλάδου δραστηριοποιείται στην Περιφέρεια Αττικής, ενώ οι υπόλοιποι φορείς δραστηριοποιούνται στην Περιφέρεια Πελοποννήσου (ποσοστό 29%) και στην Περιφέρεια Ιονίων Νήσων (ποσοστό 14%) (Διάγραμμα 3.19).

Διάγραμμα 3.19: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Δραστηριότητες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και συναφείς δραστηριότητες" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο.)

Κλάδος «Φυτική και ζωική παραγωγή, θήρα και συναφείς δραστηριότητες - Δασοκομία και υλοτομία (Πρωτογενής τομέας)»

Η «Φυτική και Ζωική Παραγωγή, Θήρα και συναφείς Δραστηριότητες» και η «Δασοκομία και Υλοτομία» (δύο κλάδοι που ανήκουν στον πρωτογενή τομέα) ανέπτυξαν, σε σχέση με το 2015, ιδιαίτερη δυναμική, καθώς εξαπλασιάστηκε σχεδόν ο αριθμός των φορέων που δραστηριοποιούνται σε αυτούς (42 φορείς για το 2019). Το 29% των φορέων δραστηριοποιούνται στη συλλογή βρώσιμων προϊόντων αυτοφυών φυτών (ποσοστό 29%). Οι υπόλοιποι φορείς των συγκεκριμένων κλάδων δραστηριοποιούνται ισόποσα σε άλλες δραστηριότητες (ποσοστό 14% έκαστη) του πρωτογενούς τομέα, όπως επί παραδείγματι η παραγωγή υλικών φύτευσης, η παραγωγή φυσικού μελιού, η καλλιέργεια καρυκευτικών, αρωματικών, θεραπευτικών και φαρμακευτικών φυτών κ.ά.

Αναφορικά με τη **γεωγραφική κατανομή**, οι περισσότεροι ενεργοί φορείς Κ.Α.Ο. του πρωτογενούς τομέα συγκεντρώνονται στις Περιφέρειες Στερεάς Ελλάδας και Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης (ποσοστό 29% έκαστη), ενώ οι υπόλοιποι φορείς καταγράφονται στις Περιφέρειες Αττικής, Νοτίου Αιγαίου και Βορείου Αιγαίου (ποσοστό 14% έκαστη) (Διάγραμμα 3.20).

Διάγραμμα 3.20: Περιφερειακή κατανομή των φορέων στον κλάδο "Φυτική και ζωική παραγωγή, θήρα και συναφείς δραστηριότητες - Δασοκομία και υλοτομία (Πρωτογενής τομέας)" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο.)

Κλάδος «Επιστημονική έρευνα και ανάπτυξη»

Στον κλάδο της «Επιστημονικής Έρευνας και Ανάπτυξης» παρατηρείται ποικιλομορφία, καθώς δραστηριοποιούνται φορείς με διαφορετικότητα ως προς το αντικείμενο της δραστηριότητάς τους. Κάθε ένας από τους φορείς του κλάδου ασχολείται με διαφορετική δραστηριότητα, από τις υπηρεσίες έρευνας και πειραματικής ανάπτυξης στις κοινωνικές επιστήμες, μέχρι τις υπηρεσίες περιβαλλοντικής έρευνας και πληροφορικής και τις υπηρεσίες κοινωνικών ερευνών.

Ως προς τη **γεωγραφική κατανομή**, το 50% των ενεργών φορέων του κλάδου δραστηριοποιείται στην Περιφέρεια Αττικής και ακολουθούν οι Περιφέρειες Βορείου Αιγαίου, Νοτίου Αιγαίου και Πελοποννήσου (ποσοστό 17% έκαστη) (Διάγραμμα 3.21).

Διάγραμμα 3.21: Περιφερειακή κατανομή των φορέων στον κλάδο "Επιστημονική έρευνα και Ανάπτυξη" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο.)

Κλάδος «Άλλες δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών»

Χαρακτηριστικό στοιχείο των ενεργών φορέων του συγκεκριμένου κλάδου είναι ότι οι φορείς δραστηριοποιούνται αποκλειστικά και μόνο στις Περιφέρειες Αττικής και Κεντρικής Μακεδονίας και κατανέμονται ισόποσα μεταξύ των δύο περιφερειών (ποσοστό 50% έκαστη) (Διάγραμμα 3.22). Κυριότερη δραστηριότητα στο σύνολο των φορέων του κλάδου των «Δραστηριοτήτων Προσωπικών Υπηρεσιών» είναι οι υπηρεσίες φροντίδας ζώων συντροφιάς σε ποσοστό 33%, ενώ το υπόλοιπο 67% των φορέων του κλάδου είναι κατανεμημένο ισόποσα (από 17%) σε διάφορες δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (υπηρεσίες σωματικής ευεξίας· υπηρεσίες κουρέματος, πλυσίματος, καλλωπισμού ζώων συντροφιάς· υπηρεσίες δερματοστιξίας (τατουάζ)· υπηρεσίες διακοσμητή κατοικιών).

*Διάγραμμα 3.22: Περιφερειακή κατανομή των φορέων στον κλάδο " Άλλες δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών " για τα έτη 2015-2017
 Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο.)*

Κλάδος «Δραστηριότητες ταξιδιωτικών πρακτορείων, γραφείων οργανωμένων ταξιδιών και υπηρεσιών κρατήσεων και συναφείς δραστηριότητες»

Όμοια με άλλους κλάδους της Κοινωνικής Οικονομίας, στον κλάδο των «Ταξιδιωτικών Πρακτορείων, Γραφείων Οργανωμένων Ταξιδιών και Υπηρεσιών Κρατήσεων και συναφών Δραστηριοτήτων» παρατηρείται αύξηση στον αριθμό των ενεργών φορέων Κ.Α.Ο. Κύριο αντικείμενο δραστηριότητας των φορέων ήταν οι δραστηριότητες ταξιδιωτικών γραφείων (ποσοστό 40%), οι υπηρεσίες τουριστικής προβολής και ενημέρωσης επισκεπτών (ποσοστό 40%) και οι υπηρεσίες διαχειριστών περιηγήσεων (ποσοστό 40%).

Ως προς τη **γεωγραφική κατανομή** των ενεργών φορέων του κλάδου, παρατηρείται διασπορά των φορέων σε διαφορετικές περιφέρειες και συγκεκριμένα στις Περιφέρειες Αττικής, Στερεάς Ελλάδας, Δυτικής Ελλάδας, Νοτίου Αιγαίου και Κεντρικής Μακεδονίας (ποσοστό 20% έκαστη) (Διάγραμμα 3.23).

Διάγραμμα 3.23: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Δραστηριότητες ταξιδιωτικών πρακτορείων, γραφείων οργανωμένων ταξιδιών και υπηρεσιών κρατήσεων και συναφείς δραστηριότητες" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο.)

Κλάδος «Υπηρεσίες πληροφορίας»

Στον κλάδο των «Υπηρεσιών Πληροφορίας» δραστηριοποιούνται φορείς Κ.Α.Ο., οι περισσότεροι εκ των οποίων (ποσοστό 60%) έχουν ως κύριο αντικείμενο δραστηριότητας τη διάθεση διαφημιστικού χώρου ή χρόνου στο διαδίκτυο, ενώ οι άλλοι δύο ενεργοί φορείς του κλάδου δραστηριοποιούνται αντίστοιχα στις δραστηριότητες πρακτορείων ειδήσεων (ποσοστό 20%) και στις δικτυακές πύλες (web portals) με ποσοστό 20% . Η γεωγραφική τους κατανομή φαίνεται στο Διάγραμμα 3.24.

Διάγραμμα 3.24: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Υπηρεσίες Πληροφορίας" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο.)

Κλάδος «Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες»

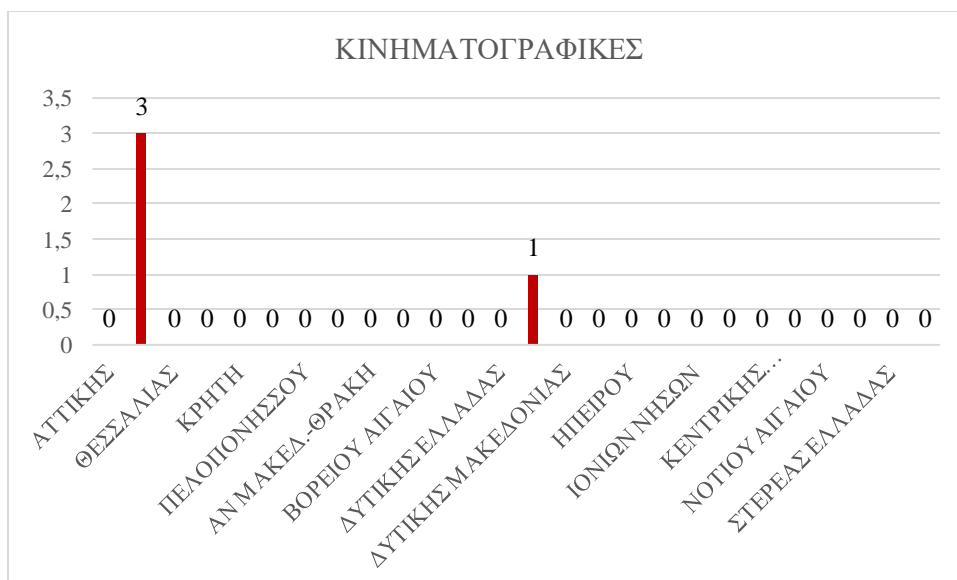
Στον κλάδο «Άλλες Μεταποιητικές Δραστηριότητες» δραστηριοποιούνται φορείς, εκ των οποίων δύο (ποσοστό 40%) έχουν ως αντικείμενο την κατασκευή κοσμημάτων από πλαστικό, ύφασμα, ξύλο, όστρακα, μη πολύτιμες πέτρες, κοινά μέταλλα και άλλα υλικά, ενώ οι υπόλοιποι φορείς κατανέμονται ισόποσα (σε ποσοστό 20%) σε δραστηριότητες που αφορούν την κατασκευή κοσμημάτων και συναφών ειδών, την κατασκευή κοσμημάτων απομίμησης και συναφών ειδών και άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες που δεν κατονομάζονται αλλού.

Ως προς την γεωγραφική τους κατανομή, οι περισσότεροι ενεργοί φορείς του κλάδου συγκεντρώνονται στην Περιφέρεια Αττικής (ποσοστό 60%), ενώ το υπόλοιπο 40% των φορέων κατανέμεται ισομερώς μεταξύ των περιφερειών Πελοποννήσου και Δυτικής Ελλάδας (ποσοστό 20% έκαστη) (Διάγραμμα 3.25).

Διάγραμμα 3.25: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο.)

Διάγραμμα 3.26: Περιφερειακή κατανομή φορέων στον κλάδο "Παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών, βίντεο και τηλεοπτικών προγραμμάτων, ηχογραφήσεις και μουσικές εκδόσεις" για τα έτη 2015-2017

Πηγή: Ετήσιες Εκθέσεις των φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο.)

Κλάδος «Παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών, βίντεο και τηλεοπτικών προγραμμάτων, ηχογραφήσεις και μουσικές εκδόσεις»

Στον κλάδο της «Παραγωγής Κινηματογραφικών Ταινιών, Βίντεο και Τηλεοπτικών Προγραμμάτων, Ηχογραφήσεων και Μουσικών Εκδόσεων» δραστηριοποιούνται φορείς Κ.Α.Ο., με αντικείμενο την παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών, βίντεο και τηλεοπτικών προγραμμάτων, υπηρεσίες παραγωγής κινηματογραφικών ταινιών, βίντεο και τηλεοπτικού προγράμματος (ποσοστό 75%) και τις υπηρεσίες παραγωγής εκπαιδευτικών ταινιών (ποσοστό 25%).

Ως προς τη γεωγραφική τους κατανομή, το 75% των ενεργών φορέων Κ.Α.Ο. του κλάδου δραστηριοποιούνται στην Περιφέρεια Αττικής, ενώ το υπόλοιπο 25% στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδος (Διάγραμμα 3.26).

Κλάδος «Λοιπές δραστηριότητες»

Στις λοιπές δραστηριότητες συγκαταλέγονται φορείς Κ.Α.Ο. που δραστηριοποιούνται σε διάφορους τομείς οικονομικής δραστηριότητας, στους οποίους είτε τα οικονομικά μεγέθη των ενεργών φορέων Κ.Α.Ο είναι ιδιαίτερα μικρά είτε δραστηριοποιείται περιορισμένος αριθμός ενεργών φορέων (ίσως ή μικρότερος του 3). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι πολλοί τομείς οικονομικής δραστηριότητας, οι οποίοι το 2017 συγκαταλέγονταν στις «Λοιπές Δραστηριότητες» βάσει της έκθεσης της Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, λόγω πολύ μικρού μεγέθους ή περιορισμένου αριθμού φορέων, το 2019 εμφανίζουν αύξηση τόσο στα οικονομικά τους μεγέθη, όσο και στον αριθμό των φορέων που δραστηριοποιούνται σε αυτούς. Ενδεικτικά

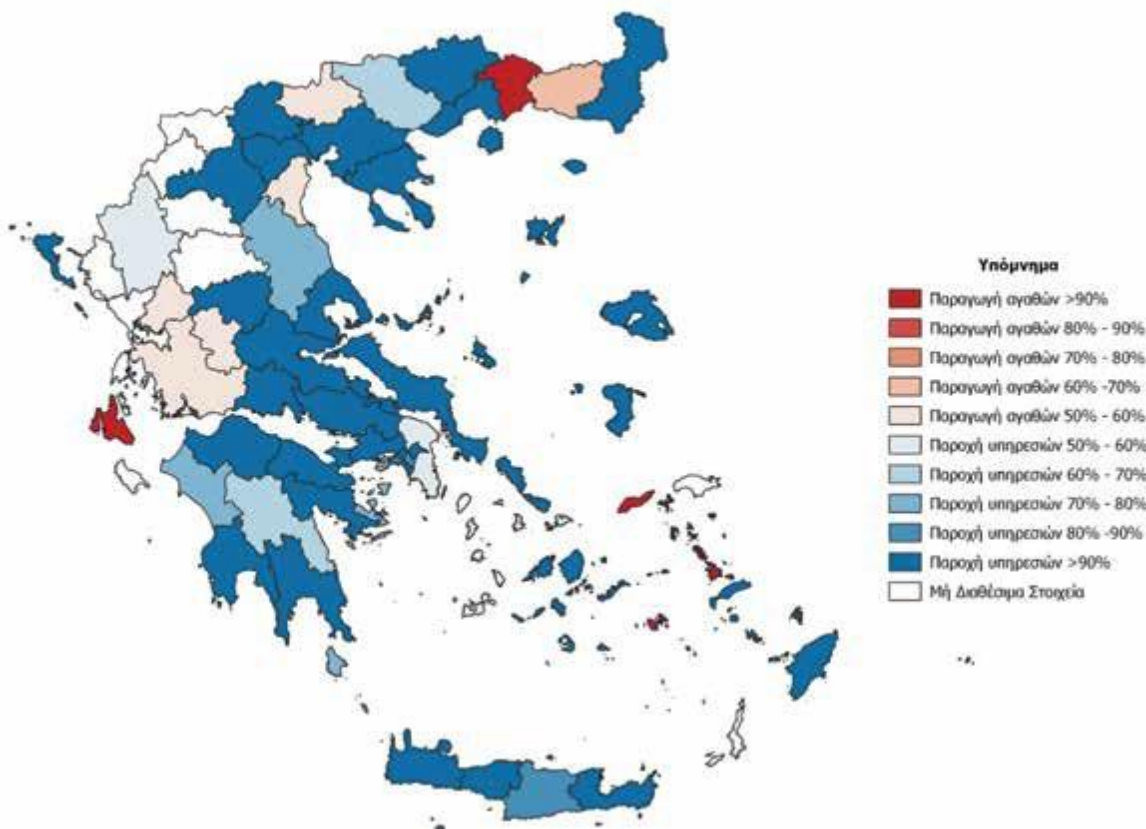
αναφέρονται ο τομέας της επιστημονικής έρευνας και ανάπτυξης, της διαφήμισης και έρευνας αγοράς, της φυτικής και ζωικής παραγωγής, των αθλητικών δραστηριοτήτων και δραστηριοτήτων διασκέδασης και ψυχαγωγίας, των χειρσαίων μεταφορών και μεταφορών μέσω αγωγών, κ.λπ. Το συγκεκριμένο γεγονός θα μπορούσε να θεωρηθεί ενδεικτικό της **διαρκούς ανάπτυξης που εμφανίζει το πεδίο της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.**

Ανάμεσα σε άλλους κλάδους που ταξινομούνται ως λοιπές δραστηριότητες είναι η παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, η παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών, η κατασκευή επίπλων, η χαρτοποιία και κατασκευή χάρτινων προϊόντων, οι κτηνιατρικές δραστηριότητες, η αλιεία και η υδατοκαλλιέργεια, η βιομηχανία ξύλου, κ.ά.

Στο Διάγραμμα 3.27 παρουσιάζεται η κατανομή των ενεργών φορέων Κ.ΑΛ.Ο. που παράγουν αγαθά ή παρέχουν υπηρεσίες, σε επίπεδο περιφερειακής ενότητας. Παρατηρώντας την πληροφορία που παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 3.27, εξάγεται το συμπέρασμα ότι στην πλειοψηφία τους οι ενεργοί φορείς Κ.ΑΛ.Ο. δραστηριοποιούνται στην **παροχή υπηρεσιών.**

Στις **αστικές περιοχές**, αυτό το χαρακτηριστικό φαίνεται να εμφανίζεται πιο έντονα. Ακόμη παρατηρείται ότι σε **περιφερειακές περιοχές** με παραδοσιακή ενασχόληση στον αγροτικό τομέα, όπως επίσης και σε κάποιες νησιωτικές περιοχές, π.χ. Ικαρία, Κάλυμνος και Κεφαλονιά, κυριαρχεί η παραγωγή αγαθών, με έμφαση στην παραγωγή προϊόντων τροφίμων, ποτών και αντικειμένων τουριστικού ή λειτουργικού χαρακτήρα. Η παραγωγή αγαθών εμφανίζεται να επικρατεί, επίσης, στις Περιφερειακές Ενότητες της Ξάνθης και της Ροδόπης, ενώ υπάρχει ισορροπία μεταξύ της παραγωγής αγαθών και της παροχής υπηρεσιών στις Περιφερειακές Ενότητες Αιτωλοακαρνανίας, Άρτας, Ευρυτανίας, Κιλκίς, Πιερίας και Σύρου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η Περιφερειακή Ενότητα Ανατολικής Αττικής, όπου υπάρχει ελαφρά υπεροχή της παροχής υπηρεσιών έναντι της παραγωγής αγαθών, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες Περιφερειακές Ενότητες της Περιφέρειας Αττικής.

Ποσοστό Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. που παράγουν αγαθά / παρέχουν υπηρεσίες ανά Περιφερειακή Ενότητα (στοιχεία 2016)

Διάγραμμα 3.27: Ποσοστό ενεργών φορέων Κ.ΑΛ.Ο. που παράγουν αγαθά ή παρέχουν υπηρεσίες σε επίπεδο Περιφερειακής Ενότητας

Πηγή:Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας 2018, «Ετήσια Έκθεση 2018», Στοιχεία έτους 2016

3.1.3 Οικονομικά στοιχεία

Στα αμιγώς οικονομικά μεγέθη του τομέα Κ.ΑΛ.Ο. σε επίπεδο Περιφερειακής Ενότητας, διαπιστώνεται ότι **το 1/5 του συνολικού κύκλου εργασιών της επικράτειας παράγεται στον Κεντρικό Τομέα Αθηνών** και ακολουθούν ο Νότιος Τομέας Αθηνών, η Κέρκυρα, ο Δυτικός Τομέας Αθηνών, η Θεσσαλονίκη και η Λάρισα.

Όσον αφορά την παραγωγή εισοδήματος, στην πλειοψηφία τους οι ενεργοί φορείς Κ.ΑΛ.Ο. δεν εμφανίζουν σημαντικά κέρδη ή σημαντικές ζημιές έτσι ώστε να συνάγεται ότι τα έσοδα, είτε υπερκαλύπτουν ελαφρά τα έξοδα, είτε υπάρχουν μικρές ζημιές. Η παραπάνω τάση φανερώνει ότι το οικοσύστημα της Κ.ΑΛ.Ο. συνεχίζει να βρίσκεται σε **πρώιμο στάδιο ανάπτυξης** και αναδεικνύει την επιτακτική ανάγκη για **βελτίωση της οικονομικής βιωσιμότητας** των φορέων της.

Τα συνολικά δανειακά κεφάλαια που αντλήθηκαν από τους ενεργούς φορείς Κ.ΑΛ.Ο είναι χαρακτηριστικά μικρά, κάτι που αναδεικνύει την αδυναμία των παραπάνω ιδρυμάτων να

παράσχουν τα αναγκαία κεφάλαια στους φορείς, έτσι ώστε να προχωρήσουν σε παραγωγικές επενδύσεις. Από τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα ότι υπάρχει σημαντική ανάγκη για **πρόσβαση** στους εν λόγω φορείς **σε κεφαλαιακές ευκαιρίες** και χρηματοδοτικά εργαλεία προκειμένου να καλυφθεί το κενό της αγοράς.

Από τις **επιχορηγήσεις** στους ενεργούς φορείς Κ.ΑΛ.Ο., φαίνεται να έχουν χορηγηθεί στους ενεργούς φορείς Κ.ΑΛ.Ο. στην Περιφέρεια Αττικής επιχορηγήσεις ύψους 975 χιλ. € το έτος 2014, 755 χιλ. € το έτος 2015 και 533 χιλ. € το έτος 2016.

Μικρότερα ποσά φαίνεται να έχουν χορηγηθεί στους φορείς στις Περιφέρειες Βορείου Αιγαίου το έτος 2014, Ηπείρου το έτος 2016, Θεσσαλίας τα έτη 2015 και 2016, Κεντρικής Μακεδονίας τα έτη 2014, 2015 και 2016, Πελοποννήσου τα έτη 2014 και 2015 και τέλος Στερεάς Ελλάδας το έτος 2015.

Σημαντική πρόσβαση σε λοιπές πηγές χρηματοδότησης (179,1 χιλ. €) είχαν το 2014 οι ενεργοί φορείς Κ.ΑΛ.Ο. της Περιφέρειας Αττικής, η οποία όμως σταδιακά μειώθηκε τα έτη 2015 και 2016 (91 χιλ. € και 35,6 χιλ. € αντίστοιχα). Επίσης, λοιπές πηγές χρηματοδότησης το 2015 είχαν οι ενεργοί φορείς της Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (33,8 χιλ. €), Κεντρικής Μακεδονίας (25,9 χιλ. €) και Δυτικής Ελλάδας (16,6 χιλ. €), οι οποίες όμως μειώθηκαν σημαντικά το επόμενο έτος. Αυξανόμενη πρόσβαση σε λοιπές πηγές χρηματοδότησης εμφάνισε η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου από το 2014 και έπειτα (16,3 χιλ. € το 2014, 20,9 χιλ. € το 2015 και 34,2 χιλ. € το 2016).

3.1.4 Νομική μορφή φορέων Κ.ΑΛ.Ο.

Από το σύνολο των 1.464 φορέων του Γενικού Μητρώου Φορέων Κ.ΑΛ.Ο (ν. 4430/2016), οι 1.393 (95,2%) εντάσσονται στο Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, ενώ οι 71 (4,8%) στο Ειδικό Μητρώο Άλλων Φορέων Κ.ΑΛ.Ο.

Στο Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας κυριαρχούν οι φορείς με τη νομική μορφή της Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας (93,8%), ενώ σχετικά περιορισμένος είναι ο αριθμός των λοιπών νομικών μορφών (Κοι.Σ.Π.Ε., Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων, Συνεταιρισμοί Εργαζομένων και Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων).

Σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση που προέβλεπε ο ν. 4019/2016, η οποία ίσχυε τυπικά μέχρι 31 Οκτωβρίου 2016, οπότε τέθηκε σε ισχύ ο ν. 4430/2016, και πρακτικά μέχρι 18 Ιανουαρίου 2017, οπότε τέθηκε σε ισχύ η 61621/Δ5. 2643/2017 Υπουργική Απόφαση, η οποία μεταξύ άλλων όριζε τις διαδικασίες για τη μετάπτωση των υφιστάμενων φορέων Κ.ΑΛ.Ο. στο νέο Γενικό Μητρώο Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, οι φορείς διακρίνονταν σε:

- A. Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας
- B. Κοι.Σ.Π.Ε.
- Γ. Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων
- Δ. Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων

Ε. Συνεταιρισμοί Εργαζομένων

Κατανομή ανά νομική μορφή των φορέων του Μητρώου Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (Στοιχεία 31/5/2019)

Νομική μορφή	Αριθμός	Ποσοστό (%)
Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας	1.307	93,8
Κοι.Σ.Π.Ε.	28	2,0
Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων	28	2,0
Συνεταιρισμοί Εργαζομένων	25	1,8
Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων	5	0,4
Σύνολο	1.393	100

Πίνακας 3.2: Κατανομή ανά νομική μορφή των φορέων του Μητρώου Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (Στοιχεία 31/5/2019).

Κατανομή ανά νομική μορφή των φορέων του Ειδικού Μητρώου Άλλων Φορέων Κ.Α.Α.Ο. (Στοιχεία 31/5/2019)

Νομική μορφή	Αριθμός	Ποσοστό (%)
Αστικές εταιρίες των αρ. 741 επ. Α.Κ.	48	67,6
Σωματεία (αρ.78 επ. Α.Κ.)	11	15,5
Αστικοί Συνεταιρισμοί του ν.1667/1986	8	11,3
Λοιπές νομικές μορφές	3	4,2
Αγροτικοί Συνεταιρισμοί του ν.4384/2016	1	1,4
Σύνολο	71	100

Πίνακας 3.3: Κατανομή ανά νομική μορφή των φορέων του Ειδικού Μητρώου Άλλων Φορέων Κ.Α.Α.Ο. (Στοιχεία 31/5/2019).

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.Α.Α.Ο. - Εικόνα Πεδίου Ειδικής Γραμματείας Κ.Α.Α.Ο (Μάιος 2019)

Παρατηρείται ότι, όπως το 2015 έτσι και το 2016, η μεγαλύτερη συγκέντρωση των ενεργών φορέων είναι στην κατηγορία Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού, ενώ στις κατηγορίες Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης και Κοιν.Σ.Επ. Κοινωνικής Φροντίδας σημαντικός αριθμός φορέων εμφανίζεται μόνο στην Περιφέρεια Αττικής.

3.1.5 Ανθρώπινο δυναμικό

Ο αριθμός των μελών στους 1.247 εγγεγραμμένους φορείς (Κοιν.Σ.Επ. και Συνεταιρισμούς Εργαζομένων) ανέρχεται σε 8.145, συνεπώς ο μέσος όρος των μελών ανά φορέα διαμορφώνεται σε 6,5. Η πλειονότητα των φορέων (61%) έχει 3-5 μέλη, ενώ επίσης

σημαντικό τμήμα των φορέων (32%) διαθέτει 6-10 μέλη. Περισσότερα από 10 μέλη έχει πολύ μικρός αριθμός φορέων.

Ο μέσος αριθμός των εργαζομένων με εξαρτημένη εργασία ανά φορέα ποικίλει σημαντικά ανάλογα με τη νομική μορφή του φορέα. Διακρίνονται δύο κατηγορίες φορέων, που περιγράφονται στη συνέχεια:

α. Η κατηγορία με περιορισμένο μέσο όρο εργαζομένων - Κοιν.Σ.Επ. και Συνεταιρισμοί Εργαζομένων

Ο αριθμός των εργαζομένων στους 1.247 Φορείς (Κοιν.Σ.Επ. και Συνεταιρισμούς Εργαζομένων) (Πίνακας 3.4) ανέρχεται σε 1.332 (μέσος όρος 1,1 εργαζόμενοι/Φορέα). Ο χαμηλός μέσος όρος εργαζομένων ανά φορέα προκύπτει από το γεγονός ότι, σύμφωνα με στοιχεία του Π/Σ Εργάνη, οι 890 φορείς δεν δηλώνουν εργαζόμενους και συνεπώς το σύνολο των εργαζομένων προέρχεται από τους λοιπούς 347 φορείς, εκ των οποίων οι 233 φορείς απασχολούν 1-3 εργαζόμενους, οι 104 απασχολούν 4-10 και μόνο 20 φορείς απασχολούν περισσότερους εργαζόμενους.

Αριθμός εργαζομένων	Φορείς	
	Αριθμός	Ποσοστό, (%)
0	890	71,4
1 έως 3	233	18,7
4 έως 10	104	8,3
11 έως 20	18	1,4
21 και άνω	2	0,2
Σύνολο	1.247	100

Πίνακας 3.4: Κατανομή Κοιν.Σ.Επ. και Συνεταιρισμών Εργαζομένων κατά τάξη μεγέθους του αριθμού των απασχολούμενων (Στοιχεία 31/5/2019).

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.Α.Λ.Ο. - Εικόνα Πεδίου Ειδικής Γραμματείας Κ.Α.Λ.Ο (Μάιος 2019), Πληροφοριακό Σύστημα ΕΡΓΑΝΗ

β. Η κατηγορία με σημαντικά υψηλό μέσο όρο εργαζομένων - Κοι.Σ.Π.Ε, Αστικοί Συνεταιρισμοί, Αστικές Μη Κερδοσκοπικές Εταιρίες, Σωματεία.

Ο αριθμός των εργαζομένων στους 98 Φορείς (Κοι.Σ.Π.Ε, Αστικοί Συνεταιρισμοί, Αστικές Μη Κερδοσκοπικές Εταιρίες, Σωματεία) (Πίνακας 3.5) που ανήκουν στις ανωτέρω νομικές μορφές ανέρχεται σε 1.734 εργαζόμενους, συνεπώς ο μέσος όρος εργαζομένων ανά φορέα ανέρχεται σε 17,7.

Αριθμός εργαζομένων	Φορείς	
	Αριθμός	Ποσοστό (%)
0	38	38,0
1 έως 3	9	9,0
4 έως 10	15	15,0
11 έως 20	16	16,0
21 και άνω	21	22,0
Σύνολο	98	100

Πίνακας 3.5: Κατανομή Άλλων Φορέων Κ.Α.Λ.Ο. κατά τάξη μεγέθους του αριθμού των απασχολουμένων

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.Α.Λ.Ο.- Εικόνα Πεδίου Ειδικής Γραμματείας Κ.Α.Λ.Ο (Μάιος 2019), Πληροφοριακό Σύστημα ΕΡΓΑΝΗ

Κλάδοι με την υψηλότερη απασχόληση

Η απασχόληση στους φορείς συγκεντρώνεται σε περιορισμένο αριθμό κλάδων, καθώς μόλις πέντε κλάδοι εμφανίζουν το 70,4% των ΕΜΕ (Ετήσιες Μονάδες Εργασίας). Οι εν λόγω κλάδοι και η συμμετοχή τους στον συνολικό αριθμό των ΕΜΕ είναι:

- Δραστηριότητες βοήθειας με παροχή καταλύματος με συμμετοχή 24,1%
- Δραστηριότητες υπηρεσιών εστίασης με συμμετοχή 17,8%
- Δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους με συμμετοχή 14,9%
- Επιστημονική έρευνα και ανάπτυξη με συμμετοχή 7,6%
- Εκπαίδευση με συμμετοχή 6,0%

Διαπιστώνεται επίσης ότι **στην κατανομή των θέσεων εργασίας υπερισχύουν οι αστικές περιοχές**. Ειδικότερα όμως, εκτός από την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, διαπιστώνεται ότι και η Περιφερειακή Ενότητα Κέρκυρας παρουσιάζει αυξημένο αριθμό ΕΜΕ (Ετήσιων Μονάδων Εργασίας), ενώ ακολουθούν οι Περιφερειακές Ενότητες Πειραιά, Μαγνησίας και Λάρισας. Θα πρέπει να σημειωθεί, επίσης, ότι σημαντική δημιουργία θέσεων εργασίας παρουσιάζουν και οι Περιφερειακές Ενότητες Ρόδου, Δράμας, Μεσσηνίας, Ημαθίας και Καλύμνου, όπωε φαίνεται από το Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.Α.Λ.Ο. (Εικόνα Πεδίου Ειδικής Γραμματείας Κ.Α.Λ.Ο - Μάιος 2019 -Στοιχεία 2016).

Αντίστοιχα, οι Ετήσιες Μονάδες Εργασίας των ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού είναι ιδιαίτερα αυξημένες στις Περιφερειακές Ενότητες του Κεντρικού και Δυτικού Τομέα Αθηνών και ακολουθούν ο Βόρειος και ο Νότιος Τομέας Αθηνών, η Κέρκυρα και οι Περιφερειακές Ενότητες Καλύμνου, Ημαθίας, Μαγνησίας και Θεσσαλονίκης.

3.2 Άλλες Δομές Συγκέντρωσης ΚΟΙΝΣΕΠ

Εκτός από τα παραπάνω στοιχεία, προσπάθειες έχουν γίνει και για τη **χωρική συγκέντρωση των κοινωνικών επιχειρήσεων**, σε δομές που θα προάγουν αποτελεσματικότερα τον στόχο τους και την κοινωνική ευημερία. Τα **Clusters ή Hubs** είναι δομές, η έννοια των οποίων αφορά έναν νέο τρόπο διάρθρωσης και σύνδεσης επιχειρήσεων μεταξύ τους, με στόχο την κοινωνική πρόοδο, παράλληλα με τους επιμέρους στόχους κερδοφορίας της εκάστοτε επιχείρησης.

3.2.1 Clusters/Hubs

Με τον όρο **‘hubs’** εννοείται μία πολύ συγκεκριμένη τοποθεσία, συνήθως ένα κτήριο ή συγκρότημα κτηρίων, το οποίο παρέχει έναν χώρο εργασίας που είναι εύκολο να συντηρηθεί οικονομικά, ενώ παρέχει υποστήριξη και χώρο για έκθεση και πώληση σε δημιουργικές επιχειρήσεις και δράσεις, ως το **κέντρο ενός ευρύτερου δικτύου**. Τα hubs μπορεί να είναι τόσο κέντρα για κοινωνική αλληλεπίδραση και δικτύωση, όσο και μέρη όπου πραγματοποιείται η εργασία ανθρώπων, ιδιαίτερα αυτών που έχουν δημιουργικές/καινοτόμες μικροεπιχειρήσεις, το εύρος επαφών των οποίων μπορεί να είναι μειωμένο. Η μορφή των hubs επίσης, πέραν της φυσικής έκφρασής της, μπορεί να πάρει και **εικονική μορφή**.

Το Wired Sussex είναι ένα δίκτυο περίπου 2000 μικρών καινοτόμων ψηφιακών επιχειρήσεων με βάση το Brighton στο Sussex της Αγγλίας. Ενώ ξεκίνησε σαν όχι κάτι παραπάνω από έναν διαδικτυακό πίνακα ανακοινώσεων σχετικά με αγγελίες για εργασία, μεγάλωσε και πλέον αποτελεί έναν φορέα με μεγάλη επιρροή, που εγκολπώνει δύο φυσικούς χώρους και παρέχει υπηρεσίες για τα συμφέροντα και τις ανησυχίες επιχειρήσεων, που είναι διάσπαρτες σε διάφορα χωριά ή μικρές πόλεις στα περίχωρά του (Πηγή: Brighton Fusebox , JOHN NEWBIGIN, 2014)

Ο όρος **‘Clusters’** περιγράφει ένα σύνολο από συσχετιζόμενες ή αλληλεξαρτώμενες επιχειρήσεις, οι οποίες βρίσκονται σε στενή εγγύτητα σε μία γειτονιά ή σε ένα μέρος μίας πόλης, έχοντας επίσης τη δυνατότητα να είναι ψηφιακές. Συνεπώς συχνά είναι σημαντικότερη η πρόσβαση σε υπηρεσίες γρήγορου διαδικτύου και όχι αυτή της φυσικής εγγύτητας.

Συχνά συναντάται ο όρος **‘Regions’**, που περιγράφει μία ομάδα από ‘clusters’, τα οποία είναι διάσπαρτα σε μία περιοχή, πόλη ή γειτονιά. Αφορούν clusters που απολαμβάνουν οφέλη λόγω τοπικής εγγύτητας με κάποιο κοντινό πανεπιστήμιο ή σύνολο πανεπιστημίων ή ιδρυμάτων έρευνας, τα οποία τους παρέχουν τη γνώση που απαιτείται για να αναπτύξουν τις ικανότητές που χρειάζονται. Επιπρόσθετα, οι τοπικές αυτοδιοικήσεις έχουν αποφασίσει να φιλοξενούν και να προωθούν καινοτόμες επιχειρήσεις, βοηθώντας με επιδοτούμενους χώρους εργασίας και επενδύοντας στο μάρκετινγκ και την προβολή τους για λογαριασμό τους. Η ύπαρξη και μόνο, βέβαια μίας καινοτόμας συσσώρευσης δεν είναι αρκετή ώστε τα οφέλη της επιχειρησιακής συσσωμάτωσης να δώσουν καρπούς. Το άλλο κρίσιμο συστατικό είναι η **συνδεσιμότητα** μεταξύ των εταιρειών στα clusters, με άλλους συνεργάτες και με εξωτερικές επιχειρήσεις και πελάτες που μπορούν να λειτουργήσουν

σαν επιπρόσθετες πηγές καινοτομίας και γνώσης για την επιχείρηση. Η επιτυχία των clusters έγκειται σε κριτήρια βαθύτερα της σύναψης ενός συμβολαίου με κάποιον εμπορικό συνεργάτη. Τα clusters δημιουργούν ένα μεγάλο **απόθεμα ικανοτήτων**, που αυτόματα μεταφράζεται σε ένα μεγάλο σύνολο ανθρώπων που ανταλλάσσουν ιδέες και τεχνικές, συναντώντας ο ένας τον άλλον αυτοπροσώπως, μετακινούμενοι από τη μία δουλειά στην άλλη ή ιδρύοντας τις δικές τους επιχειρήσεις. Το πιο γνωστό παράδειγμα στη συγκεκριμένη κατηγορία είναι το Silicon Valley στις ΗΠΑ, όπου ένα μικρό γκρουπ από επιχειρήσεις ψηφιακής τεχνολογίας, συχνά απαρτιζόμενες από εργαζομένους που ήταν απόφοιτοι του κοντινού πανεπιστημίου του Στάνφορντ, προσέλκυσαν ταλαντούχα άτομα και άλλες σχετικές εταιρείες, μέχρι που αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί ένα cluster πραγματικά παγκόσμιας επιχειρηματικής και κοινωνικής σημασίας.

Αυτό που χρειάζεται να τονιστεί είναι ότι ο ρόλος των πανεπιστημίων και άλλων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων είναι μεγάλης σημασίας στη δημιουργία βιώσιμων και καινοτόμων οικονομιών και συχνά απαντάται να συνοδεύουν τη δημιουργία των clusters είτε σε επίπεδο σχεδιασμού είτε σε αυτό της φυσικής εγγύτητας σε τέτοιες δομές. Εισέρχονται δηλαδή σε αυτές τις δομές αφενός παρέχοντας το εκπαιδευμένο προσωπικό που θα τις καταρτίσει, αφετέρου δε παρέχοντας και τις εγκαταστάσεις και την υποστήριξη που χρειάζεται ο νέος απόφοιτος επιχειρηματίας στα αρχικά στάδια της επιχείρησης. Τέλος, είναι σημαντικό να αναγνωρίζεται ο ρόλος της εκπαίδευσης ως όχι μόνον του παρόχου ικανών επαγγελματιών για την αγορά, αλλά και ενός κρίσιμου παράγοντα διεύρυνσης και επικαιροποίησης/ανανέωσης της γνώσης και παροχής πληροφοριών που οδηγούν στην καινοτομία, σφαιροποιώντας τη δράση της και καθιστώντας την κοινωνική με σύγχρονους όρους αγοράς, εξυπηρετώντας τις απαιτητικές ανάγκες των σύγχρονων ανθρώπων.

Αξίζει να αναφερθούν μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα των παραπάνω κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών. Οι δομές, για τις οποίες θα γίνει λόγος στη συνέχεια, αποτελούν παραδείγματα από την ελληνική πραγματικότητα και είναι:

- Το Σεράφειο
- Η Στοά των Εμπόρων
- Η Δημοτική αγορά Κυψέλης

3.2.2 Το Σεράφειο

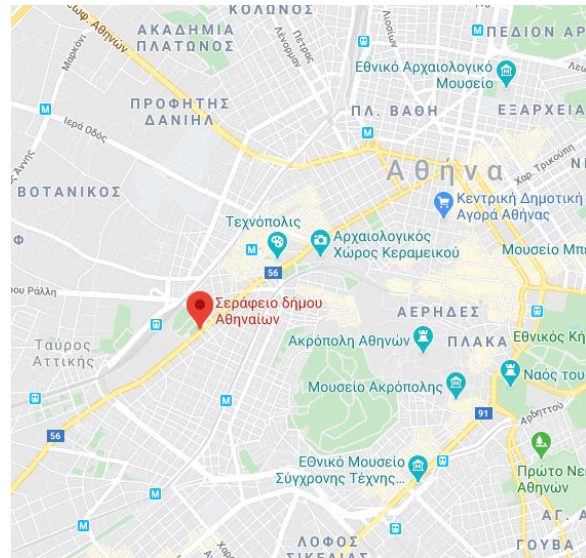
Το Σεράφειο είναι ένα Συγκρότημα Πολιτισμού, Αθλητισμού και Καινοτομίας του Δήμου Αθηναίων. Αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα έργα που έγιναν τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα με την αξιοποίηση ευρωπαϊκών πόρων ύψους 18 εκατ. ευρώ από ΕΣΠΑ, σημείο αναφοράς πλέον για τους κατοίκους του Ρουφ, των Πετραλώνων, του Βοτανικού αλλά και όλης της Αθήνας. Βρίσκεται στη συμβολή των οδών Πειραιώς & Πέτρου Ράλλη (Εικόνα 3.1). Παρέχει στους επισκέπτες του δυνατότητες άθλησης, εκπαίδευσης, ψυχαγωγίας, καθώς επίσης και επιχειρηματικής συνεργασίας, υποστήριξης και βοήθειας.

Εικόνα 3.3: Άποψη και θέση Σεράφειου

Άποψη Σεράφειου

Θέση Σεράφειο στο Ιστορικό Τρίγωνο της Αθήνας

Το Σεράφειο του Δήμου Αθηναίων, πέραν των αθλητικών του εγκαταστάσεων, καθίσταται και ένα σύγχρονο **συγκρότημα πολιτισμού και καινοτομίας**, με παραπάνω από 10.000 συμμετοχές στις 120 δράσεις που έχουν πραγματοποιηθεί ως σήμερα στις εγκαταστάσεις του.

Ακόμη, στο Σεράφειο φιλοξενήθηκαν και φιλοξενούνται αρκετά από τα πλέον καινοτόμα προγράμματα του Δήμου Αθηναίων, όπως το Athens Digital Lab, το Maker Space του προγράμματος «Έτσι Μαθαίνω Καλύτερα», τα Ανοιχτά Σχολεία, το ΣυνΑθηνά, το Δίκτυο Πολιτισμού της Αθήνας, το Europe Direct του Δήμου Αθηναίων, καθώς και το Σημείο Υποδοχής Κοινού για την Επιχειρηματικότητα, Επαγγελματική Ανάπτυξη και Κοινωνική Οικονομία. Αποδεικνύεται ένα σημαντικό και σύγχρονο «εργαλείο» της πρωτεύουσας της χώρας για ανάδειξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, καθώς σε αυτό υλοποιούνται **δράσεις δικτύωσης και ανάπτυξης δεξιοτήτων** για εν δυνάμει επιχειρηματίες στο Κέντρο Στήριξης Επιχειρηματικότητας. Παράλληλα έχουν πραγματοποιηθεί 20 εκδηλώσεις, οι οποίες αφορούσαν στην ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών και την επανένταξη ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων και ανέργων στο επαγγελματικό αλλά και κοινωνικό περιβάλλον, βασικών πυλώνων δράσης της ίδιας της Κοινωνικής Οικονομίας. Επίσης, το Σεράφειο αποτέλεσε στέγη για τη λειτουργία του προγράμματος «Curing the Limbo», με στόχο την εξεύρεση καινοτόμων πολιτικών για την **ενεργοποίηση και ομαλή ένταξη των προσφύγων** στην καθημερινότητα της πόλης.

Το Σεράφειο, εκτός από τα προγράμματα του Δήμου Αθηναίων, έχει ήδη φιλοξενήσει και ποικίλες εκδηλώσεις άλλων φορέων, όπως του Goethe Institut Αθήνας, του Ιδρύματος Μποδοσάκη, της Βουλής των Ελλήνων, της ethelon, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, και

πολλών άλλων, καθώς αποτελεί έναν ανοιχτό χώρο συνύπαρξης και εξωστρέφειας, με τελικό ωφελούμενο τον Αθηναίο πολίτη.

Το πρόγραμμα «ΣυνΑθηνά» είναι μια πρωτοβουλία του Δήμου Αθηναίων. Δημιουργήθηκε τον Ιούλιο του 2013 και υπάγεται σήμερα στην Αντιδημαρχία Κοινωνίας των Πολιτών και Καινοτομίας. Δίνεται έμφαση στην ενδυνάμωση της κοινωνίας πολιτών, με άξονες τη μάθηση, την επαγγελματική υποστήριξη και τη δικτύωση. Το «ΣυνΑθηνά» του Δήμου Αθηναίων συλλέγει τις δράσεις που πραγματοποιούν οι πολίτες για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στη γειτονιά και στην πόλη· και προωθεί τις συνεργασίες με υποστηρικτές και υπηρεσίες που μπορούν να ενισχύσουν τον θετικό τους αντίκτυπο. Μέσα από τον συντονισμό του ανθρωπίνου κεφαλαίου των ομάδων πολιτών, ο Δήμος Αθηναίων αφουγκράζεται τις ανάγκες της κοινωνίας και εκσυγχρονίζεται. Ενδυναμώνοντας τις δράσεις των πολιτών, ο Δήμος διαμορφώνει μία νέα αντίληψη για τη σχέση της κοινωνίας των πολιτών με την τοπική αυτοδιοίκηση και καλλιεργεί μια αμφίδρομη και δυναμική μεταξύ τους σχέση.

Με το πρόγραμμα «ATHsENSE Urban Data Lab» στο Σεράφειο, διερευνάται μία εναλλακτική σχέση που μπορεί να έχει ο πολίτης της Αθήνας με το αστικό περιβάλλον, αξιοποιώντας δεδομένα που παράγονται με αντισυμβατικές μεθόδους. Στην προκειμένη περίπτωση, το κάλεσμα αφορούσε τη δημιουργία ενός σύγχρονου καλλιτεχνικού έργου, το οποίο, μέσω τεχνολογικών εφαρμογών και δεδομένων της πόλης, θα αναπτύσσει μία βιωματική εμπειρία με τον κόσμο που το επισκέπτεται. Ο θεματικός αυτός άξονας προβλέπει την προώθηση και ανάπτυξη παρεμβάσεων που αφορούν την τέχνη και την τεχνολογία ως ουσιαστικό μέρος της αστικής ανάπτυξης, προβάλλοντας την καινοτομία στην ταυτότητα της Αθήνας. Με τη συγκεκριμένη δράση αναζητάται η μορφή που μπορούν να πάρουν τα δεδομένα της πόλης, πέραν από την ψηφιακή τους διάσταση και ποια μπορεί να είναι η εναλλακτική τους, εστιάζοντας στα σημεία της, στους κατοίκους της, στις αξίες και τον πολιτισμό της ως τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν την ταυτότητά της.

Το Σεράφειο αποτελεί πλέον έναν χώρο με μεγάλη σημασία, δημιουργώντας σχέσεις διάδρασης του ατόμου με τον χώρο, του κατοίκου με την πόλη. Προάγεται η συνδυαστικότητα δράσεων και παρεμβάσεων και επιβεβαιώνεται ότι η παρέμβαση στο αστικό τοπίο γίνεται πολυεπίπεδα, ελευθερώνοντας την κίνηση και ενθαρρύνοντας τη συμμετοχή. Ο κάτοικος παύει να είναι «ένοικος», αποκτά παρουσία με βαρύτητα, καταλαμβάνει και αναδιαμορφώνει δυναμικά τον χώρο, με όρους προόδου και ανάπτυξης του αστικού τοπίου, ενδυνάμωσης του κοινωνικού του περίγυρου, προστατεύοντας συνάμα το περιβάλλον. Ενισχύει την κοινωνική επιχειρηματικότητα με ηθικά μέσα, περιφρουρώντας τον πολιτισμό και τις αξίες, σεβόμενος τη διαφορετικότητα και τις ανάγκες των συνανθρώπων.

3.2.3 Στοά εμπόρων

Μία από τις δεκάδες εμπορικές στοές της Αθήνας είναι αυτή στη συμβολή των οδών Λέκκα και Βουλής, η επονομαζόμενη «Στοά των Εμπόρων». Σε ένα εγχείρημα του Δήμου Αθηναίων να αναβιώσει σημεία της πόλης που πλέον δεν έχουν ζωή, επιχειρήθηκε η **δημιουργία εστιών κοινωνικής επιχειρηματικότητας**, δίνοντας κίνητρα σε νέους ανθρώπους να δοκιμάσουν την τύχη τους σε ένα περιβάλλον πιο ασφαλές για τον κοινωνικό επιχειρηματία. Η Στοά των Εμπόρων, λοιπόν, αποτελεί έναν νέο χώρο, στον οποίο παραχωρούνται για κάποιους μήνες καταστήματα σε νέους δημιουργούς και επαγγελματίες· και εντάσσεται μαζί με άλλους φορείς, όπως το προαναφερθέν Σεράφειο, σε προγράμματα του Δήμου, όπως η δράση «Κατάστημα στο Κέντρο». Τα μέχρι πρότινος κενά καταστήματα της εμβληματικής στοάς αποτελούν ιδιοκτησία του ΕΦΚΑ και παραχωρήθηκαν από το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης στον Δήμο Αθηναίων, στο πλαίσιο του πιλοτικού προγράμματος για την αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας των εποπτευόμενων Φορέων ΦΚΑ/ΟΑΕΔ, με τίτλο: **«Ανάκτηση των Ακινήτων του Ιστορικού Κέντρου της Αθήνας - Αξιοποίηση με Όρους Κοινωνικής Ανταπόδοσης»**.

Η Πρόσκληση Εκδήλωσης Ενδιαφέροντος για τα καταστήματα στη Στοά Εμπόρων ενεργοποίησε τη δυναμική κοινότητα που δραστηριοποιείται με την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, εξασφαλίζοντας σημαντικά κίνητρα στις κοινωνικές επιχειρήσεις που επαναλειτουργούν τα καταστήματα, όπως η κάλυψη του ενοικίου και των λειτουργικών αναγκών για έξι μήνες, από τον Δεκέμβριο του 2018 μέχρι και τον Ιούλιο του 2019. Στόχος της δράσης είναι η έμπρακτη υποστήριξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, αλλά και η δημιουργία ενός **παραγωγικού πυρήνα** εντός της Στοάς, η οποία τα τελευταία χρόνια παρέμενε αδρανής και ερημοποιημένη.

Πιο συγκεκριμένα, το πλαίσιο δράσης όριζε ότι ο Δήμος Αθηναίων θα εξασφαλίζει την επαναλειτουργία 10 κλειστών καταστημάτων που βρίσκονται στην καρδιά του εμπορικού κέντρου της πόλης, με βασικό όρο κάθε κατάσταση να στεγάζει έναν ή/και περισσότερους φορείς της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, σύμφωνα με το ν. 4430/2016· αλλά και φορείς, οι οποίοι έχουν σαφή και δηλωμένο κοινωνικό σκοπό και αντίκτυπο, και ασκούν ή επιθυμούν να ασκήσουν επιχειρηματική δραστηριότητα για να πετύχουν τη βιωσιμότητά τους και την επίτευξη των σκοπών τους. Απαραίτητη προϋπόθεση συμμετοχής είναι η εγχώρια παραγωγή και διάθεση ποιοτικών και καινοτόμων προϊόντων που προάγουν το κοινωνικό και περιβαλλοντικό όφελος και διατίθενται σε καταναλωτές, όπως και σε επιχειρήσεις ή/και φορείς του δημοσίου.

Σε μία από τις σημαντικότερες κινήσεις με οικονομικά παρεμβατικό χαρακτήρα, ο Δήμος Αθηναίων δίνει νέα πνοή και οικονομική ευκαιρία στην εμπορική Αθήνα. Ευκαιρία μέγιστης οικονομικής σημασίας, καθώς όχι μόνο δίνει ζωή και κίνηση σε μία στάσιμη αναπτυξιακά περιοχή, αλλά παράλληλα, δημιουργεί προοπτικές προσωπικής εξέλιξης στους επιχειρούντες κατοίκους, ενώ χτίζει αίσθημα υποχρέωσης και ανταπόδοσης για το σύνολο. Οδηγεί στην κατανόηση των δυνατοτήτων της πολυφωνίας και κάνει παρεμβάσεις

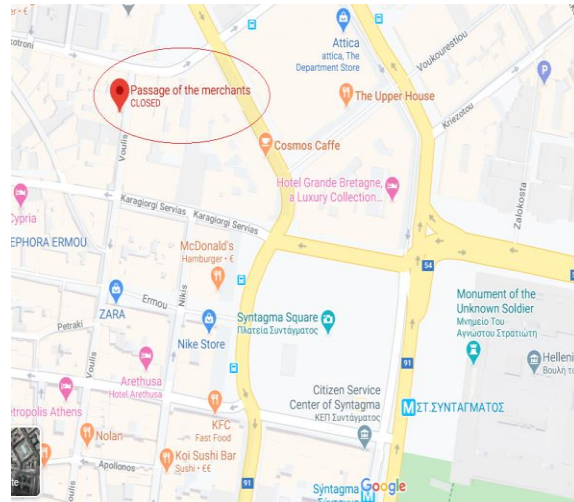
άμεσα ορατές, αντίθετα με παραδοσιακές γραφειοκρατικές διαδικασίες, που συχνά αποθαρρύνουν ή καθυστερούν προσπάθειες για αλλαγή με άλλα μέσα.

Εικόνα 3.4: Άποψη και Θέση της Στοάς Εμπόρων

Άποψη Στοάς των Εμπόρων

Θέση της Στοάς των Εμπόρων στην ευρύτερη περιοχή της πλατείας Συντάγματος

3.2.4 Δημοτική αγορά Κυψέλης

Η Δημοτική Αγορά Κυψέλης ανακαινίστηκε από τον Δήμο Αθηναίων με ευρωπαϊκή χρηματοδότηση. Στη συνέχεια, σχεδιάζοντας μέσω του προγράμματος «ΣυνΑθηνά» μια ανοιχτή διαδικασία για την ενεργό εμπλοκή των πολιτών στη διαχείριση του κτιρίου, ο Δήμος Αθηναίων πραγματοποίησε τον Μάιο του 2015 ανοιχτή διαβούλευση, ώστε να εκφραστεί το «όραμα» για την Αγορά από τους ίδιους τους κατοίκους. Με βάση τα αποτελέσματα, ο Δήμος προσκάλεσε φορείς της κοινωνίας των πολιτών να σχεδιάσουν προτάσεις για τη λειτουργία της Αγοράς – με την προϋπόθεση να είναι οικονομικά βιώσιμες όσο και κοινωνικά επωφελείς.

Το Impact Hub Athens, που τα τελευταία χρόνια έχει αποκτήσει διεθνή εμπειρία στον τομέα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, προκρίθηκε ως ο φορέας που αναλαμβάνει τη διαχείριση της Δημοτικής Αγοράς Κυψέλης. Η νέα μορφή λειτουργίας της Αγοράς αποτελεί ένα καινοτόμο και πρότυπο μοντέλο με βασικούς άξονες **τον πολιτισμό, την εκπαίδευση, την κοινωνική καινοτομία, την επιχειρηματικότητα και την ενίσχυση της τοπικής οικονομίας**. Η λειτουργία της Αγοράς ελέγχεται από άμισθη επιτροπή παρακολούθησης που ορίζει ο Δήμος. Το νέο αυτό μοντέλο εφαρμόζεται για πρώτη φορά σε δημόσιο κτίριο και είναι μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα.

Το πρόγραμμα των εγκαινίων περιλάμβανε δράσεις με κύριους πρωταγωνιστές το κοινό, τα καταστήματα των κοινωνικών επιχειρήσεων, καθώς και τους κοινωνικούς φορείς που δραστηριοποιούνται στην Αγορά.

Με την επαναλειτουργία της, η Αγορά αναδεικνύεται σε σημείο σύνδεσης μεταξύ όλων των κατοίκων της περιοχής, των πολιτών της Αθήνας, φορέων και επιχειρήσεων και σταδιακά δημιουργείται **μία ενεργή κοινότητα που προάγει την κοινωνική συνοχή, την συνεργασία και τη συνδημιουργία.**

Εικόνα 3.5: Άποψη και θέση Δημοτικής Αγοράς Κυψέλης

Για μία πολύ σημαντική, εμπορικά, γειτονιά της Αθήνας, σημείο σύνδεσης πολλών πολιτισμών λόγω του μεταναστευτικού κινήματος, ο Δήμος επαναφέρει τις συναλλαγές στην Κυψέλη, χειραφετώντας την επιχειρηματική τολμηρότητα. Δίνει ευκαιρίες, με όρους ανάκτησης και αναδόμησης, προάγοντας την κοινωνική ευημερία και καταρρίπτοντας κοινωνικά εμπόδια, όπως ο ρατσισμός, ο σεξισμός, η ομοφοβία και γενικότερα ο κοινωνικός αποκλεισμός. Το σημαντικότερο βέβαια, είναι πως τα παραπάνω δε γίνονται σε ένα θεωρητικό επίπεδο ή στα πλαίσια ενός νομοσχεδίου, αλλά απτά στα μάτια των κατοίκων, σε έναν χώρο που μπορούν να προοδεύσουν, να εκφράσουν τους προβληματισμούς τους και να αναζητήσουν λύσεις και ευκαιρίες.

3.3 Συμπεράσματα

Από την παραπάνω έρευνα γίνεται αντιληπτό ότι η Κοινωνική Οικονομία στη χώρα μας βρίσκεται σε ένα σημείο που έχει φανερώσει τις δυνατότητες και τις προοπτικές του αντίκτυπου για την κοινωνία, τον πολιτισμό και το περιβάλλον, χωρίς όμως να είναι σε θέση να κινηθεί ελεύθερα, να μεγαλώσει και να αποτελέσει μια μετρήσιμη και υπολογίσιμη δύναμη στον τομέα της οικονομίας.

Είναι ένα πεδίο που έχει ρίζες τόσο στην ελληνική πραγματικότητα, όσο και στην ιστορία της Ελλάδας. Για να αναδειχθεί και να καθιερωθεί ως ένα **υπολογίσιμο εναλλακτικό οικονομικό μοντέλο**, όμως, πρέπει να συμφωνούν ή έστω να μην αλληλοσυγκρούονται

μεταξύ τους παράγοντες, όπως τα εμπόδια και οι ευκαιρίες που συναντούν οι φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας, καθώς επίσης και οι προτεραιότητες τις οποίες οι ίδιοι θέτουν. Η Κοινωνική Οικονομία και η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και Επιχειρήσεις μπορούν να αποτελέσουν ένα «κοινωνικό εργαλείο», που θα επεξεργαστεί και θα αντιμετωπίσει βασικές προκλήσεις της χώρας, όπως η φτώχεια και η ανεργία· και θα προωθήσει τον σχεδιασμό πολιτικών και πρωτοβουλιών στήριξης του τομέα.

Είναι αναγκαίο να κατανοηθούν σε κρατικό επίπεδο οι ανάγκες και τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών επιχειρήσεων, καθώς παρουσιάζουν ποικιλία όχι μόνο στη μορφή αλλά και στους κοινωνικούς στόχους. Διαφοροποιούνται σε ζητήματα που αφορούν στις προτεραιότητές τους, στους τρόπους με τους οποίους επιθυμούν ή θα ήταν αποτελεσματικότερο να δικτυώνονται, στις ανάγκες και τα εμπόδια που είναι βαρύνουσας σημασίας και στους τρόπους με τους οποίους θα τα ξεπεράσουν.

Οι ανάγκες των Κοινωνικών Επιχειρήσεων, παρότι ενέχουν περιορισμούς λόγω κοινωνικής αναγκαιότητας, συχνά συμπίπτουν με τις ανάγκες μιας κανονικής εμπορικής επιχείρησης. Για παράδειγμα η εύρεση χώρου για τη στέγαση της επιχείρησης διέπεται από προτιμήσεις και παράγοντες που προφανώς άπτονται οικονομικών και γεωγραφικών παραγόντων. Μια κατασκευαστική ΚΟΙΝΣΕΠ για παράδειγμα, εύλογα χρειάζεται μία μεγάλη έκταση για τη στέγασή της λόγω του όγκου των παραγόμενων προϊόντων, παρόμοια με οποιαδήποτε άλλη κατασκευαστική εταιρεία. Η αναζήτηση στέγης δεν διαφοροποιείται σε μία κοινωνική επιχείρηση, που επιθυμεί χαμηλό κόστος ενοικίασης και βάση σε μία προσβάσιμη περιοχή για τους εξυπηρετούμενους από αυτή. Για τις κοινωνικές επιχειρήσεις βέβαια, τίθεται από τον νόμο ο περιορισμός στέγασης σε ισόγειο με ράμπα για πρόσβαση από ΑΜΕΑ και άτομα με κινητικές δυσκολίες. Παρατηρείται λοιπόν μια τάση από τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις για στέγαση σε περιοχές προς την πλατεία Βάθης, περιοχές κοντά στο κέντρο της Αθήνας και συνάμα οικονομικές όσον αφορά το κόστος ενοικίου.

Η ερμηνεία αυτής της τάσης, ωστόσο, παραδίδει δύο **συμπεράσματα**.

Το **πρώτο συμπέρασμα** είναι ότι η Κοινωνική Οικονομία μπορεί να ανοίγεται και να εξελίσσεται και στις υποβαθμισμένες περιοχές της Αθήνας, επαναφέροντας την ανθρώπινη και την εμπορική δραστηριότητα και δίνοντας ευκαιρίες σε μειοψηφίες και μειονεκτούντα άτομα.

Το **δεύτερο συμπέρασμα**, έχοντας μια πιο αρνητική χροιά, υπαγορεύει ότι ο κρατικός σχεδιασμός είναι ανεπαρκής για την Κοινωνική Οικονομία, καθώς οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις απωθούνται από το αμιγές κέντρο, μακριά από δίκτυα δραστηριοτήτων πολιτικών, δικηγορικών, κατασκευαστικών, λογιστικών, τραπεζικών κ.ά. επιχειρηματικών δράσεων. Για το μεγάλο μέρος των πολιτών, για το οποίο πόλος δραστηριότητας είναι το αθηναϊκό κέντρο, μία ΚΟΙΝΣΕΠ δεν είναι συχνή εικόνα, ενώ ο ίδιος ο Κοινωνικός Επιχειρηματίας συχνά αισθάνεται κρατικά παραγκωνισμένος. Υπεισέρχεται λοιπόν σε αυτό το σημείο όχι μόνο η στήριξη του κράτους απευθείας στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις,

αλλά και η ενημέρωση, η εκπαίδευση και η ευαισθητοποίηση του κοινού απέναντι σε αυτές, σχετικά με τον σκοπό τους και τη χρησιμότητα απέναντι στον πολίτη.

Για την κάλυψη τέτοιων αναγκών λοιπόν, τέθηκε θέμα δημιουργίας **Κέντρων Στήριξης της Κοινωνικής Οικονομίας** στην Ελλάδα. Μάλιστα η μέχρι πρότινος κεντρική διοίκηση ήταν έτοιμη να θεσμοθετήσει 90 τέτοια κέντρα σε όλη την Ελλάδα, τα 50 εκ των οποίων θα στεγάζονταν στην Αθήνα. Η πρόβλεψη αφορούσε υποστήριξη της ανάπτυξης του θεσμού της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, με πρώτο βήμα τη σύσταση από φορείς Κοινωνικής Οικονομίας κάποιων Κέντρων Στήριξης που θα λειτουργήσουν ως «σημεία ενημέρωσης» για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία· ως δομές συμβουλευτικής υποστήριξης κοινωνικών επιχειρηματιών και υποψηφίων κοινωνικών επιχειρηματιών· και ως δομές υποστήριξης της δημιουργίας και ανάπτυξης άλλων φορέων Κ.Α.Ο. Στα Κέντρα Στήριξης θα παρέχονται τόσο υπηρεσίες δημοσιότητας, που απευθύνονται στον γενικό πληθυσμό, σε φυσικά πρόσωπα που ενδιαφέρονται να πληροφορηθούν για τα ζητήματα της Κ.Α.Ο. και σε υποψήφιους κοινωνικούς επιχειρηματίες· όσο και υπηρεσίες υποστήριξης και συμβουλευτικής σε υφιστάμενους Φορείς Κ.Α.Ο. ή/και σε φυσικά πρόσωπα που ενδιαφέρονται για την ίδρυση φορέων Κ.Α.Ο. Ωστόσο η εικόνα στο πραγματικό πεδίο δεν ήταν τόσο αισιόδοξη, καθώς ο τομέας δεν ήταν αρκετά ανεπτυγμένος ώστε να υπάρχουν τόσοι πιθανοί δικαιούχοι που να πληρούν τις προϋποθέσεις. Έτσι λοιπόν, το τελικό αποτέλεσμα αυτή της προσπάθειας ήταν η έγκριση 15 φορέων για λειτουργία ως Κέντρων Στήριξης, ένα εκ των οποίων βρίσκεται στην Αθήνα και τα υπόλοιπα βρίσκονται κατανομημένα στην υπόλοιπη Ελλάδα. Λόγω του πρώιμου σταδίου λοιπόν, στο οποίο βρίσκεται αυτή η προσπάθεια, συνέχεια στο εγχείρημα αυτό αποτελεί αφενός μία νέα προκήρυξη της ίδιας δράσης ώστε να καλυφθούν κατά το δυνατόν τα κενά που έχουν δημιουργηθεί· και αφετέρου η κατάρτιση των εγκεκριμένων φορέων Κ.Α.Ο. που θα λειτουργήσουν αυτά τα πρώτα 15 Κέντρα Στήριξης (Ιούνιος 2019).

Ένα ακόμη πρόβλημα που ανακύπτει είναι αυτό των **κεφαλαιακών πόρων των Κοινωνικών Επιχειρήσεων**, κυρίως του αρχικού κεφαλαίου που αποτελεί προϋπόθεση για την έναρξη της επιχείρησης. Οι ρίζες του προβλήματος είναι ποικίλες και συνοψίζονται σε **τέσσερις βασικές κατηγορίες**:

- Μη δυνατότητα πρόσβασης σε χρηματοδοτικές πηγές λόγω γεωγραφικών περιορισμών ή λόγω έλλειψης ενημέρωσης σχετικά με την ύπαρξη και την επαφή με αυτές.
- Μη πλήρωση προϋποθέσεων από τις ίδιες τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις, ώστε να είναι δικαιούχοι κεφαλαιακών λήψεων.
- Έλλειψη ή μη κρατική πρόβλεψη του ίδιου του κεφαλαίου για τον τομέα.
- Γραφειοκρατία και ασάφεια στους νόμους και στις διατάξεις σχετικά με τα κριτήρια που πρέπει να πληροί ο δικαιούχος των προγραμμάτων ή των νομικών ρυθμίσεων που προβλέπουν κεφαλαιακή υποστήριξη.

Συχνά, επειδή ο κοινωνικός χαρακτήρας μιας επιχείρησης έχει υποκειμενική ερμηνεία, παρατηρείται σύγχυση σχετικά με το αν δραστηριότητες μιας επιχείρησης θα έχουν κοινωνικό όφελος παράλληλα με την κερδοφορία. Έτσι συναντούν προβλήματα

κατηγοριοποίησης και γραφειοκρατικά κωλύματα λόγω έλλειψης σαφήνειας στο θεσμικό πλαίσιο.

Τα αποτελέσματα αλλά και οι ανάγκες των Κοινωνικών Επιχειρήσεων αποτυπώνονται ξεκάθαρα. Η κοινωνική οικονομία είναι ένα πεδίο με πολλά υποσχόμενη εξέλιξη στα επόμενα χρόνια και σημαίνουσα **κοινωνική προσφορά**. Για να καταστεί ωστόσο μια τέτοια εξέλιξη δυνατή, απαιτείται η δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για τους εμπλεκόμενους φορείς. Σε αυτό το περιβάλλον, οι φορείς θα υποστηρίζονται και θα διευκολύνονται από το κράτος μέσα από την ανάπτυξη δεξιοτήτων, ενώ θα έχουν πρόσβαση σε εναλλακτικούς τρόπους χρηματοδότησης. Γενικότερα, θα αποτελεί ένα περιβάλλον που θα πλαισιώνεται από μια απλοποιημένη και πιο ευέλικτη νομοθεσία, που θα προασπίζεται την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία απέναντι σε τρίτους.

Εξέχουσα σημασία στην αντιμετώπιση των μοντέρνων προκλήσεων της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας είναι η κατάρτιση, η εκπαίδευση και οι δεξιότητες του Κοινωνικού Επιχειρηματία. Ενθαρρύνεται η συνεργασία με εκπαιδευτικούς φορείς και ιδρύματα στο πλαίσιο κατάρτισης των Κέντρων Στήριξης είτε απευθείας με τους φορείς Κοινωνικής Οικονομίας, ώστε οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις να υιοθετήσουν και να εφαρμόσουν τεχνικές της οικονομικής επιστήμης, αξιοποιώντας το marketing, τη διαφήμιση, κ.λπ. Έτσι θα αναδειχθεί η επιχειρηματική σταδιοδρομία ως εξέχουσα επιλογή για τους νέους λόγω της κοινωνικής προσφοράς και θα τους δοθεί δυνατότητα να καινοτομούν. Η καινοτομία είναι τεράστιας σημασίας για το οικοσύστημα της Κοινωνικής Οικονομίας, καθώς αξιοποιώντας μοντέρνες τεχνολογίες και σύγχρονες επιχειρησιακές μεθοδολογίες, οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις οδηγούνται σε αποτελεσματικότερη διαχείριση του χρόνου και επηρεάζουν την Αγορά. Κατανοούν καλύτερα την αξία της παραγόμενης υπηρεσίας ή αγαθού, αλλά και της προστιθέμενης αξίας αυτού, που μεταφράζεται ως δυναμική και δυνατότητα επηρεασμού. Κατανοούν δηλαδή καλύτερα τα ίδια τους τα χαρακτηριστικά, τη θέση τους στην αγορά, τον ανταγωνισμό, τον τρόπο με τον οποίο απευθύνονται και προσεγγίζουν το κοινό, τις επικρατούσες τάσεις, κ.ά.

Έτσι λοιπόν, ευαισθητοποίηση κοινού και πολιτείας, πρόσβαση τόσο σε χρηματοδοτικά, όσο και σε θεσμικά εργαλεία μέσω ευνοϊκότερων νομοθετικών και κανονιστικών Διατάξεων, αλλά και κατάρτιση και εκπαίδευση των επιχειρήσεων, θα φέρουν την Κοινωνική Οικονομία στο επίκεντρο της ελληνικής πραγματικότητας και των ευρωπαϊκών στρατηγικών, που στόχο έχουν την κοινωνική συνοχή, την κοινωνική ένταξη και ευημερία.

4. ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Στην παρούσα ενότητα της διπλωματικής εργασίας παρουσιάζονται τα αποτελέσματα έρευνας ερωτηματολογίου, το οποίο αποσκοπεί στη συλλογή και επεξεργασία πληροφορίας σχετικής με την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στη χώρα μας. Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα αυτή επιδιώκει την περαιτέρω εμβάθυνση στο φαινόμενο αυτό, αλλά και την απόκτηση μίας ρεαλιστικότερης εικόνας του συγκεκριμένου πεδίου δραστηριοποίησης, όπως αυτή αποτυπώνεται μέσω από τις απόψεις και τις εμπειρίες των ίδιων των φορέων που εμπλέκονται στην Κοινωνική Οικονομία.

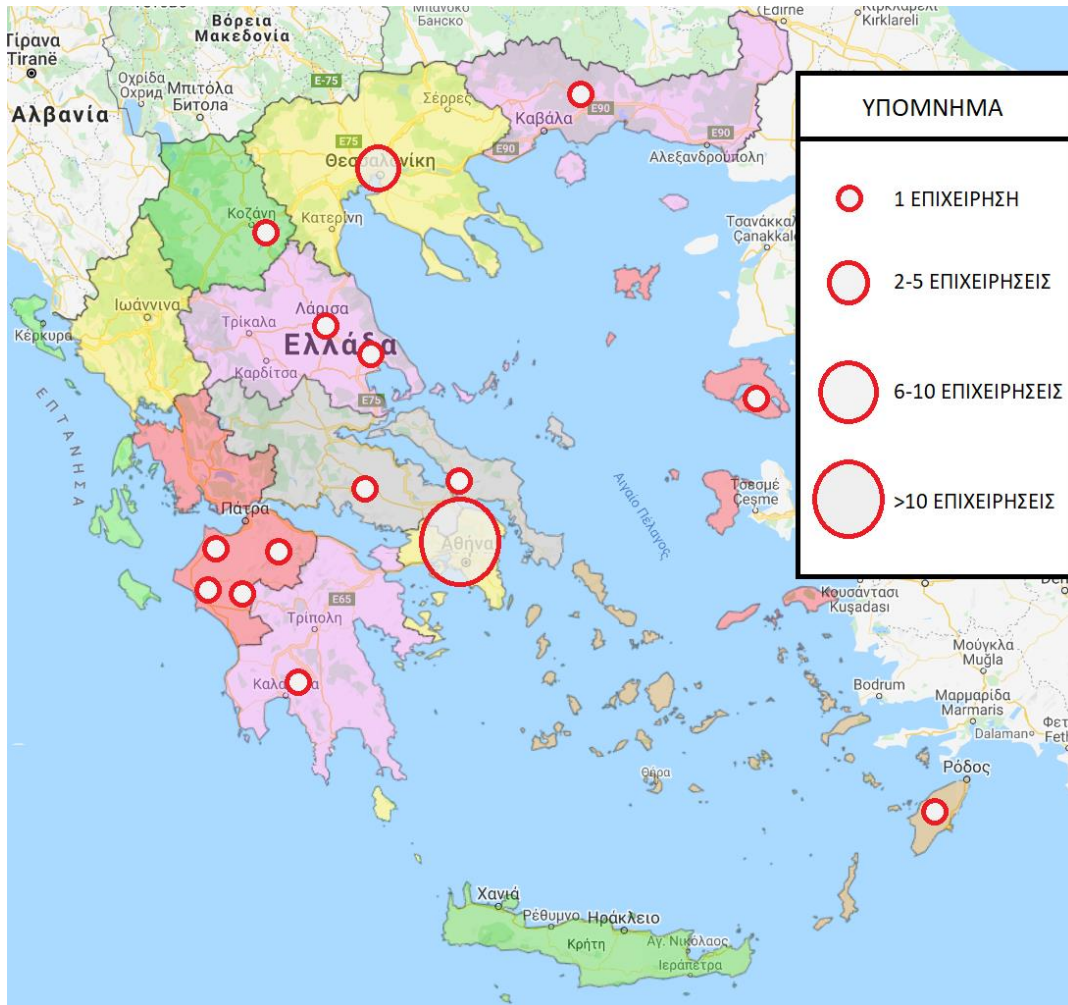
Η εν λόγω έρευνα διεξήχθη σε δύο χρονικές περιόδους, με τη διανομή του σχετικού ερωτηματολογίου να υλοποιείται κατά τη χρονική περίοδο 2018-2019 και κατά το πρώτο εξάμηνο του έτους 2020. Για τη διανομή του ερωτηματολογίου έγινε αρχικά χρήση ηλεκτρονικών μέσων, με τη μαζική αποστολή ενός μηνύματος (e-mail) προς ένα σύνολο φορέων, το οποίο βρίσκεται καταγεγραμμένο και αναρτημένο σε σχετικό κατάλογο στον διαδικτυακό τόπο του ΥΠΕΚΑ. Σε δεύτερο χρόνο (2020), έγινε προσπάθεια τηλεφωνικής επικοινωνίας και συνεννόησης, καθώς και δια ζώσης διανομή του ερωτηματολογίου στις σχετικές κοινωνικές επιχειρήσεις.

Η αποστολή του μαζικού ηλεκτρονικού μηνύματος περιελάμβανε 468 επιχειρήσεις, οι οποίες ήταν δηλωμένες στο μητρώο τη δεδομένη χρονική στιγμή. Τα αποτελέσματα της πρώτης φάσης ήταν μόλις 24 αποκρίσεις επιχειρήσεων, ενώ κατά τη δεύτερη εξήχθησαν 21 ακόμα αποκρίσεις.

Η όλη διαδικασία της συλλογής των δεδομένων ανέδειξε έναν σημαντικό βαθμό δυσκολίας. Συχνά οι επιχειρήσεις αγνοούσαν την απάντηση λόγω εργασιακού φόρτου, ενώ επίσης αντιμετώπιζαν με διστακτικότητα και καχυποψία την όλη διαδικασία. Ζητήματα επίσης, που δημιούργησαν δυσκολίες στη συλλογή της σχετικής πληροφορίας, ήταν η δυσμενής αντιμετώπιση της σχετικής έρευνας, ακόμα και η προσπάθεια να σταματήσει η διανομή του σχετικού ερωτηματολογίου και η συλλογή της σχετικής πληροφορίας, για λόγους όμως που έχουν κυρίως τις ρίζες τους στην απογοήτευση που οι εν λόγω επιχειρήσεις έχουν βιώσει όσον αφορά τη κρατική υποστήριξη, αλλά και άλλους λόγους που θα αναλυθούν στη συνέχεια.

Δεδομένης λοιπόν της δυσκολίας συγκέντρωσης της απαιτούμενης πληροφορίας στο σύνολο της χώρας λόγω των ανυπέρβλητων δυσκολιών του εγχειρήματος, οι οποίες δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπιστούν στο πλαίσιο μιας διπλωματικής εργασίας, η εξέλιξη της διπλωματικής στράφηκε προς την ανάλυση του φαινομένου της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στο **μητροπολιτικό συγκρότημα της Αθήνας**. Η υψηλή συγκέντρωση των κοινωνικών επιχειρήσεων συνηγορούσε επίσης στο να καταστεί η πρωτεύουσα της χώρας ένα σημαντικό πεδίο χωρικής αναφοράς για την ανάλυση του φαινομένου στην παρούσα εργασία. Έτσι επιλέχθηκαν συγκεκριμένες επιχειρήσεις με διακριτά χαρακτηριστικά τόσο ως προς το αντικείμενο της απασχόλησης όσο και ως προς τη χωρική τους αναφορά (τόπος έδρας επιχείρησης), ώστε να παραχθούν συμπεράσματα

που να διασυνδέουν επίσης τη θέση και την εκτέλεση του έργου των επιχειρήσεων, που εντάσσονται στο πεδίο της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Αθήνα.

Εικόνα 4.6: Θέσεις και συγκέντρωση επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα ερωτηματολογίου

Στην έρευνα περιλαμβάνεται επίσης ένας αριθμός κοινωνικών επιχειρήσεων και από άλλες πόλεις με χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν ενδιαφέρον, λόγω αντικειμένου ή κατηγορίας ευπαθών ομάδων που απασχολούνται, ωστόσο η αδυναμία αποτύπωσης απόψεων από τις εν λόγω επιχειρήσεις ή το γεγονός ότι αυτές αποτελούν μοναδικά παραδείγματα στον τόπο δραστηριοποίησής τους δυσχεραίνουν την εξαγωγή συμπερασμάτων προς εμπλουτισμό της ανάλυσης του συγκεκριμένου πεδίου επιχειρηματικότητας. Τέλος, με σκοπό τη μεγαλύτερη εμβάθυνση στο μελετώμενο θέμα, η έρευνα ερωτηματολογίου εμπλουτίστηκε με πληροφορία η οποία προήλθε από **δύο ακόμη κοινωνικές επιχειρήσεις**. Στις επιχειρήσεις αυτές πραγματοποιήθηκε μία λεπτομερέστερη **δια ζώσης συνέντευξη**, με στόχο την αποτύπωση της άποψης πάνω σε θέματα κοινωνικής οικονομίας των νέων, υψηλού επιπέδου, ατόμων που δραστηριοποιούνται σε αυτές (επιστήμονες με ακαδημαϊκό υπόβαθρο). Επίσης

διερευνήθηκαν θέματα σχετικά με την **επιλογή θέσης χωροθέτησης** (έδρα) της κοινωνικής επιχείρησης, αλλά και τα **εμπόδια** και τις **ευκαιρίες** που αντιμετωπίζουν, τα οποία φαίνεται να προσομοιάζουν αυτών που μία κανονική εμπορική επιχείρηση αντιμετωπίζει, παρά το γεγονός ότι λειτουργούν σε ένα διαφορετικό πλαίσιο, αυτό της Κοινωνικής Οικονομίας, υιοθετώντας πρακτικές που καθοδηγούνται από το πλαίσιο αυτό.

4.1. Καταγραφή Ποσοτικών Χαρακτηριστικών / Αποτελεσμάτων Έρευνας Ερωτηματολογίου

Στην παρούσα ενότητα γίνεται παρουσίαση και σχολιασμός των ποσοτικών χαρακτηριστικών της έρευνας ερωτηματολογίου που υλοποιήθηκε στην παρούσα διπλωματική εργασία, όπως αυτά καταγράφηκαν από τις σχετικές απαντήσεις των κοινωνικών επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα αυτή. Τα αποτελέσματα που καταγράφονται αφορούν σε ένα πλήθος **45 επιχειρήσεων της Κοινωνικής Οικονομίας** (Πίνακας 4.1).

Επιχείρηση	Θέση	Πεδίο δραστηριοποίησης
1. Common Space	Αθήνα	Αρχιτεκτονικές Υπηρεσίες
2. Dock	Αθήνα	Συμβουλευτικές Υπηρεσίες
3. Humans	Καλαμάτα	Εκπαιδευτικές-Συμβουλευτικές Υπηρεσίες
4. MyVolos	Βόλος	Ενημέρωση
5. The Default Project	Αθήνα	Πολιτιστικές Εκδηλώσεις
6. Womens' Associations	Αθήνα	Λιανικό - Χονδρικό Εμπόριο
7. ABCinema	Πάτρα	Κινηματογράφος
8. Αίολος	Πύργος Ηλείας	Λιανικό Εμπόριο-Παροχή Υπηρεσιών
9. BIOME	Θεσσαλονίκη	Παραγωγή καθαριστικών προϊόντων
10. Μονοπάτια της Ελλάδας	Αθήνα	Οργάνωση Εκδηλώσεων
11. Heterotopia	Αθήνα	Εταιρεία Μουσικού Θεάτρου
12. Joint Group	Αθήνα	Συμβουλευτικές Υπηρεσίες
13. Κρίκος	Αθήνα	Υπηρεσίες Καφενείου
14. Στην Πρίζα	Αθήνα	Επισκευές Ηλεκτρονικών Υπολογιστών
15. Unrest	Αθήνα	Οργάνωση Εκδηλώσεων
16. ΑΝΑΣΑ	Αθήνα	Πολιτιστικό Κέντρο
17. Ερμής	Αθήνα	Μεταφορικές Υπηρεσίες
18. Θράκης Κίνητρο	Κομοτηνή	Συμβουλευτικές Υπηρεσίες
19. Μορφή	Αθήνα	Παροχή Υπηρεσιών
20. Παντοπωλείο Εξαρχείων	Αθήνα	Υπηρεσίες Παντοπωλείου

Επιχείρηση	Θέση	Πεδίο δραστηριοποίησης
21. Blank Page	Αθήνα	Γραφιστικά-Web Design
22. End Productions	Αθήνα	Παροχή Ηχοληπτικών Υπηρεσιών
23. Απολλώνια Δελφική Ακαδημία	Αθήνα	Πολιτιστικό Κέντρο
24. Κοινωνικά Επωφελής Επικοινωνία	Αθήνα	Συμβουλευτικές Υπηρεσίες
25. Ραμόν	Αθήνα	Υπηρεσίες καφεενείου
26. Υφή	Αθήνα	Κατασκευή Κεραμικών Ειδών
27. Ηφραίστειο Ανεμωτιάς	Λέσβος	Παραγωγή αγροτικών προϊόντων
28. Θημωνιά	Δ. Αμφίκλειας	Τυποποίηση Παραδοσιακών Προϊόντων
29. Έναστρον	Λάρισα	Αστρονομία-Περιβάλλον
30. Λογής Καλούδια	Δ. Σικυωνίων	Συμβουλευτικές Υπηρεσίες
31. Σπείρα	Κομοτηνή	Οργάνωση Εκδηλώσεων
32. ΠΑΛΜΙ	Μεσσήνη	Εμπόριο Αγροτικών Προϊόντων
33. Πυθία	Καβάλα	Εκπαιδευτικές Υπηρεσίες- Πολιτισμός
34. Ροδιακό Κέντρο Ιστορικών και Κοινωνικών Ερευνών	Ρόδος	Κοινωνικές Έρευνες-Συνέδρια
35. Σύμπραξη Μηχανικών ΤΕΕ	Αθήνα	Παροχή Υπηρεσιών
36. Sociality	Αθήνα	Δραστηριότητες Η/Υ
37. ΣΥΝΠΡΑΞΗ	Χαλκίδα	Συμβουλευτικές Υπηρεσίες
38. Project 77/Βόλτα	Αθήνα	Κατασκευή κοσμημάτων
39. Nature Animals People	Λάρισα	Φιλοζωικές Υπηρεσίες
40. Eventures	Αθήνα	Οργάνωση Εκδηλώσεων
41. Action Plus	Αθήνα	Εκπαιδευτικές Υπηρεσίες-Σεμινάρια
42. Kinosfera	Αθήνα	Πολιτιστικό Κέντρο
43. TA ΠΑΝΤΑ RE	Θεσσαλονίκη	Συλλογή Μη Επικίνδυνων Απορριμμάτων
44. Feldenkrais	Αθήνα	Παροχή Υπηρεσιών
45. ΝΟΗΜΑ	Αθήνα	Υπηρεσίες Ψυχολόγου

Πίνακας 4.1: Επιχειρήσεις-Φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, οι οποίες συμμετείχαν στην έρευνα ερωτηματολογίου της εργασίας

Στην συνέχεια της παρούσας ενότητας παρατίθενται οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, συνοδευόμενες από τα ποσοτικά τους στοιχεία και μερικά γραφήματα για την απόκτηση μίας πιο εποπτικής ερμηνείας.

4.1.1. Βασικά στοιχεία της κοινωνικής επιχείρησης

❖ Αριθμός μελών που ξεκίνησαν το εγχείρημα / απόφαση ίδρυσης

Στην ερώτηση για τον αριθμό των μελών που ξεκίνησαν το εγχείρημα στην εκάστοτε επιχείρηση, το 62% απάντησε πως ήταν πάνω 5 άτομα, ενώ το 38% ήταν 5 άτομα και κάτω. Ωστόσο, σε περιπτώσεις που συμπληρώθηκε ο ακριβής αριθμός των ατόμων που ξεκίνησαν το εκάστοτε εγχείρημα, σε καμία από αυτές ο αριθμός δεν ξεπέρασε τα 10 άτομα. Αυτό υποδεικνύει ότι αφενός μεν απαιτείται ένας αριθμός μελών για να συντονιστεί ευκολότερα μία τέτοια προσπάθεια, αφετέρου δε ότι το εγχείρημα ίδρυσης μίας κοινωνικής επιχείρησης με έναν μεγάλο αριθμό συμμετεχόντων / εργαζομένων, αλλά και σημαντική ποσότητα παραγόμενου αγαθού / υπηρεσίας καθίσταται δυσκολότερο και δεν απαντάται, τουλάχιστον στον αριθμό των επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα ερωτηματολογίου.

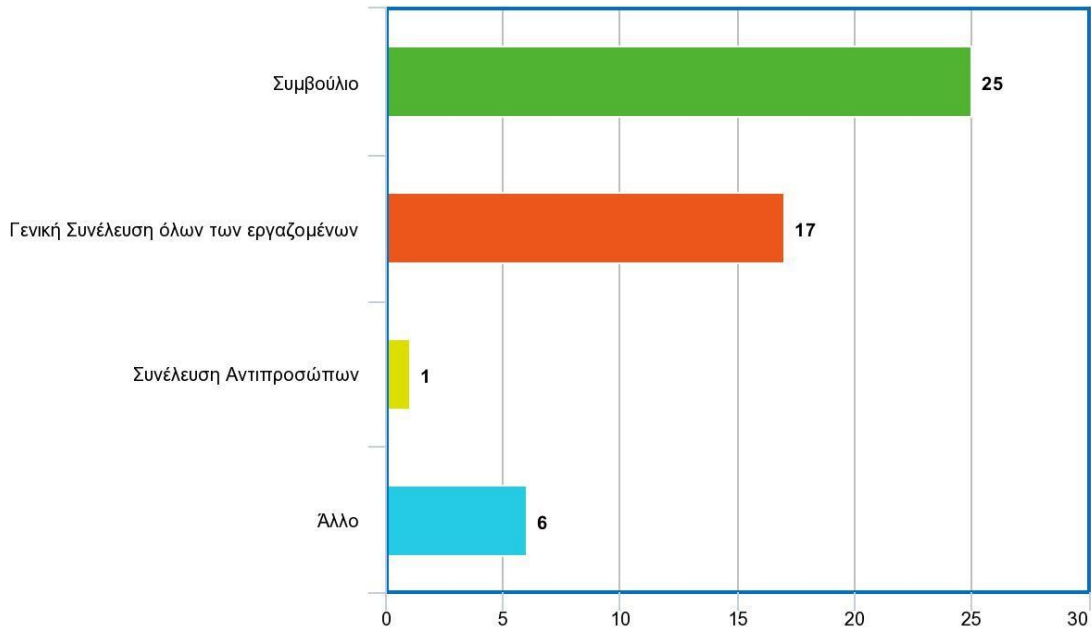

Διάγραμμα 4.28: Αριθμός ατόμων που ξεκίνησαν το εγχείρημα της εκάστοτε επιχείρησης

❖ Ποιά είναι η μορφή της διοικητικής οργάνωσης της επιχείρησης; Ποιος/ποιοι είναι υπεύθυνος/οι για τη λήψη των αποφάσεων (επιλογή ενός ή παραπάνω από τα ακόλουθα);

Στην ερώτηση για το ποια είναι η επιλεγείσα μορφή διοίκησης για κάθε επιχείρηση με διαθέσιμες απαντήσεις «Συμβούλιο, Γενική Συνέλευση όλων των εργαζομένων, Συνέλευση Αντιπροσώπων, Άλλο», τα αποτελέσματα που παρήχθησαν φαίνονται στο Διάγραμμα 4.2. Το διάγραμμα αυτό υποδεικνύει ότι με το παρόν καθεστώς και το συνήθη αριθμό συμμετεχόντων στη λειτουργία μίας κοινωνικής επιχείρησης, η διοίκηση της επιχείρησης είναι εύκολα πραγματοποιήσιμη, τόσο μέσω ενός διοικητικού συμβουλίου,

όσο και μέσω της συνέλευσης όλων των εργαζομένων και εμπλεκόμενων, δύο στοιχείων βέβαια τα οποία συχνά τείνουν να συμπίπτουν. Οι συντελεστές στις κοινωνικές επιχειρήσεις εκτιμούν την **πολυφωνία** και την ανάγουν σε έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες για την εμπλοκή τους στο εγχείρημα.

Διάγραμμα 4.29: Μορφή διοικητικής οργάνωσης των επιχειρήσεων της έρευνας ερωτηματολογίου

❖ **Ποιος είναι ο αριθμός των μελών της επιχείρησης;**

Στη συγκεκριμένη ερώτηση, οι περισσότερες απαντήσεις που ελήφθησαν έδειχναν πως τα μόνιμα μέλη της επιχείρησης είναι συνήθως ένας αριθμός πολύ κοντίνος στον αριθμό των μελών που ίδρυσαν την κάθε επιχείρηση, με τις δημοφιλέστερες απαντήσεις να υποδεικνύουν συχνότερα **πενταμελείς και δεκαμελείς επιχειρήσεις**. Οι περιπτώσεις που ξεχώρισαν ήταν αυτές κοινωνικής επιχείρησης παραγωγής καθαριστικών, που πραγματοποιείται σε βιομηχανική μονάδα και επιχείρησης μεταφορικών υπηρεσιών που απευθύνεται σε ένα ευρύτερο αγοραστικό δίκτυο. Στις περιπτώσεις αυτές ο αριθμός των μόνιμων απασχολούμενων μελών είναι πάνω από είκοσι. Σε κάθε περίπτωση ο αριθμός των εθελοντών ποτέ δεν ξεπέρασε τον αριθμό των μόνιμων μελών, ενώ κατά κανόνα βρισκόταν σε μία αναλογία στο 50% των μόνιμων μελών, με εξαίρεση μία κοινωνική επιχείρηση με πολιτιστικό και εκπαιδευτικό περιεχόμενο, που συμπεριέλαβε το συνεργαζόμενο κοινό στους εθελοντές της επιχείρησης.

❖ **Για την επιλογή της θέσης χωροθέτησης (έδρα) της επιχείρησης ποιά κριτήρια λήφθηκαν υπόψιν;**

Στη συγκεκριμένη ερώτηση παρατηρήθηκε ποικιλομορφία απαντήσεων, στοιχείο το οποίο έχει και ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη συγκεκριμένη εργασία. Τα κριτήρια για την επιλογή

της θέσης είναι **λειτουργικά, οικονομικά**, αλλά και οι **προτιμήσεις των εμπλεκομένων**. Επιχειρήσεις που απευθύνονται σε άλλες επιχειρήσεις ως συμβουλευτικές, αρχιτεκτονικά γραφεία και υπηρεσίες ηλεκτρονικών υπολογιστών, φαίνεται να επιλέγουν **χώρους του κέντρου**, ώστε να μπορούν να εξυπηρετούν ένα ευρύ πελατολόγιο από διάφορες περιοχές. Βασικό κριτήριο, βέβαια, διαχρονικά είναι το **κόστος** του ενοικίου, που προτιμάται προφανώς το μικρότερο δυνατό. Αρκετές απαντήσεις επίσης έδειξαν ότι η επιλογή της θέσης επηρεάστηκε από την **εγγύτητα στον τόπο διαμονής** των εργαζομένων. Τέλος, η επιλογή της θέσης επηρεάζεται από τον **κοινωνικό στόχο** της ίδιας της επιχείρησης, στην περίπτωση όπου αυτός δύναται να διεκπεραιώνεται αποτελεσματικότερα όσο κοντινότερα στο πεδίο δράσης της επιχείρησης βρίσκεται η θέση της.

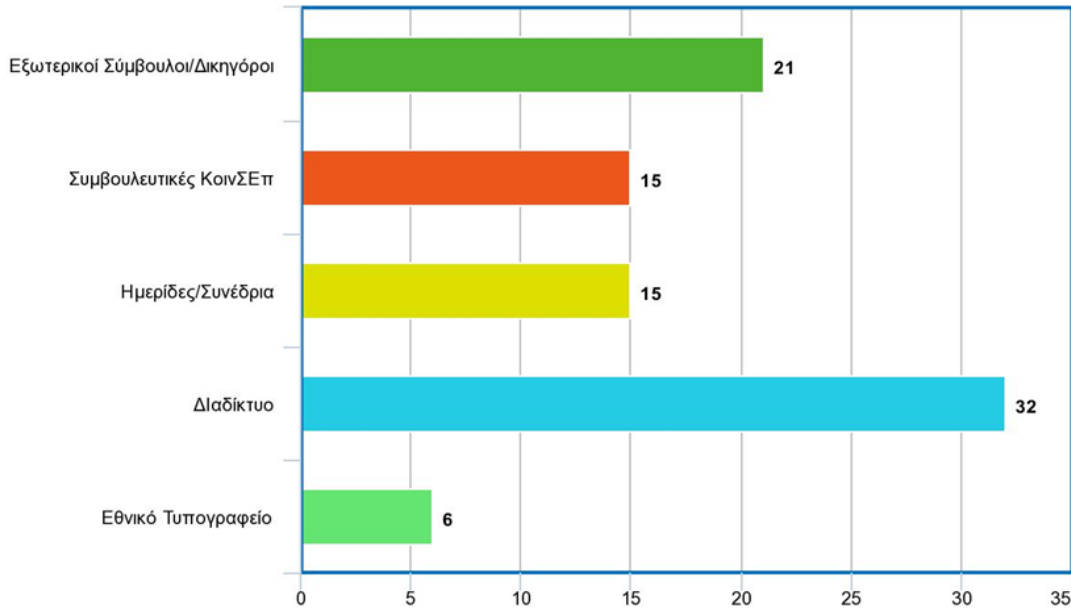
❖ ***Πώς επηρέασε η παρουσία άλλων επιχειρήσεων (ΚοινΣΕπ ή όχι);***

Η συγκεκριμένη ερώτηση ήταν αυτή που έλαβε τις λιγότερες απαντήσεις σε όλο το ερωτηματολόγιο· αλλά και αυτή στην οποία πολλές απαντήσεις έδειχναν μία σύγχυση στην κατανόηση. Οι επιχειρήσεις ερωτήθηκαν αν η παρουσία άλλων επιχειρήσεων στην περιοχή απέτρεψε ή ενθάρρυνε το εγχείρημά τους. Επειδή η πλειοψηφία των απαντήσεων υπέδειξε ότι ενθάρρυνε το εγχείρημα αυτό, είναι κατανοητό ότι η ύπαρξη άλλων επιχειρήσεων σε μία περιοχή επιφέρει συνήθως κάποιας μορφής εμπορική ανάπτυξη ανεξαρτήτως της κοινωνικής διάστασης μίας επιχείρησης, δημιουργεί αγοραστικούς πόλους και οικονομίες συγκέντρωσης. Συνεπώς η απάντηση ήταν ίδια, είτε αναφέρονταν σε ΚοινΣΕπ είτε όχι.

❖ ***Ποιες είναι οι πηγές ενημέρωσης της επιχείρησης σχετικά με τις ισχύουσες νομοθετικές ρυθμίσεις και τις μεταβολές τους στον τομέα των ΚοινΣΕπ;***

Στην ερώτηση σχετικά με τις πηγές ενημέρωσης που επιλέγουν οι επιχειρήσεις για να ενημερώνονται για τις αλλαγές και τις ρυθμίσεις στο οικοσύστημα της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα, με τις διαθέσιμες απαντήσεις να είναι «Εξωτερικοί Σύμβουλοι-Δικηγόροι, Συμβουλευτικές ΚοινΣΕπ, Ημερίδες – Συνέδρια, Διαδίκτυο, Εθνικό Τυπογραφείο», οι αποκρίσεις των επιχειρήσεων της έρευνας αποτυπώνονται στο Διάγραμμα 4.3.

Πιο συγκεκριμένα, ως δημοφιλέστερη πηγή ενημέρωσης από τις συμμετέχουσες στην έρευνα κοινωνικές επιχειρήσεις επιλέγεται το **διαδίκτυο**, ενώ μεγάλης σημασίας επίσης για τις επιχειρήσεις αυτές φαίνεται να είναι και οι **εξωτερικοί σύμβουλοι-δικηγόροι**. Συχνά επίσης επιλέγουν να ενημερωθούν από άλλες συμβουλευτικές ΚοινΣΕπ και από ημερίδες / συνέδρια, ενώ πολύ λιγότεροι είναι αυτοί που επιλέγουν να ενημερωθούν από επίσημες πηγές (ΦΕΚ εθνικού τυπογραφείου).

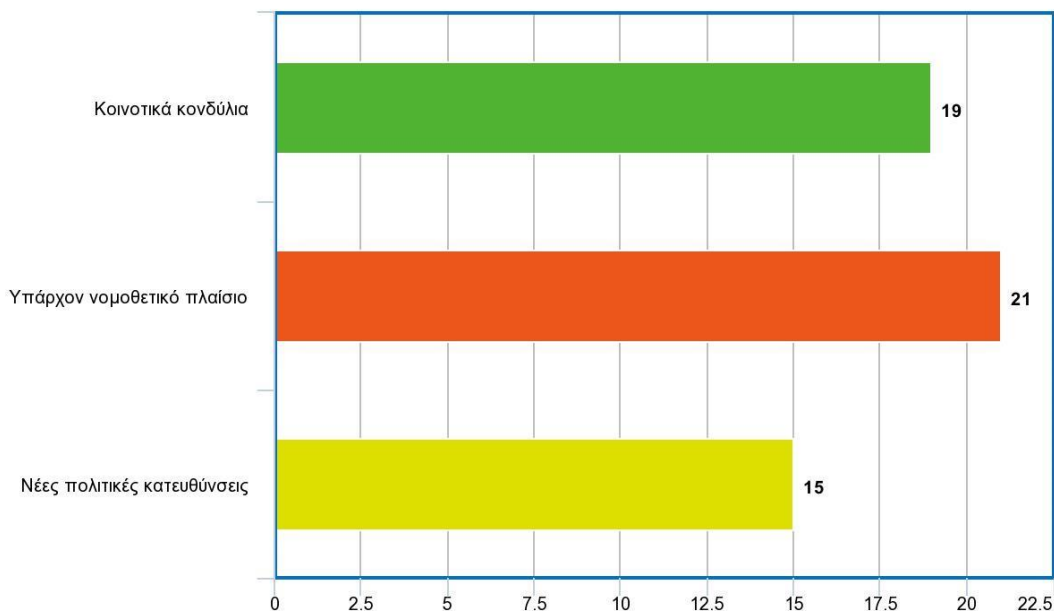
Διάγραμμα 4.30: Πηγές ενημέρωσης επιχείρησης σχετικά με ισχύουσες νομοθετικές ρυθμίσεις και τις μεταβολές τους στον τομέα των ΚοινΣΕπ

Γίνεται κατανοητό λοιπόν ότι η ενημέρωση στηρίζεται κυρίως στην **ατομική προσπάθεια**, με το εύρος της κρατικής ενημέρωσης και υποστήριξης να αποδεικνύεται σχετικά ελλιπές. Επισημαίνεται βέβαια και η πίστη των εμπλεκόμενων στην Κοινωνική Οικονομία και στα ευεργετικά αποτελέσματα που αυτή μπορεί να επιφέρει στην κοινωνία, με την ίδρυση συμβουλευτικών ΚοινΣΕπ και την επαφή των επιχειρήσεων με αυτές για απόκτηση πληροφόρησης σε θέματα που αφορούν το οικοσύστημα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας.

❖ ***Από το θεσμικό πλαίσιο που περιβάλλει τις ΚοινΣΕπ, ποιους θεωρείται ως σημαντικούς παράγοντες που σας ώθησαν στην ίδρυση και λειτουργία της επιχείρησης;***

Τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου στην ερώτηση για τη σημασία που έχουν συγκεκριμένοι παράγοντες του θεσμικού πλαισίου για την ίδρυση και ανάπτυξη μίας κοινωνικής επιχείρησης στην Ελλάδα, με πιθανές επιλογές τα «Κοινοτικά κονδύλια, Υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο, Νέες πολιτικές κατευθύνσεις», φαίνονται στο Διάγραμμα 4.4.

Τα παραπάνω αποτελέσματα δείχνουν ότι οι επιχειρήσεις φαίνεται να συμφωνούν με όσα υπάρχουν και περιγράφονται στο νομοθετικό πλαίσιο, που καθορίζει ζητήματα της Κοινωνικής Οικονομίας. Μάλιστα αυτό αποτελεί σημαντικό κίνητρο για την ίδρυση μίας τέτοιας επιχείρησης. Εξ ίσου σημαντικό κίνητρο βέβαια αποτελούν όπως και σε κάθε άλλη περίπτωση, κεφαλαιακές στηρίξεις τέτοιων εγχειρημάτων από κρατικούς ή ευρωπαϊκούς φορείς.

Διάγραμμα 31.4: Σημαντικότεροι παράγοντες που ώθησαν στην ίδρυση της επιχείρησης

- ❖ ***Ποια είναι η προσδοκώμενη διάρκεια ζωής της επιχείρησης; Εάν επιτευχθεί ο τελικός στόχος της, υπάρχουν σχέδια για μετατροπή της σε κάποιο άλλον τύπο επιχείρησης ή σχεδιάζεται η διακοπή της λειτουργίας της;***

Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης ερώτησης έδειξαν ότι, ακριβώς όπως και μία κανονική εμπορική επιχείρηση, οι κοινωνικές επιχειρήσεις έχουν σχέδια και φιλοδοξίες για το μέλλον τους και την ανάπτυξή τους. Η επικρατέστερη απάντηση έδειξε ότι εάν οι συνθήκες το επιτρέψουν, η λειτουργία της επιχείρησης θα συνεχιστεί με την παρούσα μορφή.

- ❖ ***Η κοινωνική ανάγκη, στην οποία απευθύνεστε, καλύπτεται;***

Στη συγκεκριμένη ερώτηση οι περισσότερες επιχειρήσεις απάντησαν ότι η κοινωνική ανάγκη στην οποία απευθύνονται καλύπτεται τόσο κατά το στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας, όσο κατά τη διαδικασία της διάθεσης των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών. Οι επιχειρήσεις τόνισαν ότι εστιάζουν στον σχεδιασμό προϊόντων, τα οποία αποσκοπούν στην υποστήριξη των κοινωνικών αναγκών, ενώ μέριμνα λαμβάνουν ώστε και ο τρόπος παραγωγής και διανομής τους να γίνεται με τρόπο που συνάδει με την ηθικές πρακτικές, αλλά και τη λιγότερη δυνατή επιβάρυνση προς το εξωτερικό περιβάλλον.

❖ *Ποιά είναι τα χαρακτηριστικά που προσδίδουν την κοινωνική διάσταση στο παραγόμενο προϊόν/υπηρεσία;*

Στη συγκεκριμένη ερώτηση οι επικρατούσες απαντήσεις αφορούσαν τόσο **ηθικές πρακτικές παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών**, όσο και παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών που είναι εξ ορισμού **ευεργετικά για την κοινωνία και το περιβάλλον** (π.χ. ανακύκλωση). Επίσης, σε πολλές επιχειρήσεις η κοινωνική διάσταση υιοθετείται με τη συμμετοχή τους σε κοινωνικά προοδευτικές διαδικασίες, όπως το δίκαιο εμπόριο, η προστασία του περιβάλλοντος κ.ά.

4.1.2. Χαρακτηριστικά κοινωνικής επιχείρησης πριν και κατά το στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας

Στην ενότητα αυτή επιχειρείται η διερεύνηση των παρακάτω ερωτημάτων.

❖ *Ποιές είναι οι διαδικασίες και τα κριτήρια πρόσληψης προσωπικού;*

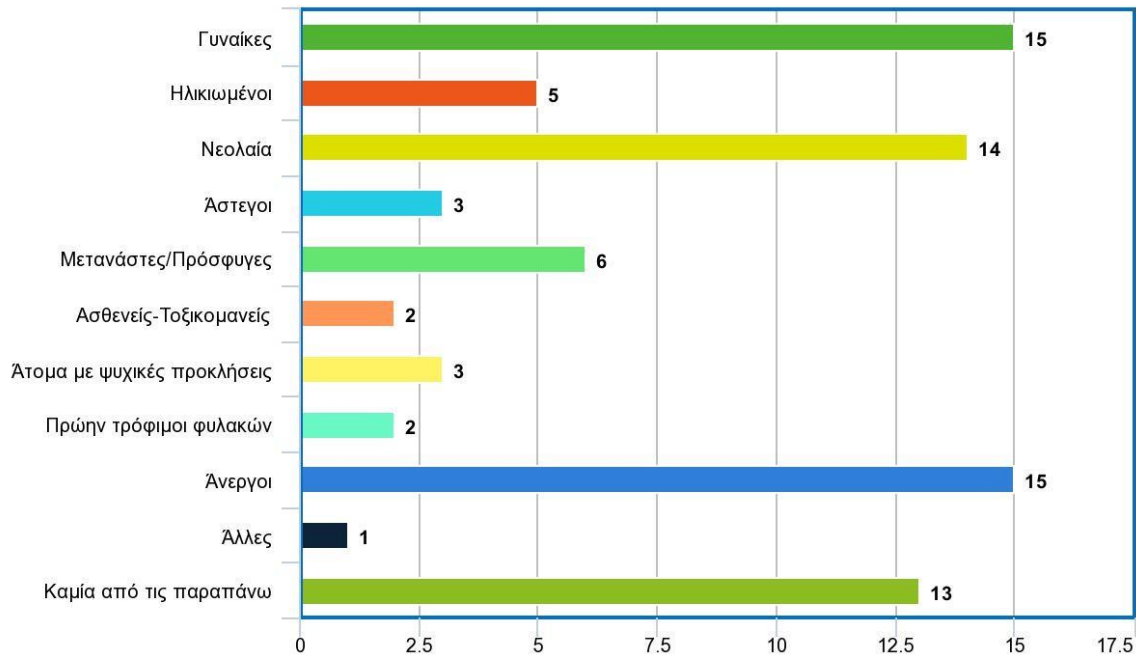
Οι συχνότερες απαντήσεις στη συγκεκριμένη ερώτηση αφορούσαν σε συνέντευξη του προς πρόσληψη προσωπικού, στις οποίες η επιχείρηση διερευνά και αξιολογεί τα χαρακτηριστικά των αιτούντων εργασία. Ως βασικά κριτήρια στην αξιολόγηση αυτή φάνηκαν να είναι πρωταρχικά **η κατανόηση και η υποστήριξη** του κοινωνικού της σκοπού, η συμφωνία με αυτόν και η θέληση για **συμμετοχή σε συλλογικές διαδικασίες**. Η εκπαιδευτική κατάρτιση των αιτούντων φάνηκε να έρχεται συχνά σε δεύτερη μοίρα, εκτός βέβαια των περιπτώσεων που το ίδιο το αντικείμενο απαιτούσε εκ των προτέρων κατάρτιση, όπως για παράδειγμα σε αρχιτεκτονικά γραφεία, web design και άλλες υπηρεσίες.

❖ *Υπάρχουν συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού που απασχολείτε, οι οποίες βρίσκονται υπό τον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού ή επαγγελματικής περιθωριοποίησης;*

Η ανταπόκριση των συμμετεχόντων στην έρευνα επιχειρήσεων στο παραπάνω ερώτημα παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 4.5.

Πιο συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα των απαντήσεων στην παραπάνω ερώτηση κατέδειξαν ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις απασχολούν, ως επί το πλείστον, **γυναίκες, ανέργους και νεολαία**. Αυτό είναι ένα αποτέλεσμα που παρέχει μία νέα εικόνα όσον αφορά τη δυναμικότητα των κοινωνικών ομάδων στην απασχόληση, αλλά και την κατηγοριοποίηση των κοινωνικά ευπαθών ομάδων στην ελληνική πραγματικότητα.

Γίνεται κατανοητό ότι η κοινωνική οικονομία καλείται να καλύψει την κοινωνική ανάγκη της απασχόλησης για ομάδες, οι οποίες δεν αντιμετωπίζουν δυσκολίες παθολογικές ή ψυχολογικές, αλλά **δυσκολίες που σχετίζονται με την κοινωνική περιθωριοποίηση ατόμων** που δεν έχουν πρόσβαση στην εργασία λόγω έλλειψης υποδομών ή προνοιακών πολιτικών.

Διάγραμμα 4.32: Κατηγορίες απασχολούμενων κοινωνικά ευαίσθητων ομάδων από τις ερωτηθείσες επιχειρήσεις

- ❖ **Για την επιτυχή λειτουργία της επιχείρησής σας απαιτείται ένα εκ των προτέρων εξειδικευμένο προσωπικό ή γίνεται εκπαίδευση και μετά την πρόσληψη;**

Πέραν των περιπτώσεων που το αντικείμενο της επιχείρησης βασίζεται σε κάποιο επιστημονικό πεδίο και απαιτεί ανάλογη επιστημονική γνώση και δεξιότητες, η πλειοψηφία των επιχειρήσεων δήλωσε ότι πραγματοποιείται εκπαίδευση στο αντικείμενο των δραστηριοτήτων της μετά την πρόσληψη του προσωπικού, κατά τη διάρκεια της απασχόλησής του στην επιχείρηση.

- ❖ **Πόσο σημαντική είναι για εσάς η απασχόληση της νεολαίας και των νέων επιστημόνων;**

Οι απαντήσεις στη συγκεκριμένη ερώτηση φανέρωσαν τη μεγάλη σημασία που έχουν για τις κοινωνικές επιχειρήσεις οι νέοι επιστήμονες και η νεολαία, τόσο γιατί εξυπηρετείται η κοινωνική ανάγκη της απασχόλησης ειδικά νέων ανθρώπων, όσο και γιατί θεωρούν πολύ σημαντική τη νεαρή ματιά στο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας, τη συμμετοχή του ατόμου σε συλλογικές διαδικασίες από νωρίς στη ζωή του, την αποτελεσματικότητα και την όρεξη του νεαρού ατόμου στην εργασία.

- ❖ *Πόσο σημαντικές είναι για εσάς οι νέες τεχνολογικές μέθοδοι και πως τις ενσωματώνετε στη διαδικασία παραγωγής της επιχείρησής σας;*

Όπως φαίνεται και από την απόκριση των ερωτώμενων στη συγκεκριμένη ερώτηση, η τεχνολογία αποτελεί βοηθητικό παράγοντα για την ανάπτυξη της δράσης των κοινωνικών επιχειρήσεων, κυρίως μέσω της χρήσης διαδικτύου και ηλεκτρονικών υπολογιστών για τη διεύρυνση και την εξυπηρέτηση των δικτύων τους. Σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, οι νέες τεχνολογίες ενσωματώνονται με μεγαλύτερη έμφαση, ιδιαίτερα εάν το αντικείμενο της επιχείρησης αφορά κάποιο επιστημονικό πεδίο, για το οποίο αναπτύσσονται συγκεκριμένα λογισμικά, εξοπλισμός και μέθοδοι που υιοθετούνται για τη λειτουργία τους.

- ❖ *Χρησιμοποιείτε τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ) σε κάποιο στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας;*

Στην παραπάνω ερώτηση δυστυχώς ελήφθησαν πολύ λίγες απαντήσεις, από τις οποίες καταδεικνύεται ότι οι επιχειρήσεις αυτές δεν αξιοποιούν τις ΑΠΕ, αλλά είτε σχεδιάζεται να το κάνουν στο μέλλον, είτε αναζητούν να βρουν τρόπους ωφέλιμους για να τις αξιοποιήσουν στη διαδικασία παραγωγής τους.

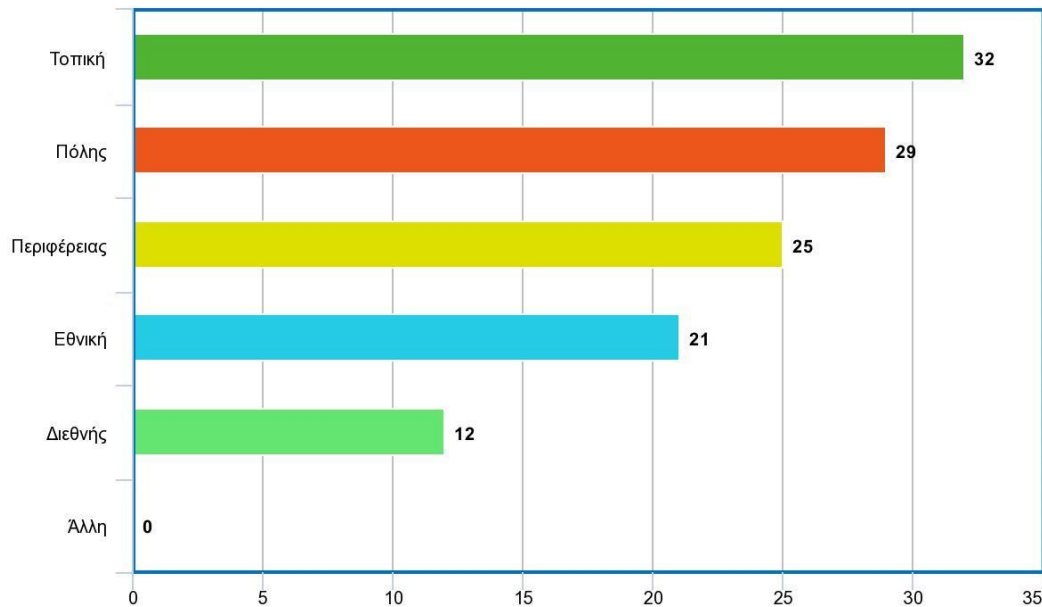
4.1.3. Χαρακτηριστικά παραγόμενων προϊόντων/υπηρεσιών

Στην παρούσα ενότητα, οι ερωτήσεις που εμπεριέχονται αφορούν στα χαρακτηριστικά των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών των κοινωνικών επιχειρήσεων που συμμετέχουν στην παρούσα έρευνα ερωτηματολογίου. Πιο συγκεκριμένα, τα ερωτήματα που τίθενται και οι σχετικές απαντήσεις των επιχειρήσεων έχουν ως ακολούθως:

- ❖ *Ποια είναι η χωρική κλίμακα διάθεσης των προϊόντων/υπηρεσιών της επιχείρησής σας;*

Τα προϊόντα και οι υπηρεσίες που παράγονται από τις κοινωνικές επιχειρήσεις της παρούσας έρευνας φαίνεται να διακινούνται/παρέχονται **τόσο εντός όσο και εκτός των συνόρων**. Οι ερωτηθείσες επιχειρήσεις δύνανται να επιλέξουν μία ή και περισσότερες απαντήσεις σχετικά με το εμπορικό τους δίκτυο και απεύθυνση. Έτσι, το προϊόν της έρευνας αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 4.6, που περιγράφει τους τόπους διάθεσης των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών, σε φθίνουσα σειρά. Ερμηνεύοντας το διάγραμμα αυτό, διαπιστώνεται ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις λειτουργούν αποτελεσματικότερα σε μικρότερη κλίμακα, και οι δυνατότητές τους μειώνονται με την αύξηση της κλίμακας της διάθεσης των παραγόμενων αγαθών. Όσον αφορά τη φύση των παραγόμενων αγαθών, μεγαλύτερη εμπορική εσωστρέφεια παρατηρείται στις περιπτώσεις των φυσικών προϊόντων και αγαθών και μικρότερη στις περιπτώσεις παροχής υπηρεσιών. Επιχειρήσεις παραγωγής αγαθών αποτελούν συχνά και τα σημεία διανομής τους, συνεπώς και η κλίμακα της εμπορικής τους επιρροής περιορίζεται στον τόπο ή την πόλη που αυτές έχουν τη βάση τους. Επιπλέον, η δημιουργία ενός φυσικού δικτύου μεταφοράς και διανομής τους απαιτεί περισσότερο σχεδιασμό, γνώση και κεφάλαια. Αντίθετα επιχειρήσεις παροχής

συμβουλευτικών υπηρεσιών, δημιουργίας ιστοσελίδων, αρχιτεκτονικών σχεδίων, γραφιστικών υπηρεσιών και ενημέρωσης, ελίσσονται ευκολότερα, εξ αιτίας του γεγονότος ότι το παραγόμενο αγαθό δεν έχει φυσική διάσταση. Αντιμετωπίζουν πολύ λιγότερους **φυσικούς περιορισμούς**, κάνουν χρήση διαδικτύου και πλατφορμών cloud και επιτυγχάνουν ένα μεγαλύτερο εύρος του δικτύου διανομής.

Διάγραμμα 4.33: Τόπος διάθεσης παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών από τις κοινωνικές επιχειρήσεις της παρούσας έρευνας ερωτηματολογίου

❖ **Πως γίνεται η διάθεση και η εξαγωγή των προϊόντων και υπηρεσιών σας;**

Από τις ληφθείσες απαντήσεις φαίνεται ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις δεν διαφέρουν από τις άλλες εμπορικές επιχειρήσεις στην προσπάθεια διεύρυνσης της διεξόδου τους στην αγορά. Πιο συγκεκριμένα, οι απαντήσεις υποδεικνύουν ότι οι επιχειρήσεις αξιοποιούν κάθε δυνατό τρόπο για την ανάπτυξη τους και τη διάθεση των προϊόντων τους στην αγορά, χρησιμοποιώντας για τον σκοπό αυτό είτε αυτό **υπάρχοντα δίκτυα**, είτε **νέους εμπορικούς δρόμους**, οι οποίοι δημιουργούνται από τις νομικο-οικονομικές ρυθμίσεις που στοχεύουν στην ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας.

4.2. Καταγραφή Απόψεων – Στόχων των Κοινωνικών Επιχειρήσεων της Έρευνας – Ποιοτικά Χαρακτηριστικά / Αποτελέσματα Έρευνας

Βασική παραδοχή, στο πεδίο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, αποτελεί το γεγονός ότι οι στόχοι και τα επιθυμητά αποτελέσματα εν γένει μιας κοινωνικής επιχείρησης είναι ανάλογα αυτών μιας κανονικής επιχείρησης. Με γνώμονα την παραδοχή αυτή, γίνονται κάποιες χρήσιμες αναλύσεις, που έχουν κυρίως να κάνουν με την υποστήριξη τους ως απόρροια του επιδιωκόμενου σκοπού τους, αλλά και τα ρυθμιστικά εμπόδια που αντιμετωπίζουν και τις απόψεις τους για το πως μπορούν μελλοντικά να εξελιχθούν.

Τα συμπεράσματα και οι απόψεις που εξήχθησαν από την έρευνα ερωτηματολογίου έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, κυρίως για τον λόγο της καλύτερης κατανόησης της σημασίας μιας κοινωνικά προσανατολισμένης οικονομίας και του εύρους των κοινωνικών αναγκών, που αυτή μπορεί να καλύψει. Βέβαια, είναι σαφές ότι οι ανάγκες αυτές είναι στενά συνδεδεμένες με τους επιμέρους στόχους και σκοπούς της κάθε επιχείρησης, οι οποίοι διαφέρουν και αλληλοεπιδρούν ποικιλοτρόπως με το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο.

Για μία περαιτέρω εμβάθυνση στην ερμηνεία και κατανόηση των συνθηκών που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις, πέραν των απόψεων που διατυπώνονται στο πλαίσιο της έρευνας ερωτηματολογίου, πραγματοποιήθηκε και **δια ζώσης συνέντευξη** με εκπροσώπους δύο κοινωνικών επιχειρήσεων, της **Common Space** και της **BIOME**. Πρόκειται για δύο επιχειρήσεις με αρκετά διαφορετικά χαρακτηριστικά και πεδίο δραστηριοποίησης.

Η **πρώτη περίπτωση – Common Space** – αφορά σε μία κοινωνική επιχείρηση, η οποία αποτελείται από μία ολιγομελή επιστημονική ομάδα με κύριο αντικείμενο αρχιτεκτονικές μελέτες και υπηρεσίες, αλλά και ερευνητικά έργα που αφορούν σε προβλήματα συμμετοχικού σχεδιασμού.

Η **δεύτερη περίπτωση – BIOME** – αναφέρεται σε μία πολυμελή επιχείρηση που δραστηριοποιείται στον χώρο της παραγωγής και διανομής καθαριστικών προϊόντων.

Έτσι η επιλογή αυτή δίνει τη δυνατότητα καταγραφής απόψεων τόσο μικρών επαγγελματικών ομάδων, που δραστηριοποιούνται στο κέντρο μίας μεγάλης πόλης, της Αθήνας, όσο και της ομάδας μίας μεγαλύτερης βιομηχανικής μονάδας, που βρίσκεται στα περίχωρα της συμπρωτεύουσας.

Το συχνότερο **κίνητρο** ή το πιο κοινωνικά **λειτουργικό χαρακτηριστικό** των κοινωνικών επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα ερωτηματολογίου ήταν η επανεπένδυση των πλεονασμάτων από τη δραστηριότητα σε δράσεις κοινωφελούς χαρακτήρα. Η επανεπένδυση κερδών σημαίνει επανεπένδυση και στην ίδια την επιχείρηση, για επέκτασή της ή για δράσεις που θα κάνουν αποτελεσματικότερο το κοινωνικό της έργο.

Η Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα λειτουργεί μέσα σε ένα **σύνθετο θεσμικό και νομοθετικό πλαίσιο**, το οποίο από τη μία πλευρά διασφαλίζει τη διαφάνεια, από την άλλη όμως δυσχεραίνει την υλοποίηση πολλών επιχειρηματικών ενεργειών και δημιουργεί πολλά εμπόδια. Αυτό συμβαίνει εξ αιτίας ρυθμίσεων που υπαγορεύουν ρητές και αναπόφευκτες διαδικασίες, που από τη μία πλευρά πιθανώς να εξασφαλίζουν διαφάνεια, από την άλλη όμως προκαλούν τη σύγχυση και την εξάντληση του κοινωνικού επιχειρηματία.

Η μη αποθάρρυνση αυτών που εμπλέκονται στην Κοινωνική Οικονομία από τα εμπόδια αυτά ως εκ τούτου, υποδηλώνει ότι οι εμπλεκόμενοι σε αυτήν την πτυχή της οικονομίας παραμένουν δραστήριοι στο πεδίο αυτό, κυρίως γιατί έχουν μέσα τους ισχυρό το **αίσθημα της κοινωνικής ευθύνης**. Αυτό αποτελεί και το ισχυρότερο κίνητρο και τον γνώμονα για να πορεύονται επιχειρηματικά στο πεδίο αυτό χωρίς να αποθαρρύνονται. Έτσι λοιπόν, η

επανεπένδυση των πλεονασμάτων, όσο και η διάθεση των κερδών τους σε άλλες κοινωνικές δραστηριότητες, αποτελεί βασικό πυλώνα λειτουργίας της πλειοψηφίας των κοινωνικών επιχειρήσεων. Πρόκειται δηλαδή, για μία διαδικασία, μέσα από την οποία το παραγόμενο κεφάλαιο, που από την άσκηση της δραστηριότητας ανακατευθύνεται στους κοινωνικά μειονεκτούντες, διαφορετικά δεν θα έβρισκε εύκολα το δρόμο του μέσα από άλλες διαδικασίες.

Όπως φαίνεται και από τα ποιοτικά στοιχεία της έρευνας, οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις στοχεύουν στην προώθηση και τη δημιουργία μιας τέτοιας φιλοσοφίας. Επιχειρούν δε, να προωθήσουν τη φιλοσοφία της **συμμετοχής σε κοινωνικά εγχειρήματα** και της κατανόησης της σημασίας τους για το κοινωνικό σύνολο, τόσο στον κύκλο των κοινωνικών επιχειρήσεων, όσο και στον κύκλο των λοιπών εμπορικών επιχειρήσεων, αλλά και αυτόν των τοπικών κοινωνιών. Αυτό πραγματοποιείται με τη συμμετοχή τους σε εκδηλώσεις ή δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης ή σε επικοινωνιακή προώθηση της κοινωνικής οικονομίας στις τοπικές κοινωνίες. Συχνά επίσης, εκφράστηκε η άποψη ότι η επιλογή για δραστηριοποίηση στο πλαίσιο της Κοινωνικής Οικονομίας έγινε για την αποφυγή αθέμιτου ανταγωνισμού και της συμπερίληψης σε πρακτικές, που συχνά εσφαλμένα οι εμπορικές επιχειρήσεις υιοθετούν. Αυτό σημαίνει από τη μία πλευρά την αποφυγή πρακτικών που τείνουν να ‘παραιομήσουν’ εις βάρος του κοινωνικού συνόλου (φοροδιαφυγή, αποφυγή ή ελλιπής έκδοση αποδείξεων), από την άλλη δε πλευρά τη δημιουργία ενός σταθερού και ασφαλούς εργασιακού περιβάλλοντος. Δημιουργείται κατ’ αυτόν τον τρόπο ένα καθεστώς, στο οποίο **ο γνώμονας δράσης είναι ηθικός**, και διασφαλίζεται η **εργασιακή και κοινωνική αξιοπρέπεια** για τους εργαζόμενους της τοπικής κοινωνίας και τις ευπαθείς ομάδες.

Ένα ακόμα συμπέρασμα που εξήχθη με ιδιαίτερη σημασία, ως προς τη **χωρική διάσταση**, είναι αυτό της αξιοποίησης της Κοινωνικής Οικονομίας για την **ανάδειξη του τόπου** και την προώθηση ζητημάτων που έχουν ενδιαφέρον για τις τοπικές κοινωνίες. Η αποδυνάμωση τόπων της περιφέρειας από εργατικό δυναμικό, αλλά και κατοίκους που αναζητούν πρόσβαση σε υποδομές που δεν είναι εφικτό να παρέχονται από τις αδύναμες τοπικές οικονομίες, είναι ένα πρόβλημα για το οποίο η κοινωνική οικονομία αποδεικνύεται ένα ισχυρό εργαλείο. Η ίδρυση μιας επιχείρησης που θα ικανοποιούσε κοινωνικές ανάγκες, ενώ θα αναδείκνυε επίσης τα τοπικά χαρακτηριστικά μιας περιοχής φάνηκε να αποτελεί ιδιαίτερα ελκυστική ιδέα για πολλές επιχειρήσεις. Αυτό βέβαια βγάζει νόημα από πολλές απόψεις, τονίζοντας τον ρόλο της Κοινωνικής Οικονομίας και τη σημασία της κοινωνικής επιχείρησης ως **‘εργαλείου’ κοινωνικής προόδου και ευημερίας** του συνόλου. Βλέπει δε την Κοινωνική Οικονομία μέσα από το πρίσμα ενός σχεδίου δράσης, η επιτυχία του οποίου καταφέρνει να κρατήσει τις θέσεις εργασίας σε μη αστικά κέντρα, αλλά και να ιδρύσει θέσεις εργασίας για ευαίσθητες και ευάλωτες ομάδες για σκοπούς και εργασία μέχρι τότε ανύπαρκτους.

Επίσης η Κοινωνική Οικονομία μπορεί να αποτελέσει το έναυσμα για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας ενός τόπου και της τοπικής αγοράς συνολικά. Μέσω της εμπορικής δραστηριότητας, της αλληλέγγυας δράσης, του δίκαιου εμπορίου και της αποφυγής

αθέμητων πρακτικών, οι κοινωνικές επιχειρήσεις συμβάλλουν στη δημιουργία **οικονομιών συγκέντρωσης** και στην αποτροπή εγκατάλειψης και ερήμωσης περιοχών από την κατάρρευση του παραγωγικού ιστού. Συχνά επίσης, λόγω του γεγονότος ότι οι κοινωνικοί επιχειρηματίες κατανοούν πολυεπίπεδα τον αντίκτυπο μιας επιχείρησης, συνδυάζοντας την εμπορική δραστηριότητα με κοινωνικά προοδευτικά στοιχεία, συμβάλλουν στην ανάδειξη του **πολιτισμικού πλούτου** μιας περιοχής, γεννούν και εξελίσσουν την ιδέα του κοινωνικού και πολιτισμικού τουρισμού, ενδυναμώνοντας έτσι έναν σημαντικό πυλώνα τοπικής ανάπτυξης, αυτόν του εναλλακτικού τουρισμού.

Το εύρος δράσεων της κοινωνικής επιχειρηματικότητας όμως δεν σταματά στο πεδίο του πολιτισμού. Από αρκετές επιχειρήσεις διατυπώθηκε η άποψη υπέρ της **προστασίας του περιβάλλοντος**, στοιχείο το οποίο καταδεικνύει ότι **η κοινωνική ευαισθητοποίηση τις περισσότερες φορές συνδυάζεται με την περιβαλλοντική**. Έτσι, η περιβαλλοντική αυτή ευαισθητοποίηση μετουσιώνεται σε πράξη, στον βαθμό που αυτό είναι εφικτό ανάλογα με το είδος της κοινωνικής επιχείρησης. Παραδείγματα ενσωμάτωσης της περιβαλλοντικής διάστασης στη λειτουργία της κοινωνικής επιχείρησης αποτελούν η υιοθέτηση φιλοπεριβαλλοντικών διαδικασιών στην παραγωγική διαδικασία, η ανακύκλωση υλικών και συσκευών, η χρήση φιλικών προς το περιβάλλον υλικών, αλλά και η συμμετοχή σε περιβαλλοντικές δράσεις επιχειρήσεων όλων των κατηγοριών, περιβαλλοντικών και μη.

Στην ερώτηση για το αν αξιοποιούνται **ανανεώσιμες πηγές ενέργειας** κατά την παραγωγική διαδικασία των Κοινωνικών επιχειρήσεων που ανταποκρίθηκαν στην έρευνα, αν και η απάντηση ήταν αρνητική στο μεγαλύτερο μέρος των επιχειρήσεων, είναι έκδηλη η πρόθεση όλων να προχωρήσουν σε αυτό το βήμα και να υιοθετήσουν τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας στη λειτουργία των επιχειρήσεων. Επίσης **καινοτόμες μέθοδοι και τεχνολογίες** που θα επέφεραν πρόοδο οικονομική και εμπορική, σε συνδυασμό με τον σεβασμό και την προστασία του περιβάλλοντος, ενσωματώνονται όλο και περισσότερο στην παραγωγική διαδικασία και τις λειτουργίες των επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα. Συχνά όμως, καθώς είτε ο αρχικός εξοπλισμός είτε η μετάβαση σε υποδομές φιλικότερες προς το περιβάλλον είναι κοστοβόρα, καταγράφονται και σημαντικά **εμπόδια** προς την κατεύθυνση αυτή, τα οποία σχετίζονται κυρίως με την οικονομική αδυναμία των κοινωνικών επιχειρήσεων να ενσωματώσουν στο παραγωγικό τους πρότυπο και τις δράσεις ανάλογες τεχνολογίες ή πρότυπα.

Ένα σημαντικό ζήτημα, ακόμη και αποτρεπτικός παράγοντας για τη δραστηριοποίηση στο πεδίο της Κοινωνικής Οικονομίας, όπως φαίνεται από την έρευνα ερωτηματολογίου, αποτελεί η **γραφειοκρατία** και η **καθυστερήση** για εγκρίσεις που απαιτούνται στο πλαίσιο της λειτουργίας μιας κοινωνικής επιχείρησης, πρόβλημα που απαντάται ακόμα και στις απλούστερες των διαδικασιών. Στο πεδίο των εμπορικών επιχειρήσεων, τέτοιου είδους προβλήματα μπορούν να αντιμετωπιστούν μέσα από νομικές παρακάμψεις, δύσκολα ανιχνεύσιμες και σπάνια τιμωρητέες, πράγμα όμως που αντιτίθεται στις βασικές αρχές της Κοινωνικής Οικονομίας, ενώ συνήθως βρίσκονται σε δυσαρμονία με τις αρχές και τη φιλοσοφία του κοινωνικού επιχειρηματία.

Από τη δια ζώσης συνέντευξη με εκπρόσωπο της κοινωνικής επιχείρησης **Common Space**, η οποία απαρτίζεται από νέους επιστήμονες που δραστηριοποιούνται σε θέματα αρχιτεκτονικών μελετών και συμμετοχικού σχεδιασμού για την υλοποίηση έργων, επισημάνθηκε η **αδυναμία πρόσβασης** των κοινωνικών επιχειρήσεων σε **χρηματοδοτικά εργαλεία**. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις αντιμετωπίζονται με μεγάλη διστακτικότητα από τις τράπεζες ως προς τον παραγόμενο από αυτές πλούτο - μιας και έχουν κρατικούς περιορισμούς και σε αυτόν - οπότε καθίσταται ακόμα πιο δύσκολο στις κοινωνικές επιχειρήσεις να αποκτήσουν το **start up κεφάλαιο**. Η αδυναμία απόκτησης εξοπλισμού, κάλυψης αρχικών εξόδων για στέγαση και ανάγκες προσωπικού, αποθαρρύνει τον κοινωνικό επιχειρηματία σε ένα πολύ αρχικό στάδιο και εμποδίζει την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας.

Ένα ακόμα **εμπόδιο** που αντιμετωπίζει μία κοινωνική επιχείρηση εξαιτίας του ημιδημόσιου χαρακτήρα της, είναι αυτό της **εύρεσης χώρου στέγασής της**. Οι χώροι των κοινωνικών επιχειρήσεων πρέπει να πληρούν συγκεκριμένα κριτήρια, όπως το να είναι σε ισόγειο, να έχουν ράμπα για αναπηρικό αμαξίδιο και άλλα. Χώροι τέτοιοι σπανίζουν στο Αθηναϊκό κέντρο, όμως από την άλλη, δεν γίνεται καμία κρατική παρέμβαση για να εξασφαλιστούν τέτοιοι χώροι, ούτε κάποια νομική ρύθμιση που να προβλέπει τον σχεδιασμό τους στο υπάρχον κτιριακό απόθεμα. Συνεπώς δημιουργείται ακόμα ένα εμπόδιο, που αποτελεί τροχοπέδη για την εκκίνηση της επιχείρησης από τον κοινωνικό επιχειρηματία.

Τέλος, ένα ακόμα εμπόδιο που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις, και αυτό αναγνωρίζεται από τη συναναστροφή του γράφοντα με τον εργαζόμενο κόσμο εκτός της κοινωνικής οικονομίας, είναι η **άγνοια του κοινωνικού συνόλου** για το θεσμό γενικά. Ενώ είναι ανοιχτοί στην ιδέα να προτιμήσουν μία κοινωνική επιχείρηση έναντι μιας άλλης, προκειμένου να βοηθήσουν την κοινωνία, δεν έχουν γνώση για τους φορείς στους οποίους μπορούν να απευθυνθούν, χωρίς να απαιτείται μία εκτενής έρευνα στο διαδίκτυο ή κάπου αλλού.

Η δεύτερη διά ζώσης καταγραφή των απόψεων κοινωνικού επιχειρηματία, αφορούσε την συνεργατική επιχείρηση **BIO.ME.** (Βιομηχανική Μεταλλευτική). Η BIO.ME. αποτελεί μία πολυμελή επιχείρηση, η οποία βρίσκεται στον Δήμο Πυλαίας-Χορτιάτη, κοντά στη Θεσσαλονίκη. Είναι ένα εργοστάσιο που παράγει καθαριστικά και σαπούνια, τα οποία διαθέτει από διάφορα σημεία σε όλη την Ελλάδα. Πρόκειται για έναν κατελημμένο χώρο από εργαζόμενους που κινδύνεψαν να χάσουν τη δουλειά τους, όταν η επιχείρηση αποφασίστηκε να κλείσει. Με τη δυναμική του εγχειρήματος οι εργαζόμενοι μετέτρεψαν την εμπορική δραστηριότητα της προηγούμενης επιχείρησης σε μία κοινωνικο-οικονομική επαγγελματική συνεργασία, και μέσω διαλόγου αλλά και συγκρούσεων, επαναλειτούργησαν το εργοστάσιο για την παραγωγή καθαριστικών προϊόντων, φιλικών προς το περιβάλλον και σε χαμηλές τιμές αγοράς. Οι εκπρόσωποι της BIO.ME. επισημαίνουν ότι το έργο τους δεν είναι μόνο επιλογή, αλλά και κοινωνική ανάγκη και απαίτηση. Προσηλωμένοι στον στόχο και στο έργο τους, η δράση τους είναι δυναμική και μαχητική και όχι άνευ πολιτικού προσήμου. Εκφράζεται η άποψη πως δεν έχουν την

υποστήριξη των κοντινών δήμων στο έργο τους λόγω πολιτικών διαφωνιών. Επισημαίνουν επίσης ότι στο πλαίσιο του επικρατούντος καπιταλιστικού μοντέλου, η επιχείρηση θα είχε τα ίδια προβλήματα σε όποιο μέρος και να ήταν χωροθετημένη. Τονίζουν δηλαδή με τη διαπίστωση αυτή ότι η όποια χωροθέτηση της έδρας της επιχείρησης δεν μπορεί να υπερκεράσει τις δυσκολίες, καθώς αυτές είναι συνδεδεμένες πρωτίστως με το παραγωγικό και ιδεολογικό πρότυπο.

Οι εκπρόσωποι της BIO.ME απαντούν επίσης πως για αυτούς μία πολιτική που χρησιμοποιεί την **κοινωνική οικονομία** με στόχο την **περιφερειακή ανάπτυξη** αποτελεί μονόδρομο. Ωστόσο επισημαίνουν πως αυτό δεν μπορεί να γίνει χωρίς πρώτα μία αποσαφήνιση των πραγματικών αναγκών της κοινωνίας, που θα παραμένει ανεπηρέαστη από οικονομικές σκοπιμότητες και συμφέροντα. Υποστηρίζουν πως μόνο μέσω του κοινωνικού ελέγχου θα αποτιναχθούν ανάγκες «κατασκευασμένες» από τεχνικές μάρκετινγκ· ενώ μέσω της συμμετοχής της κοινωνίας σε ανάλογους σχεδιασμούς και της πρόσβασης στη χρήση του προϊόντος, θα επιτευχθεί η ευημερία.

Όσον αφορά τη **χρηματοδότηση**, οι εκπρόσωποι της BIO.ME. επισημαίνουν ότι δεν υπάρχει διαθέσιμα οικονομικά εργαλεία για τη στήριξη της κοινωνικής επιχείρησης. Επίσης αναφέρονται σε έναν μικρό αριθμό παραγόντων, που είναι υπεύθυνοι για την έγκριση ή τον αποκλεισμό από χρηματοδοτήσεις και οδηγούν σταδιακά στην εξόντωση κάποιων επιχειρήσεων. Αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι η πολιτεία θα μπορούσε να έχει νομοθετήσει σχετικά με την αφαίρεση φόρων ή Φ.Π.Α., για τη διευκόλυνση της διακίνησης του παραγόμενου προϊόντος τους, το οποίο όχι μόνο είναι συνεργατικό, αλλά έχει και πολύ μικρό οικολογικό αποτύπωμα.

Στο θέμα της μορφής των υποδομών, το εν λόγω εργοστάσιο έχει τη δυνατότητα να προσφέρει πρόσβαση σε όλους και όλες· και γίνονται προσπάθειες να μην αποκλείεται κανείς και να μην υπάρχει διαφοροποίηση των ανθρώπων βάσει κινητικών περιορισμών, φυλής και φύλου. Ωστόσο για εννέα χρόνια, όπως χαρακτηριστικά περιγράφουν, δεν έχουν γίνει οι πρέπουσες παραχωρήσεις από τους θεσμούς, ώστε να αντιμετωπιστεί το ζήτημα καθολικά. Μάλιστα στην ερώτηση για το αν υπάρχει κατάλληλος σχεδιασμός κτιριακών υποδομών, κατά τον οποίο διαμορφώνονται χώροι που προορίζονται για αξιοποίηση από κοινωνικές επιχειρήσεις, απαντούν πως δεν υπάρχει καμία προτεραιότητα, πως σε προηγούμενες δικαστικές διαμάχες τα επιχειρήματα των δικηγόρων τους αφορούσαν «παραχώρηση του δεσμευμένου από το κράτος χώρου σε κοινωνική επιχείρηση» και πως όταν ασκούν το δικαίωμά τους για ακύρωση πλειστηριασμών υφίστανται καταστολή. Για τον ίδιο τον χώρο εργασίας τους δε, η απάντησή τους είναι σαφής: «Για ένα συγκεκριμένο εργοστάσιο παραγωγής που απασχολεί εργαζόμενους, υπάρχει πολύ περισσότερη γνώση για τη λειτουργία του από τους εργαζόμενούς του, από ότι για έναν άλλον χώρο με άλλη παραγωγή.» Το στήσιμο μίας παραγωγής από την αρχή κοστίζει έως και έξι φορές περισσότερο από την αξιοποίηση της ήδη υπάρχουσας και συνοδεύεται από περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις. Συμπερασματικά δε, αναφέρονται στο πρότυπο της κοινωνικής επιχείρησης ως «εργαλείου» για την ικανοποίηση της ανάγκης του ανθρώπου για εργασία και εξασφάλιση της θέσης του, αλλά και τη μεγιστοποίηση των κοινωνικών

ωφελειών. Τονίζουν δε τη σημασία της Κοινωνικής Οικονομίας όχι ως εναλλακτικής, αλλά ως ανάγκης για την επιδίωξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης.

4.3 Προτάσεις Ενίσχυσης της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας

Λαμβάνοντας υπόψη τις απόψεις των κοινωνικών επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα ερωτηματολογίου και έχοντας εμβαθύνει στο πεδίο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα, επιχειρείται στην παρούσα ενότητα η διατύπωση κάποιων προτάσεων που εστιάζουν στη βελτίωση των συνθηκών λειτουργίας των επιχειρήσεων αυτών. Πιο συγκεκριμένα οι προτάσεις αυτές αποσκοπούν στη διεύρυνση των **ευκαιριών στήριξης** των κοινωνικών επιχειρήσεων, στη δημιουργία ενός περισσότερο **φιλόξενου περιβάλλοντος** για τη σύνδεση της Κοινωνικής Οικονομίας με άλλα τμήματα της κοινωνίας και της εργασίας, καθώς και στην προώθηση ρυθμίσεων που καθιστούν το οικοσύστημα της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα συνολικότερα πιο φιλικό για την προσέλκυση νέων δρώντων κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Σημαντικό πρόβλημα στο πλαίσιο της λειτουργίας μιας κοινωνικής επιχείρησης αποτελεί η **γραφειοκρατία**. Η απλοποίηση του νομοθετικού πλαισίου, με έναν κεντρικό φορέα που θα αποτελεί τον **κεντρικό κόμβο διαχείρισης της Κοινωνικής Οικονομίας**, θα συντονίζει, θα ελέγχει και θα διαχειρίζεται όλα τα σχετικά θέματα του εν λόγω πεδίου, θα συνεννοείται ο ίδιος με άλλους φορείς που εμπλέκονται σε δραστηριότητες Κοινωνικής Οικονομίας και όχι οι ίδιες οι κοινωνικές επιχειρήσεις, θα αποτελούσε μία σημαντική δομή και θα διευκόλυνε τόσο τις ίδιες τις κοινωνικές επιχειρήσεις στη δράση τους όσο και την ελκυστικότητα του συγκεκριμένου πεδίου επιχειρηματικότητας συνολικά.

Συνοδευτικά με την απλοποίηση του σχετικού νομοθετικού πλαισίου, η θέσπιση πρόσθετων **ρυθμίσεων ή κινήτρων** (φορολογικές ελαφρύνσεις, επιδοτήσεις κ.λπ.) σε εν δυνάμει επιχειρηματίες για να στραφούν προς την κατεύθυνση ίδρυσης μιας κοινωνικής επιχείρησης έναντι μιας εμπορικής θα μπορούσε να δώσει σημαντική ώθηση στο πεδίο της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας,

Σημαντικό παράγοντα για τη διεύρυνση του τοπίου της κοινωνικής επιχειρηματικότητας αποτελεί η εξασφάλιση του **αρχικού κεφαλαίου**. Το τραπεζικό σύστημα δεν αποδέχεται τις αρχικές εγγυήσεις των κοινωνικών επιχειρήσεων, με αποτέλεσμα την απροθυμία παροχής των αρχικά απαιτούμενων κεφαλαίων με τη μορφή δανείων στους κοινωνικούς επιχειρηματίες για να ξεκινήσουν την κοινωνική τους επιχείρηση. Η ρύθμιση αυτού του ελλείματος, που εντοπίζεται στη σχέση του τραπεζικού συστήματος και των κοινωνικών επιχειρήσεων ή εναλλακτικά η αρχική κεφαλαιακή υποστήριξη από το ίδιο το κράτος θα συντελούσε στη βελτίωση της πρόσβασης των κοινωνικών επιχειρήσεων σε **πηγές χρηματοδοτικών πόρων** και την αναθέρμανση του πεδίου της κοινωνικής επιχειρηματικότητας συνολικά.

Η επιλογή **τόπου χωροθέτησης** μιας κοινωνικής επιχείρησης και του συνεπαγόμενου **κόστους ενοικίου** αποτελεί επίσης έναν ανασταλτικό παράγοντα. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις θα επωφελούνταν από χαμηλότερα ενοίκια στον χώρο στέγασής τους, ενδεχομένως επιδοτούμενα για ένα διάστημα από το κράτος ή αξιοποιώντας νομικές

ρυθμίσεις για χαμηλό ενοίκιο, αναλογικά με το εμβαδόν του χρησιμοποιούμενου χώρου. Οι ιδιοκτήτες θα διαθέτουν τους χώρους προς ενοικίαση για κοινωνικές επιχειρήσεις, που θα αποτελούν ελκυστικό ενοικιαστή δεδομένης της μακροχρόνιας δυναμικής για ενοικίαση που έχει μία κερδοφόρα επιχείρηση. Φορείς κρατικοί θα ορίζουν μία μέγιστη τιμή ενοικίου, η οποία θα υπολογίζει ως παράγοντες επιρροής **την έκταση** και το **τακτικό** και **προαιρετικό αποθεματικό** της επιχείρησης· και θα πραγματοποιούν μέσω ελεγκτικών επιτροπών, **δια ζώσης**, την εφαρμογή των ρυθμίσεων. Μετά από αυτό το βήμα θα υπολογίζεται, αναλογικά με την έκταση, **κρατική επιδότηση στο ενοίκιο** για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα.

Στον σχεδιασμό υποστήριξης των κοινωνικών επιχειρήσεων θα μπορούσε ενδεχομένως να ενταχθεί ένα σχέδιο ανάπτυξης **επαγγελματικών συγκροτημάτων** για αξιοποίηση από κοινωνικές επιχειρήσεις. Ένας τέτοιος σχεδιασμός θα συνέβαλε ώστε οι επιχειρήσεις αυτές να απολαμβάνουν τα οφέλη από τις δημιουργούμενες οικονομίες συγκέντρωσης, οφειλόμενες αποκλειστικά σε επιχειρήσεις της Κοινωνικής Οικονομίας. Η σκέψη αυτή θα μπορούσε για παράδειγμα να προωθηθεί σε μία νησιωτική περιοχή, όπου κοινωνικές επιχειρήσεις ταξιδιωτικών υπηρεσιών, κοινωνικών παντοπωλείων, συνεταιρισμών, κοινωνικών καφενείων, χώρων εστίασης κ.λπ., θα μπορούσαν να συνθέτουν ένα δίκτυο κοινωνικών συστεγαζόμενων επιχειρήσεων, που αξιοποιούν τα οφέλη της τουριστικής δραστηριότητας.

Ένα ακόμα μέτρο για την ενδυνάμωση του θεσμού της κοινωνικής οικονομίας στην ελληνική πραγματικότητα, θα ήταν και μία εκστρατεία **ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του πληθυσμού** σχετικά με το ζήτημα. Προτείνεται η εφαρμογή μίας ενημερωτικής καμπάνιας στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, η οποία συνοπτικά θα περιγράφει τα πλεονεκτήματα και τον σκοπό των Κοινωνικών Επιχειρήσεων· και θα προσκαλεί το αγοραστικό κοινό να τις προτιμήσουν. Θα γίνεται αναφορά στο νέο αυτό είδος επιχείρησης στα οικονομικά μαθήματα της βαθμίδας του λυκείου, ώστε αυτές να αποκτήσουν και θεωρητικά μία βαρύνουσα υπόσταση και να συγκαταλέγονται ανάμεσα στις υπόλοιπες καθιερωμένες μορφές επιχειρήσεων. Τέλος επιχειρήσεις-φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας θα αποκτούν μία **οπτική σήμανση** στην πρόσοψη της φυσικής τους επιχείρησης ως ένα λογότυπο, το οποίο θα μπορούν να φέρουν στον διαδικτυακό τους τόπο και σε επικοινωνιακό υλικό για την προώθησή τους, αλλά και για την προώθηση κοινωνικών δράσεων στις οποίες συμμετέχουν.

Ακολουθώντας το παράδειγμα της BIOME, της οποίας οι εργαζόμενοι μετέτρεψαν την επιχείρηση που διέκοψε τη λειτουργία της σε φορέα κοινωνικής επιχειρηματικότητας, και χωρίς απαραίτητα την ίδια ριζοσπαστικότητα σε δράσεις, προτείνεται η **επαναχρησιμοποίηση** εγκαταλελειμμένων επαγγελματικών χώρων ως μία άλλη προοπτική για τη στέγαση ή την ανάπτυξη δράσεων των κοινωνικών επιχειρήσεων. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις θα δανείζονται και θα χρεώνονται μόνο από το ελληνικό κράτος, και θα βρίσκονται υπό το δικό του έλεγχο. Συνεπώς, όταν μία κοινωνική επιχείρηση κηρύξει πτώχευση ή αποφασίσει τη διάλυσή της, ο χώρος θα επαναδιατίθεται για επιχειρήματα Κοινωνικής Οικονομίας. Προς όφελος της Κοινωνικής Οικονομίας, τέτοιοι

χώροι θα μπορούσαν να φιλοξενούν κοινωνικές επιχειρήσεις, κοινωνικές εκδηλώσεις των επιχειρήσεων αυτών, εκδηλώσεις προώθησης της Κοινωνικής Οικονομίας, κ.λπ.

Ακόμη, προτείνεται η θέσπιση της δυνατότητας μιας κοινωνικής επιχείρησης να συμμετέχει σε **διαγωνισμούς για την ανάληψη έργων**, δίνοντας στις επιχειρήσεις αυτές κάποιου είδους πρόσθετη στήριξη για τον σκοπό αυτό. Με τον τρόπο αυτό μπορεί να επιτευχθεί τόσο η στήριξη των κοινωνικών επιχειρήσεων και η διεύρυνση των δυνατοτήτων τους, όσο και η προώθηση του πεδίου της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας γενικότερα. Επίσης σημαντικό για την προώθηση τόσο των κοινωνικών επιχειρήσεων όσο και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας θα ήταν η θέσπιση πολιτικών για την ανάληψη από τις επιχειρήσεις αυτές δράσεων, όπως λειτουργία κυλικείων σε σχολεία, Πανεπιστήμια και δημόσιες επιχειρήσεις.

Λόγω της φύσης της Κοινωνικής Οικονομίας ως θεσμού, ιδιαίτερα σημαντική θα ήταν η διασύνδεσή της με άλλους θεσμούς και δράσεις/έργα επωφελή για το κοινωνικό σύνολο, αλλά και την επιδίωξη στόχων περιβαλλοντικής προστασίας και κοινωνικής συνοχής / ενσωμάτωσης. Έργα όπως η **επανάταξη κοινωνικών ομάδων** στην οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα μπορούν να αναληφθούν από κοινωνικές επιχειρήσεις με έναν χαρακτήρα «εμπορικών ιδρυμάτων», όπου με την αξιοποίηση σύγχρονων ψυχο-υποστηρικτικών μεθόδων και υπηρεσιών υγείας μπορεί να υποστηρίζεται η επανάταξη, η αποτοξίνωση, η μείωση της εγκληματικότητας, η άρση της περιθωριοποίησης. Φυσικά σε κάθε περίπτωση, δραστηριότητες επαγγελματικές που απευθύνονται σε ψυχικά, παθολογικά προβλήματα, κοινωνικές κρίσεις, κ.λπ. πρέπει να επιβλέπονται από κρατικούς φορείς, με εκπαιδευμένο και επαγγελματικά καταρτισμένο προσωπικό, για τη διασφάλιση της σωστής λειτουργίας τους. Έτσι λοιπόν, γίνεται μία πιο έντονη σύνδεση του κοινωνικού οφέλους με το ατομικό, ενδυναμώνεται η αποδοτικότητα του έργου της κοινωνικής οικονομίας, και ενθαρρύνεται μία προνοιακή πολιτική που εμπλέκει έννοιες όπως η εργασία, η κοινωνική φροντίδα και συνεργασία.

Προτείνεται επίσης η σύνδεση της **διατήρησης και προστασίας του περιβάλλοντος** με την Κοινωνική Οικονομία, μέσω της δημιουργίας ευνοϊκού νομοθετικού πλαισίου για την ανάληψη τέτοιων έργων από κοινωνικές επιχειρήσεις. Νέες περιβαλλοντικές οδηγίες θα τίθενται σε εφαρμογή, αξιοποιώντας τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και ενσωματώνοντας νέες τεχνολογίες και μεθόδους σε ανειλημμένες από κοινωνικές επιχειρήσεις δράσεις, οι οποίες περιλαμβάνουν την ανακύκλωση, την αναδάσωση, τη δασική πυροπροστασία, τον καθαρισμό ακτών από απορρίμματα κ.λπ. Πρόκειται για έναν **προοδευτικό και μακροπρόθεσμο σχεδιασμό**, που προσφέρει ευκαιρίες για κοινωνική ευημερία, κοινωνική μέριμνα, βιωσιμότητα και δραστικές λύσεις σε προβλήματα, τα οποία αντιμετωπίζονται πολυεπίπεδα και συνολικά.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με βάση την εμπέθυνση και εμπειρία που αποκτήθηκε στο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας και της εξέλιξή της μέχρι και σήμερα στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας, διαμορφώνονται στην ενότητα αυτή μερικά συμπεράσματα που αφορούν στη δομή, την ανάπτυξή της, και τους παράγοντες που ωθούν στην ενδυνάμωση αυτής.

Η σημαντικότητα και ο κοινωνικός αντίκτυπος της κοινωνικής οικονομίας φανερώνεται από την ίδια την ανάγκη της δημιουργίας της, σε εποχές που η εξασφάλιση εργασιακών δικαιωμάτων και κοινωνικής πρόνοιας φαίνεται να είναι όροι μη συνυφασμένοι. Στην **αβεβαιότητα** ενός ταραχώδους κοινωνικού τοπίου, οι εργαζόμενοι απαντούν με τη δημιουργία οργανώσεων, όπως συνεταιρισμοί, ιδρύματα, κ.ά. και χαράζουν τις πρώτες κατευθυντήριες γραμμές του **κοινωνικού σχεδιασμού και ελέγχου** πάνω στο τοπίο της αγοράς. Αντιμετωπίζουν το έντονο ανταγωνιστικό περιβάλλον και τα αυθαίρετα μονοπώλια με διαδικασίες που τους επιτρέπουν να βγάζουν τα προς το ζην και να στέκονται αλληλέγγυοι στους συμπολίτες τους, με την ανάληψη του έργου της κοινωνικής πρόνοιας, που το κράτος έχει παραμελήσει. Όλα αυτά, βέβαια, δεν ήρθαν ούτε χωρίς σχέδιο και μέθοδο, ούτε χωρίς πρώτες προσπάθειες και κοινωνικά πειράματα. Έγινε αντιληπτό πως για να σταθεί ένας πολίτης αλληλέγγυος στις ανάγκες του άλλου, η συμμετοχή του στις κοινωνικές επιχειρήσεις, πρώιμες ή μη, έπρεπε να είναι δυναμική. Από τη γέννηση, λοιπόν, του θεσμού προωθούνται αξίες όπως η **ισότιμη συμμετοχή** των μελών στις επιχειρήσεις, η **αυτονομία** και η ανεξαρτησία του ατόμου, η **αντίθεση στις κοινωνικές διακρίσεις** και η **φροντίδα** του κοινωνικού περιγύρου. Αυτά δεν αποτελούν ένα στεγνό και «παγωμένο» καταστατικό, το οποίο τυφλά ακολουθούν οι εμπλεκόμενοι στην κοινωνική οικονομία, αλλά είναι κάτι το οποίο δουλεύεται και εμπλουτίζεται συνεχώς μέσω της εκπαίδευσης, της εξάσκησης, της πληροφόρησης, της συνεργασίας με άλλες επιχειρήσεις, του δημοκρατικού ελέγχου της επιχείρησης από τα ίδια τα μέλη της και του εθελοντισμού.

Δημιουργείται, έτσι, ένα πρωτοβουλιακό σύστημα, που αξιοποιεί τις διαθέσιμες για την εποχή καινοτομίες και μεθοδολογίες, καταπολεμά τον κοινωνικό αποκλεισμό και τα μειονεκτήματα, συμβάλει στην επίλυση των κοινωνικών συγκρούσεων, εισάγει τη **δημοκρατία** και ηθικά κριτήρια στα διάφορα στάδια της παραγωγικής διαδικασίας. Ο απώτερος σκοπός αυτού του συστήματος, βέβαια, είναι η αναζήτηση και η παραγωγή κεφαλαίου για την κάλυψη κοινωνικών αναγκών, μέσω της εμπορευματοποίησης της ικανοποίησης των κοινωνικών αναγκών.

Για την αποτελεσματικότερη λειτουργία της κοινωνικής επιχείρησης και την αποφυγή της παρεκτροπής της, τίθενται συχνά κριτήρια για την προαγωγή του κοινωνικού οφέλους με σκοπό την κοινωνική ευημερία. Τα κριτήρια αυτά προάγουν ιδεολογίες δημοκρατικές και πολυφωνικές, ενώ βέβαια θέτουν και περιορισμούς στην κοινωνική επιχείρηση για λόγους διαφάνειας.

Αυτό το πρότυπο οικονομικής ανάπτυξης βρήκε υποστηρικτές στους πρώτους οικοδόμους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έτσι, οι Ευρωπαϊκές χώρες ξεκινούν να δίνουν ολοένα περισσότερο βάση σε δομές κοινωνικής οικονομίας. Η χρήση της κοινωνικής οικονομίας ως ενός μέσου προστασίας από την κρίση, αλλά και την αναστροφή δυσμενών τάσεων, όπως οι ανισότητες, η έλλειψη κοινωνικής υπευθυνότητας και οι ανεξέλεγκτοι μετασχηματισμοί της παγκόσμιας οικονομίας, παρουσιάστηκε όχι μόνο σαν βιώσιμη εναλλακτική, αλλά και ως ένα **μέσο σχεδιασμού μιας ανθεκτικής οικονομίας**, σε μία συνεκτική κοινωνία. Η κοινωνική οικονομία διέπεται από ειδικούς κανόνες, όπως ο μη κερδοσκοπικός χαρακτήρας, η επανεπένδυση και η διανομή πλεονασμάτων, που εξασφαλίζουν τους εργαζόμενους στον τομέα και παρέχουν μία σίγουρη εργασιακή στέγη, ακολουθώντας ασφαλείς επιχειρηματικές στρατηγικές και μειώνοντας τα ρίσκα. Έτσι λοιπόν, υιοθετείται ένας σχεδιασμός πολιτικών και δράσεων για τη δημιουργία υποδομών, την εφαρμογή σχεδίων, τον καθορισμό στρατηγικών και προτεραιοτήτων για την επίτευξη ενός οράματος εργασιακής και κοινωνικής ασφάλειας, την ανάπτυξη δεξιοτήτων και την υποστήριξη των ήδη υπαρχόντων δομών. Τίθενται ζητήματα ενοποίησης αποσπασματικών και ασύνδετων πολιτικών σε προβλήματα κοινωνικής πρόνοιας, μακριά από το αμιγώς κερδοσκοπικό συμφέρον, θεσμοθετώντας την κοινωνική οικονομία ως μία ακόμα **μορφή του επιχειρείν** και ως ένα **διαρθρωτικό εργαλείο** στη διάθεση του πολιτικού σχεδιασμού.

Παρατηρούνται, λοιπόν, διάφορα βήματα για την ενίσχυση του θεσμού αυτού, βήματα τα οποία βοηθούν τόσο τον σχεδιαστή των πολιτικών, όσο και τον αποδέκτη αυτών στο να κατανοήσουν βασικές έννοιες της οικονομίας, αλλά και του τμήματος εκείνου του πληθυσμού που τις έχει ανάγκη. Πέραν λοιπόν των ρητών κανόνων που διατυπώνονται για τη λειτουργία της κοινωνικής επιχείρησης, αποσαφηνίζονται και οι **ευαίσθητες ομάδες πληθυσμού** όσον αφορά τις ανάγκες τους, αλλά και του τρόπου με τον οποίο οι ομάδες αυτές μπορούν να συμμετέχουν στην κοινωνική οικονομία, εξαλείφοντας την περιθωριοποίησή τους και αναλαμβάνοντας ενεργό ρόλο μέσα στην κοινωνία. Συνενώνουν λοιπόν πολιτικές προτάσεις και κατευθύνσεις, δημιουργώντας ένα ενιαίο σύστημα αντιμετώπισης φαινομένων κοινωνικής ανισότητας, παράλληλα με την αειφορία του περιβάλλοντος, την ισότητα των φύλων, τη σμίξη πολιτισμών και τονίζουν τη σημασία της συνδετικής αυτής της ικανότητας στην επιδίωξη μιας βιώσιμης ανάπτυξης.

Στη χώρα μας, ενώ η κοινωνική οικονομία έχει φανερώσει τις δυνατότητες και τις προοπτικές που έχει για να δημιουργήσει έναν υπολογίσιμο αντίκτυπο στην κοινωνία, το περιβάλλον και τον πολιτισμό, δεν είναι σε θέση να κινηθεί ελεύθερα και να ελιχθεί ώστε να αποτελέσει μία υπολογίσιμη οικονομική εναλλακτική. Η ικανότητα της κοινωνικής οικονομίας να αντιμετωπίσει βασικές προκλήσεις, όπως η φτώχεια και η ανεργία και να αναδειχθεί ως ένα υπολογίσιμο εναλλακτικό μοντέλο δεν έχει επαρκώς αξιοποιηθεί, για λόγους πολιτικών σκοπιμοτήτων και ολιγωρίας. Βέβαια, συχνά η ίδια η μορφή και οι κοινωνικοί στόχοι της κάθε κοινωνικής επιχείρησης αποτελούν πεδίο σύγχυσης, δημιουργώντας δυσκολία στο να ξεπεραστούν εμπόδια, τα οποία συχνά τίθενται και από τις ίδιες. Όμως αυτό αφορά τις προτιμήσεις και την επιλογή τρόπου δράσης και όχι τις πρωτεύουσες ευκαιρίες και εμπόδια που μία επιχείρηση συναντά.

Οι βασικές ανάγκες μιας κανονικής εμπορικής επιχείρησης και μιας κοινωνικής επιχείρησης εν γένει συμπίπτουν. Προφανώς η κοινωνική επιχείρηση αναζητά: μία στέγη, το κόστος της οποίας να μπορεί να αντέξει· να καθιστά αποτελεσματική την παραγωγή· να παρέχει πρόσβαση για όλους τους εργαζόμενους και τους πελάτες της· να έρχεται σε επαφή με άλλους φορείς και την τοπική κοινωνία. Για τον συντονισμό και την ικανοποίηση τέτοιων αναγκών των επιχειρήσεων συγκροτήθηκε στη χώρα μας η **Γραμματεία της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο)**, η οποία υπάγεται στη Γενική Γραμματεία Εργασίας του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων. Στόχος της είναι ο συντονισμός των κοινωνικών επιχειρήσεων, ο σχεδιασμός και η αξιολόγηση πολιτικών στο πεδίο της Κοινωνικής Οικονομίας, η παροχή υπηρεσιών συμβουλευτικής υποστήριξης των κοινωνικών επιχειρήσεων, η δημοσιοποίηση κοινωνικοοικονομικών εγχειρημάτων στον γενικό πληθυσμό και οι νομικές υπηρεσίες. Σε δεύτερο χρόνο, επιχειρήθηκε οι ίδιες οι κοινωνικές επιχειρήσεις να αποτελέσουν φορείς του παραπάνω συντονισμού, ωστόσο το εγχείρημα δεν στέφθηκε από απόλυτη επιτυχία, καθώς παράγοντες όπως η ελλιπής ενημέρωση, η γραφειοκρατία και η μη πλήρωση προϋποθέσεων από τις ίδιες κοινωνικές επιχειρήσεις, απέκλεισε πολλές κοινωνικές επιχειρήσεις από το να καταφέρουν να αποτελέσουν φορείς κοινωνικής οικονομίας.

Οι ανάγκες των κοινωνικών επιχειρήσεων αποτυπώνονται ξεκάθαρα και, ενώ η κοινωνική οικονομία είναι ένα πεδίο με πολλά υποσχόμενο αντίκτυπο για την κοινωνία για τα επόμενα χρόνια, οι εμπλεκόμενοι φορείς χαρακτηρίζουν **το οικοσύστημα της κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα ως μη ευνοϊκό**. Δεν υπάρχει κρατική διευκόλυνση για την ανάπτυξη δεξιοτήτων και η πρόσβαση σε εναλλακτικούς τρόπους χρηματοδότησης κρίνεται προβληματική έως αδύνατη. Επιπρόσθετα, η νομοθεσία είναι περίπλοκη και δύσκαμπτη και αφήνει την κοινωνική οικονομία έρμαιο να αντιμετωπίσει τις σύνθετες και προηγμένες τεχνικές του επιχειρείν, που έχουν αναπτυχθεί από την επιστημονική οικονομική θεωρία τόσα χρόνια, και αξιοποιούνται από τις άλλες εμπορικές επιχειρήσεις. Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας έχουν πολύ συχνά εκφράσει την ανάγκη για την κατάρτιση, την εκπαίδευση και την ανάπτυξη των δεξιοτήτων του κοινωνικού επιχειρηματία, επιδιώκοντας τη συνεργασία με εκπαιδευτικούς φορείς και την υιοθέτηση/ενσωμάτωση στη λειτουργία των κοινωνικών επιχειρήσεων τεχνικών της οικονομικής επιστήμης, όπως το μάρκετινγκ και η διαφήμιση από τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Στόχο αποτελεί η ανάδειξη της επιχειρηματικής σταδιοδρομίας στο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας ως εξέχουσας επιλογής για τους νέους, λόγω της κοινωνικής προσφοράς της· και η διαμόρφωση μιας νέας δυναμικής στο πεδίο της αγοράς, η οποία να καθοδηγείται από κοινωνικά αλληλέγγυες ηθικές και όχι τη στείρα κερδοφορία. Η κοινωνική οικονομία δεν φαίνεται όμως να βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος στην Ελληνική πραγματικότητα, ενώ απομένουν πολλά βήματα να γίνουν για την επίτευξη της ευαισθητοποίησης κοινού και πολιτείας, την ευκολότερη πρόσβαση σε χρηματοδοτικά εργαλεία από τις επιχειρήσεις και τη θέσπιση διατάξεων ευνοϊκότερων για την εξέλιξή τους.

Για τους παραπάνω λοιπόν λόγους, παρατηρούνται μερικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής επιχείρησης στην Ελλάδα, τα οποία δίνουν και την εικόνα για την κατάσταση της

κοινωνικής οικονομίας στη χώρα μας γενικότερα. Η σύνθεση της κοινωνικής επιχείρησης, όπως δείχνει η πράξη, παραμένει στην πλειοψηφία των περιπτώσεων ολιγομελής, δίνοντας την εντύπωση ότι ένας μικρότερος αριθμός εμπλεκόμενων συντονίζει ευκολότερα μία προσπάθεια, παρότι αντιτίθεται στην ίδια την αρχή της πολυφωνίας των κοινωνικών επιχειρήσεων. Ταυτόχρονα, αποδεικνύεται δυσκολότερη η ίδρυση μίας κοινωνικής επιχείρησης με μιας μεγαλύτερης κλίμακας θεώρηση τόσο σε συμμετέχοντες όσο και σε μέγεθος παραγόμενων αγαθών. Εξαναγκάζεται έτσι πάλι να προάγεται η ατομική προσπάθεια, η ελλιπής κρατική στήριξη απογοητεύει τον κοινωνικό επιχειρηματία και τον αποτρέπει από τη συνέχιση μιας προσπάθειας επιχειρηματικής και κοινωνικής, την οποία ο ίδιος ή η ίδια, ιδανικά, σχεδίαζε ως αδιάκοπη. Το σύνθετο θεσμικό και νομοθετικό πλαίσιο που επικρατεί στην Ελλάδα για την κοινωνική οικονομία διασφαλίζει τη διαφάνεια. Από την άλλη όμως δυσκολεύει την πραγματοποίηση ενεργειών και δημιουργεί περιορισμούς, με αρνητικό αντίκτυπο όχι μόνο στον επιχειρηματία αλλά και στον τόπο στον οποίο αυτός δραστηριοποιείται.

Η κοινωνική οικονομία προωθεί τη φιλοσοφία της **συμμετοχής σε κοινωνικά εγχειρήματα** και τονίζει τη σημασία της, τόσο για τον επιχειρηματία όσο και για την τοπική κοινωνία. Συνδυάζοντας την κοινωνικά προοδευτική εμπορική δραστηριότητα, συμβάλλει στην ανάδειξη του πολιτισμικού πλούτου μιας περιοχής, αναδεικνύοντας την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση, τον εναλλακτικό και πολιτιστικό τουρισμό. Εξασφαλίζει θέσεις εργασίας σε τόπους με αδύναμες οικονομίες, αποτρέπει την ερήμωση της περιφέρειας από το εργατικό δυναμικό της και συντηρεί νέους και παλιούς εμπορικούς πόλους και οικονομίες συγκέντρωσης, που δημιουργούνται από την ύπαρξη κοινωνικών και εμπορικών επιχειρήσεων στον ίδιο τόπο. Διασφαλίζεται η εργασιακή και κοινωνική αξιοπρέπεια για τους εργαζόμενους της τοπικής κοινωνίας και τις ευπαθείς ομάδες· και αντιμετωπίζονται προβλήματα περιθωριοποίησης του πληθυσμού από την εργασία λόγω έλλειψης προνοιακών πολιτικών ή υποδομών. Επίσης, η επανεπένδυση των πλεονασμάτων για δράσεις κοινωφελούς χαρακτήρα σημαίνει την υλοποίηση προγραμμάτων και δράσεων κοινωνικής αλληλεγγύης· και συνδέει την εργασία και την επιχειρηματικότητα με την απόρριψη πρακτικών αθέμιτου ανταγωνισμού και παρανομίας, με τις λιγότερες δυνατές επιβαρύνσεις στο εξωτερικό της περιβάλλον.

Είναι πολύ σημαντικό να κατανοήσει κανείς το οικοσύστημα που περιβάλλει τις κοινωνικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Είναι επιχειρήσεις, οι οποίες κινούνται ανάμεσα στο **κοινωνικό έργο και την εμπορική κερδοφορία** και δημιουργούν ευκαιρίες για εξέλιξη, μόνο κατά συνθήκη. Δεν μπορούν να εκμεταλλευτούν μία γενική οικονομική κατάσταση και να ελιχθούν κατά το δοκούν, παρά μόνο εάν αυτό βρίσκεται εντός των ορίων του θεσμικού πλαισίου. Απολαμβάνουν λοιπόν μόνο τις πολύ στοιχειώδεις οικονομικές ευκαιρίες, αυτές που θα απολάμβανε και μία συμβατική εμπορική επιχείρηση και επιπρόσθετα, οτιδήποτε νομικά προβλέπεται ως βοήθεια σε αυτές.

Η **σημασία** και η **χρησιμότητα** της Κοινωνικής Οικονομίας ως ένα εργαλείο οικονομικού και κοινωνικού σχεδιασμού έχει ήδη αναδειχθεί. Η αξιοποίηση των μεθόδων της, ωστόσο, σε ένα **αποτελεσματικό πλαίσιο εφαρμογής**, είναι μακριά από την επίτευξή της.

Απαιτείται η λήψη αποφάσεων από τους κρατικούς φορείς, ώστε το εργαλείο αυτό να ξεχωρίσει και να αναπτυχθεί και να μην αποτελεί απλά μία ακόμη **θεωρητική** οικονομική εναλλακτική στον τομέα της επιχειρηματικότητας.

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία

Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Έρευνας για τις Συνεργατικές και Κοινωνικές Επιχειρήσεις σε συνεργασία με τους Carlo Borzaga, ο Gianluca Salvatori, ο Riccardo Bodini, Giulia Galera και Gerhard Bräunling, 2013, **Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα - Οδηγός για την Κοινωνική Ευρώπη - Τεύχος 4**, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011, Η Κοινωνική Οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Σύνοψη της έκθεσης που εκπονήθηκε για την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή από το Διεθνές Κέντρο Έρευνας και Πληροφόρησης για τη Δημόσια, Κοινωνική και Συνεταιριστική Οικονομία (CIRIEC), Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο.

Νικολάου, Ι., 2013, Κοινωνική Οικονομία - Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία δια Βίου Μάθησης, Αθήνα.

Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2017, Ετήσια Έκθεση 2017 & Σχέδιο Δράσης για την Ανάπτυξη του Οικοσυστήματος της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας 2017-2023, Αθήνα.

Φίλος Ι. & Βελή Β., 2015, Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα ως μέσο βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης την περίοδο της οικονομικής κρίσης, 10th MIBES Conference – Larisa, Greece.

Διεθνές Κέντρο Έρευνας και Πληροφόρησης για τη Δημόσια, Κοινωνική και Συνεταιριστική Οικονομία (CIRIEC), 2013, Η Κοινωνική Οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Σύνοψη), Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο.

Νόμος 4019/2011, Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις, Εφημερίδα Κυβερνήσεως, ΦΕΚ 216/Α/30.9.2011.

Νόμος 4430/2016, Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και λοιπές διατάξεις, Εφημερίδα Κυβερνήσεως, ΦΕΚ Α' 205/31.10.2016

Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2018, Ετήσια Έκθεση 2018, Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Αθήνα, Αύγουστος.

Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2019, Υφιστάμενη Κατάσταση Της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας Στην Ελλάδα, Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Αθήνα, Μάιος.

Πάντζου, Χ., 2019, Δημιουργούνται τα πρώτα 15 Κέντρα Στήριξης Κ.ΑΛ.Ο., Εφημερίδα των Συντακτών, Αθήνα, Ιανουάριος.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Calo Borzaga, C. and Defourny, J., 2001, *The emergence of social enterprise*, Routledge, London.

Seelos, C. & Mair, J., 2005, *Social entrepreneurship: Creating new business models to serve the poor*, IESE Business School, Barcelona, Spain.

European Commission, 2015, *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

Ομάδα Εργασίας Σχεδιασμού της «Διεθνούς Συνεταιριστικής Συμμαχίας» (ICA), Mills, C. και Davies, W., 2013, *Centre for Mutual and Employee-owned Business*, Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, Σχέδιο για μια Συνεταιριστική Δεκαετία.

European Commission, 2008, *EQUAL Opportunities for All - Delivering the Lisbon Strategy through Social Innovation and Transnational Cooperation* Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο, Οκτώβριος.

European Commission, 2015, *A Map of Social Enterprises and their Eco-Systems in Europe - Country Report: Greece*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

EU Reflection Group, 2010, *Project Europe 2030 Challenges and Opportunities*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

Newbigin, J., 2019, *Hubs, clusters and regions*, Διαδικτυακός τόπος του Βρετανικού Συμβουλίου, <https://creativeeconomy.britishcouncil.org/guide/hubs-clusters-and-regions>, Τελευταία ανάκτηση 20/1/2019.

Διαδικτυακοί τόποι

<http://koinsep.org/>, Δίκτυο ΚοινΣΕπ, Τελευταία Ανάκτηση 14-09-2017.

<http://wikipedia.org/>, Ηλεκτρονική Εγκυκλοπαίδεια Wikipedia, Τελευταία Ανάκτηση 14-09-2017.

<http://barka.org.pl/>, Barka Assosiation, Τελευταία Ανάκτηση 10-01-2018.

<http://foreis-kalo.gr/>, Πλατφόρμα Δικτύωσης Φορέων Κ.ΑΛ.Ο, Τελευταία Ανάκτηση 15-08-2017.

<http://syn-koinsep.org/>, Συντονισμός ΚοινΣΕπ, Τελευταία Ανάκτηση 14-09-2017.

<http://www.ypakp.gr/>, Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Τελευταία Ανάκτηση 15-09-2017.

<http://aplo.yeka.gr/>, Ψηφιακές Υπηρεσίες «Μιας Στάσης – ΑΠΛΟ», Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Τελευταία Ανάκτηση 15-09-2017.

Γραμματείας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Λ.Ο.), <https://syn-kalo.org/> Τελευταία ανάκτηση 14/2/2018

Υπουργείου Εργασίας & Κοινωνικών Υποθέσεων, <https://www.ypakp.gr/> Τελευταία ανάκτηση 2/10/2018

Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, <https://aplo.yeka.gr> Τελευταία ανάκτηση 2/10/2018

Δομή Στήριξης Φορέων Κ.Α.Λ.Ο Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και Υποστήριξη ΚοινΣΕπ, <http://koinsep.org> Τελευταία ανάκτηση 23/3/2018

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρώπη 2020-Στόχοι, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/europe-2020-indicators> Τελευταία ανάκτηση 10/9/2019

Κέντρο Στήριξης Κοινωνικής Οικονομίας DOCK - Συνεργατικός Χώρος Κοινωνικής και αλληλέγγυας Οικονομίας, <https://dock.zone/>

Πλατφόρμα Δικτύωσης Φορέων Κ.Α.Λ.Ο., <https://foreis-kalo.gr>

Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας, <https://www.ypakp.gr/index.php>

ΕΣΠΑ 2014-2020, Πρόσκληση για Σύσταση Κέντρων Στήριξης Κοινωνικής Οικονομίας, <https://www.espa.gr/el/Pages/ProclamationsFS.aspx?item=4009>

Συντονισμός Φορέων Κ.Α.Λ.Ο., <https://syn-kalo.org/archives/foreis>

Σεράφειο Δήμου Αθηναίων, <http://www.serafio.gr/>

Στοά εμπόρων Δήμου Αθηναίων, Πρόγραμμα «This is Athens», https://www.polis2.thisisathens.org/katastimata_categories/stoa-eborwn/

Δημοτική Αγορά Κυψέλης, <https://agorakypselis.gr/>

Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας: Συνοπτικός Απολογισμός (Σεπτέμβριος 2018-Ιούνιος 2019), <https://kalo.gov.gr/eidiki-grammateia-koionikis-kai-allileggyas-oikonomias-synoptikos-apologismos-septemvrios-2018-ioynios-2019/>

7. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Στην παρακάτω ενότητα παρατίθεται, το ερωτηματολόγιο το οποίο διανεμήθηκε στις επιχειρήσεις που συμμετείχαν στην έρευνα.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Στο πλαίσιο της εκπόνησης διπλωματικής εργασίας με θέμα «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΧΩΡΟΣ», που υλοποιείται στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών, γίνεται μια διερεύνηση της χωρικής διάστασης της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στη χώρα μας.

Η συμβολή σας στην εν λόγω εργασία είναι πολύτιμη για την εξαγωγή συμπερασμάτων και την ερμηνεία τους.

Παράκληση να αφιερώσετε λίγα λεπτά που απαιτούνται για τη συμπλήρωση του παρόντος ερωτηματολογίου.

Επωνυμία Επιχείρησης:

Έτος Ίδρυσης:

Έδρα Επιχείρησης (Περιφερειακή Ενότητα/ Νομός/Πόλη):

.....

Περιγραφή Αντικειμένου Επιχείρησης (προαιρετικό):

.....

Ενότητα Α. Βασικά Στοιχεία Κοινωνικής Επιχείρησης

1. Πόσοι ξεκίνησαν το εγχείρημα/ απόφαση ίδρυσης (αριθμός);

Κάτω από 5:

Πάνω από 5:

2. Ποιά είναι η μορφή της διοικητικής οργάνωσης της επιχείρησης; Ποιος/ποιοι είναι υπεύθυνος/οι για τη λήψη των αποφάσεων (επιλογή ενός ή παραπάνω από τα ακόλουθα);

Συμβούλιο

Γενική Συνέλευση όλων των εργαζομένων

Συνέλευση Αντιπροσώπων

Άλλο

3. Ποιος είναι ο αριθμός των μελών της επιχείρησης;

Ενεργά – Μόνιμα:

Εθελοντές:

4. Για την επιλογή της θέσης χωροθέτησης (έδρα) της επιχείρησης ποιά κριτήρια λήφθηκαν υπόψιν;

.....
.....
.....

5. Η επιλογή της θέσης χωροθέτησης της κοινωνικής επιχείρησης αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τη διεκπεραίωση του κοινωνικού στόχου της;

Ναι

Όχι

Αν ναι, με ποιόν τρόπο;

.....
.....
.....

6. Πώς επηρέασε η παρουσία άλλων επιχειρήσεων (όχι ΚοινΣΕπ);

A. Στην επιλογή έδρας

Ενθάρρυνε

Εμπόδισε

Απέτρεψε

B. Στο πεδίο δράσης της επιχείρησης

Ενθάρρυνε

Εμπόδισε

Απέτρεψε

7. Πώς επηρέασε η παρουσία άλλων ΚοινΣΕπ;

A. Στην επιλογή έδρας

Ενθάρρυνε

Εμπόδισε

Απέτρεψε

B. Στο πεδίο δράσης της επιχείρησης

Ενθάρρυνε Εμπόδισε Απέτρεψε

8. Ποιες είναι οι πηγές ενημέρωσης της επιχείρησης σχετικά με τις ισχύουσες νομοθετικές ρυθμίσεις και τις μεταβολές τους στον τομέα των ΚοινΣΕπ;

Εξωτερικοί Σύμβουλοι- Δικηγόροι

Συμβουλευτικές ΚοινΣΕπ

Ημερίδες – Συνέδρια

Διαδίκτυο

Εθνικό Τυπογραφείο

9. Από το θεσμικό πλαίσιο που περιβάλλει τις ΚοινΣΕπ, ποιους θεωρείται ως σημαντικούς παράγοντες που σας ώθησαν στην ίδρυση και λειτουργία της επιχείρησης;

Κοινοτικά κονδύλια

Υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο

Νέες πολιτικές κατευθύνσεις

10. Ποια είναι η προσδοκώμενη διάρκεια ζωής της επιχείρησης? Εάν επιτευχθεί ο τελικός στόχος της, υπάρχουν σχέδια για μετατροπή της σε κάποιο άλλον τύπο επιχείρησης ή σχεδιάζεται η διακοπή της λειτουργίας της;

.....

.....

.....

11. Η κοινωνική ανάγκη, στην οποία απευθύνεστε, καλύπτεται:

A. Κατά το στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας

B. Μέσω της διάθεσης των προϊόντων/υπηρεσιών

Γ. Και τα δύο

12. Ποιά είναι τα χαρακτηριστικά που προσδίδουν την κοινωνική διάσταση στο παραγόμενο προϊόν/υπηρεσία;

.....

.....

.....

Ενότητα Β. Χαρακτηριστικά Κοινωνικής Επιχείρησης πριν και κατά το Στάδιο της Παραγωγικής Διαδικασίας

13. Ποιές είναι οι διαδικασίες και τα κριτήρια πρόσληψης προσωπικού;

.....
.....
.....
14. Υπάρχουν συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού που απασχολείτε, οι οποίες βρίσκονται υπό τον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού ή επαγγελματικής περιθωριοποίησης;

Ναι

Όχι

Αν ναι, σημειώστε με Χ μία ή περισσότερες από τις παρακάτω ομάδες που απασχολείτε και εντάσσονται στις προαναφερθείσες κατηγορίες;

A. Γυναίκες	☐
B. Ηλικιωμένοι	☐
Γ. Νεολαία	☐
Δ. Άστεγοι	☐
E. Μετανάστες – Πρόσφυγες	☐
ΣΤ. Ασθενείς – Τοξικομανείς	☐
Z. Άτομα με ψυχικές προκλήσεις	☐
H. Πρώην τρόφιμοι φυλακών	☐
Θ. Άνεργοι	☐
I. Άλλες	☐

15. Για την επιτυχή λειτουργία της επιχείρησής σας απαιτείται ένα εκ των προτέρων εξειδικευμένο προσωπικό ή γίνεται εκπαίδευση και μετά την πρόσληψη;

.....
.....
.....

16. Πόσο σημαντική είναι για εσάς η απασχόληση της νεολαίας και των νέων επιστημόνων;

.....
.....
.....

17. Πόσο σημαντικός είναι ο παράγοντας της «ηθικής» κατά τη διαδικασία παραγωγής των προϊόντων/ υπηρεσιών και με ποιον τρόπο η επιχείρησή σας εναρμονίζεται με αυτόν;

.....
.....
.....

18. Πόσο σημαντικές είναι για εσάς οι νέες τεχνολογικές μέθοδοι και πως τις ενσωματώνετε στη διαδικασία παραγωγής της επιχείρησής σας;

.....
.....
.....

19. Χρησιμοποιείτε τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (Α.Π.Ε.) σε κάποιο στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας;

.....
.....
.....

Ενότητα Γ. Χαρακτηριστικά των Παραγόμενων Προϊόντων/Υπηρεσιών

20. Ποια είναι η κλίμακα διάθεσης των προϊόντων/ υπηρεσιών της επιχείρησής σας;

A. Τοπική	____
B. Πόλης	____
Γ. Περιφέρειας	____
Δ. Εθνική	____
Ε. Διεθνής	____
ΣΤ. Άλλη	____

21. Για τη διάθεση και την εξαγωγή των προϊόντων και υπηρεσιών σας αξιοποιείτε:

A. Υπάρχοντα δίκτυα;	____
B. Νέους εμπορικούς δρόμους δημιουργημένους από τις νομικο-οικονομικές ρυθμίσεις που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας;	____